

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ І
ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ**

Кваліфікована наукова праця
на правах рукопису

ДРАЧЕВСЬКА ОЛЬГА ОЛЕКСАНДРІВНА

УДК 351.72 : 336.7(477)

**ДИСЕРТАЦІЯ
АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ
СИСТЕМИ В УКРАЇНІ**

12.00.07 – адміністративне право
і процес; фінансове право; інформаційне право
(юридичні науки)

Подається на здобуття наукового ступеня кандидата наук

Дисертація містить результати власних досліджень.
Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на
відповідне джерело _____ О.О. Драчевська

Науковий керівник:

Сердюченко Олексій Володимирович,
кандидат юридичних наук, доцент

Київ – 2021

АНОТАЦІЯ

Драчевська О.О. Адміністративно-правове регулювання банківської системи в Україні. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата юридичних наук за спеціальністю 12.00.07 – «Адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право». – Національний університет біоресурсів і природокористування України, Київ, 2021.

Дисертація присвячена дослідженню питання правового регулювання банківської системи в Україні. В межах дослідження систематизовано доктринальні підходи до визначення поняття «банківська діяльність» як функціональної діяльності елементів банківської системи, а саме на підставі критичного аналізу існуючих в науці адміністративного права, вітчизняному законодавстві, зарубіжних нормативно-правових актах визначень банківської діяльності диференційовано ключові ознаки та особливості правової природи банківської діяльності. Запропоновано під банківською діяльністю розуміти врегульовану правовими нормами діяльність юридичних осіб щодо надання визначених законодавством банківських послуг (включаючи операції з цифровими активами) на підставі дозвільних документів (банківської ліцензії) та закону.

Зважаючи на стрімкий розвиток у світі сфери цифрових активів та необхідність належного врегулювання їх використання, запропоновано доповнити закріплений у законодавстві перелік банківських послуг операціями з цифровими активами.

Теоретично обґрунтовано конструкцію правового статусу суб'єкта банківської системи, який здійснює виключно дистанційне надання банківських та інших фінансових послуг та дистанційну верифікацію клієнтів – онлайн-банк. Обґрунтовано теоретичне та практичне значення запровадження класифікації суб'єктів банківської системи за напрямками діяльності і спеціалізацією послуг з метою підвищення ефективності управління окремими ланками банківської системи. В межах даної класифікації банки запропоновано розподіляти на

іпотечні, інвестиційні, інноваційні, галузеві (промислові, земельні, аграрні), онлайнові, споживчі, пенсійні.

На підставі аналізу сучасного стану фінансового ринку визначено проблеми правового регулювання банківської діяльності, зафіксовано динамічний системний розвиток принципів функціонування банківської системи. Запропоновано доповнити існуючу систему принципом доступності інноваційних легальних банківських послуг (наприклад, операції з цифровими активами) для потенційних споживачів та клієнтів з метою забезпечення сталого розвитку банківської системи України. Вмотивовано доцільність впровадження на рівні законодавства принципу універсальності правового статусу банку незалежно від організаційної форми і диференціації за спеціалізацією з метою стандартизації та уніфікації правового статусу окремих елементів банківської системи.

Серед першочергових завдань подальшого вдосконалення законодавчого регулювання у сфері банківської діяльності відзначено необхідність забезпечення прозорості функціонування банків, вдосконалення регулювання виведення з ринку неплатоспроможних банків та недопущення їх для подальшого надання банківських послуг, вдосконалення правового регулювання щодо поводження з проблемними кредитами.

Обґрунтовано значення та запропоновано методологічне підґрунтя для розробки окремого стратегічного документу, яким має бути закріплено системні результати стратегічного прогнозування та планування розвитку банківської системи України до 2030 року, передбачено заходи вдосконалення банківського законодавства та правозастосовчої практики в даній сфері. Прийняття та реалізація даного документу відповідає концептуальним положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Поетапне виконання положень документу дозволить забезпечити сталий та прогнозований розвиток банківської системи держави, забезпечить проведення систематизації банківського законодавства та прийняття Банківського кодексу України.

Проаналізовано структуру та зміст функцій органів, що здійснюють державне регулювання і управління банківською системою та визначено відповідність повноважень останніх на виконання встановлених законодавством функцій. Аргументовано необхідність врахування сучасних тенденцій розвитку фінансових інструментів при формуванні завдань, функцій та повноважень Національного банку України. Запропоновано закріпити за ним повноваження щодо регулювання сфери цифрових активів та контролю за суб'єктами ринку цифрових активів. Доведено доцільність розмежування відповідних повноважень з повноваженнями Міністерства цифрової трансформації України.

Оновлено теоретичні основи здійснення банківського нагляду компетентними органами, доведено необхідність вдосконалення правового регулювання механізму банківського нагляду шляхом розробки, нормативного закріплення та введення у дію національного стандарту оцінки екологічних та соціальних ризиків суб'єктів господарювання – позичальників банків.

З'ясовано, що в умовах розвитку громадянського суспільства, важливим елементом банківського нагляду має також стати розвинений громадський контроль за прозорістю функціонування банківської системи. Це має привести до розкриття важливої для кредиторів і споживачів банківських послуг інформації, а також дозволить підвищити рівень суспільної довіри до банків, як суб'єктів надання банківських послуг. Запропоновано методологію вдосконалення системи громадського контролю за роботою банківської системи з використанням досягнень в галузі сучасних інформаційних технологій, а саме висловлено пропозицію забезпечити онлайн-доступ до засідань Громадської ради при Національному банку України у режимі реального часу та налагодити ефективну комунікацію між представниками громадськості та органами, що здійснюють контроль та нагляд за суб'єктами банківської системи.

На підставі аналізу правових норм законодавства, наукових здобутків провідних вчених запропоновано можливі напрями вдосконалення правового регулювання банківської системи в Україні. Встановлено наявність проблемних питань у сфері створення і функціонування суб'єктів банківської діяльності,

правовий статус яких визначається Законом України «Про банки та банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб». Запропоновано врегулювати питання відновлення банківської ліцензії у разі визнання неправомірним її відкликання за рішенням суду, а також правовий механізм виведення у таких випадках ліквідатора – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Пропонується також у Законі України «Про банки і банківську діяльність» передбачити можливість відновлення банківської ліцензії у разі визнання у судовому порядку незаконності її відкликання.

Обґрунтовано положення про сутність та специфіку адміністративної відповідальності у банківській сфері, під якою пропонується розуміти застосування до суб'єктів, які вчинили адміністративні правопорушення у банківській сфері, передбачених законодавством стягнень, що накладаються уповноваженими суб'єктами за результатами здійснення заходів банківського контролю чи нагляду. Доведено необхідність посилення відповідальності за правопорушення в сфері споживчого кредитування, а саме визначено фактичну та потенційну сферу зловживань кредитних установ та відповідних порушень прав та інтересів споживачів, на підставі чого запропоновано доповнити положення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 166-28 «Порушення законодавства у сфері споживчого кредитування».

За результатами дослідження банківських систем зарубіжних країн визначено загальні принципи банківської діяльності в зарубіжних країнах і національні особливості функціонування банківських систем. Для підвищення рівня інтеграції банківської системи України з банківськими системами інших країн систематизовано напрямки гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством країн-членів ЄС в сфері розкриття банківської таємниці авторизованим компетентним органам та організації співпраці в галузі протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме доведено доцільність імплементації положень європейського законодавства щодо створення єдиного реєстру банківських рахунків фізичних і юридичних осіб та надання доступу до нього окремим державним органам.

Ключові слова: банківська діяльність, принципи, суб'єкти банківської діяльності, контроль та нагляд, адміністративна відповідальність.

SUMMARY

Drachevska O. Administrative and legal regulation of the banking system in Ukraine. - On the rights of the manuscript.

The dissertation on competition of a scientific degree of the candidate of legal sciences on a specialty 12.00.07 - «Administrative law and process; finance law; information law». –National University of Life and Environmental Sciences of Ukraine Kyiv, 2021.

The dissertation is devoted to the research of the issue of legal regulation of the banking system in Ukraine. The study systematizes doctrinal approaches to defining the concept of «banking» as a functional element of the banking system, namely on the basis of critical analysis of existing in the science of administrative law, domestic law, foreign regulations definitions of banking differentiated key features and features of legal nature banking activities. It is proposed to understand banking activity as the activity of legal entities regulated by legal norms in relation to the provision of banking services (including operations with digital assets) on the basis of permits (banking license) and the law.

Taking into account the rapid development of digital assets in the world and the need to properly regulate their use, it is proposed to supplement the statutory list of banking services with transactions with digital assets.

The construction of the legal status of the subject of the banking system, which provides only remote provision of banking and other financial services and remote verification of customers - online banking, is theoretically substantiated. The theoretical and practical significance of the introduction of the classification of the banking system by areas of activity and specialization of services in order to improve the efficiency of management of individual parts of the banking system is also justified. Within this classification, banks are proposed to be divided into mortgage, investment, innovation, industry (industrial, land, agricultural), online, consumer, pension.

Based on the analysis of the current state of the financial market, the problems of legal regulation of banking activities are identified, the dynamic systemic development of the principles of functioning of the banking system is recorded. It is proposed to supplement the existing system with the principle of availability of innovative legal banking services (for example, operations with digital assets) for potential consumers and customers in order to ensure sustainable development of the banking system of Ukraine. The expediency of introduction at the level of legislation of the principle of universality of the legal status of the bank regardless of the organizational form and differentiation by specialization in order to standardize and unify the legal status of individual elements of the banking system is motivated.

Among the priority tasks of further improvement of legislative regulation in the field of banking there is the need to ensure transparency of banks, improve regulation of withdrawal of insolvent banks and prevent them for further provision of banking services, improve legal regulation of dealing with problem loans.

The significance and methodological basis for the development of a separate strategic document, which should consolidate the system results of strategic forecasting and planning of the banking system of Ukraine until 2030, provide measures to improve banking legislation and law enforcement practices in this area are substantiated. The acceptance and implementation of this document is in line with the conceptual provisions of the National Economic Strategy for the period up to 2030. Gradual implementation of the provisions of the document will ensure sustainable and projected development of the banking system of the state, will ensure the systematization of banking legislation and the adoption of the Banking Code of Ukraine.

The structure and content of the functions of the bodies that carry out state regulation and management of the banking system are analyzed and the compliance of the powers of the latter to perform the functions established by law is determined. The necessity of taking into account modern tendencies of development of financial instruments at formation of tasks, functions and powers of the National Bank of Ukraine is argued. It is proposed to assign to him the authority to regulate the sphere

of digital assets and control the subjects of the digital assets market. The expediency of delimiting the relevant powers with the powers of the Ministry of Digital Transformation of Ukraine has been proved.

The theoretical foundations of banking supervision by the competent authorities have been updated, the need to improve the legal regulation of the banking supervision mechanism by developing, normative consolidation and implementation of the national standard for environmental and social risk assessment of business entities - bank borrowers.

It was found that in the conditions of civil society development, an important element of banking supervision should also be a developed public control over the transparency of the banking system. This should lead to the disclosure of important information for creditors and consumers of banking services, as well as increase the level of public confidence in banks as subjects of banking services. The methodology of improvement of the system of public control over the work of the banking system with the use of achievements in the field of modern information technologies is offered, namely the offer to provide online access is offered.

Based on the analysis of legal norms of legislation, scientific achievements of leading scientists, possible directions of improvement of legal regulation of the banking system in Ukraine are offered. The presence of problematic issues in the field of creation and functioning of banking entities, the legal status of which is determined by the Law of Ukraine «On Banks and Banking» and the Law of Ukraine «On Deposit Guarantee System for Individuals». It is proposed to settle the issue of renewal of the banking license in case of recognition of its revocation by a court decision, as well as the legal mechanism of withdrawal in such cases of the liquidator - the Deposit Guarantee Fund of individuals. It is also proposed in the Law of Ukraine «On Banks and Banking» to provide for the possibility of renewal of a banking license in case of recognition in court of the illegality of its revocation.

The author substantiated the provisions on the nature and specifics of administrative liability in the banking sector, which is proposed to mean the application to entities that have committed administrative offenses in the banking sector, provided

by law penalties imposed by authorized entities as a result of banking supervision or supervision. It was proved the need to strengthen liability for offenses in the field of consumer lending, namely identified the actual and potential scope of abuse of credit institutions and relevant violations of consumer rights and interests, based on which it is proposed to supplement the Code of Ukraine on Administrative Offenses Article 166-28.

According to the results of the study of banking systems of foreign countries, the general principles of banking activity in foreign countries and national features of the functioning of banking systems are determined. To increase the level of integration of the banking system of Ukraine with the banking systems of other countries systematized areas of harmonization of domestic legislation with the legislation of EU member states in the field of banking secrecy to authorized competent authorities and cooperation in combating money laundering, namely the feasibility of implementation European legislation on the creation of a single register of bank accounts of individuals and legal entities and providing access to it to individual government agencies.

Keywords: banking activity, principles, subjects of banking activity, control and supervision, administrative responsibility.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧКИ:

Піддубний О.Ю., Драчевська О.О. Окремі питання здійснення банківського нагляду в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 315-318.

Драчевська О. До питання визначення поняття «банківська діяльність». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С.193-197.

Драчевська О.О. Адміністративна відповідальність у сфері банківської діяльності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. №10. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/law2020/10/>

Драчевська О.О. Державне регулювання банківської діяльності в Україні. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. №11. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2020/11/6535>

Драчевська О. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. №1 (volume 1). Р.78-83.

Драчевська О. Деякі проблеми функціонування Національного банку України. *Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С.84.

Драчевська О. Теоретико-правові питання банківської діяльності в Україні. *Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні*: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21–22 лютого 2020 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2020. С.62.

Зміст

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ	12
1.1. Визначення та зміст банківської системи.....	12
1.2. Принципи функціонування банківської системи.....	31
1.3. Розвиток правового регулювання банківської системи в Україні	40
Висновки до розділу 1	58
РОЗДІЛ 2. ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ.....	61
2.1. Правове регулювання створення та функціонування суб'єктів банківської системи в Україні	61
2.2. Характеристика органів державної влади, що здійснюють державне управління і регулювання банківської системи в Україні	76
2.3. Контроль та нагляд за функціонуванням банківської системи в Україні	99
Висновки до розділу 2	113
РОЗДІЛ 3. ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ	115
3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання функціонування банківської системи	115
3.2. Вдосконалення адміністративної відповідальності за правопорушення у банківській сфері	142
Висновки до розділу 3	163
ВИСНОВКИ.....	166
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	171
ДОДАТКИ.....	194

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Стабільне функціонування банківського сектору є запорукою економічного розвитку кожної країни. В умовах змін в соціально-економічній та політичній сфері особливої уваги потребує функціонування банківської системи держави, зокрема нагальним є вирішення питання її правового регулювання. Зважаючи на прагнення України інтегруватися в європейський та світовий економічні простори додаткової актуальності набуває питання гармонізації вітчизняного законодавства та відповідного законодавства країн-членів ЄС. Визначальним чинником у цих процесах залишається державна політика та діяльність державних органів, які здійснюють регулювання, всебічний контроль та нагляд за функціонуванням банківської системи. Чинне законодавство, яким керуються у своїй діяльності ці державні органи потребує змін та доповнення. Зазначені передумови актуалізують поглиблене дослідження правових проблем у банківській сфері.

Науково-теоретичним підґрунтям даного дослідження стали наукові праці вітчизняних та зарубіжних учених-правознавців, серед таких науковців: І.А. Безклубий, С.Л. Глуговська, Д.О. Гетманцев, А.А. Коваленко, Н. М. Ковалко, Т.А. Латковська, О.А. Музика-Стефанчук, С.В. Надобко, О.П.Орлюк, О. В. Прилуцький, В.С. Симов'ян, В.Д. Чернадчук, О. І. Щуревичта інших.

Окремі аспекти правового регулювання банківської системи досліджували такі науковці як О.П. Орлюк «Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України» (2004), А.А. Коваленко «Публічно-правове регулювання банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграції (2015), А.В. Марущак «Правові основи контрольно-наглядових повноважень Національного банку України» (2015), О.В. Царікова «Адміністративно-правові засади державного контролю за діяльністю банків в Україні» (2018). Питання адміністративної відповідальності у сфері банківської діяльності стала предметом дослідження Надобка С.В. - «Адміністративна відповідальність за

порушення законодавства про банки і банківську діяльність» (2016), Чернова М.М. - «Адміністративно-правова відповідальність за правопорушення у сфері банківської діяльності» (2014).

Напрацювання цих науковців стали вагомим внеском у дослідженні правового регулювання банківської системи та здійснюваної банками діяльності і сприяли поглибленому аналізу понятійно-категоріального апарату дисертаційного дослідження. Однак, з урахуванням постійних змін, що відбуваються у банківській сфері існує потреба у цілісному комплексному дослідженні адміністративно-правових проблем функціонування банківської системи, що поглиблює актуальність обраної теми дисертації.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Тема дисертації безпосередньо пов'язана з науковими дослідженнями Науково-дослідного інституту публічного права «Правове забезпечення прав, свобод та законних інтересів суб'єктів публічно-правових відносин» (номер державної реєстрації 0115U005495).

Мета і задачі дослідження. Мета дисертаційної роботи полягає у виробленні на основі аналізу теоретичних засад, чинного законодавства України та міжнародного досвіду пропозицій та рекомендацій щодо удосконалення механізму адміністративно-правового регулювання банківської системи України.

Відповідно до поставленої мети здобувачем визначено такі *задачі*:

- визначити поняття банківської системи та банківської діяльності, провести ґрунтовний аналіз їх складових елементів, визначити особливості суспільних відносин, які виникають, змінюються і припиняються у банківській сфері;
- диференціювати окремі етапи генезису правового регулювання банківської сфери; систематизувати нормативний матеріал, на підставі якого здійснюється правове регулювання відповідних правовідносин на сучасному етапі розвитку банківської системи;

- визначити та систематизувати загальні засади функціонування банківської системи, виокремити основні підходи науковців до визначення змісту та місця окремих принципів функціонування банківської системи в системі загальних засад функціонування банківської системи;

- провести критичний аналіз чинного вітчизняного правового регулювання відносин у сфері створення та функціонування суб'єктів банківської системи, встановити прогалини та недоліки чинного законодавства, окреслити основні напрями вдосконалення;

- визначити поняття та структуру інституціонального механізму банківської системи в Україні;

- проаналізувати функціональне наповнення органів державної влади, що здійснюють державне управління і регулювання функціонуванням банківської системи в Україні, визначити перспективи його подальшого вдосконалення;

- визначити особливості правового регулювання та практики здійснення контролю та нагляду за функціонуванням банківської системи в Україні;

- систематизувати зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання банківської системи, визначити ключові елементи правових режимів побудови банківської системи, які можуть бути релевантними для України;

- здійснити аналіз теоретичних основ та нормативно-правового регулювання застосування адміністративної відповідальності до суб'єктів правопорушень у банківській сфері та визначити потенціальні напрями вдосконалення правового регулювання відповідних правовідносин з метою забезпечення дотримання прав учасників банківських правовідносин.

Об'єктом дисертаційного дослідження є суспільні відносини, що

виникають у процесі функціонування банківської системи в Україні.

Предметом дисертаційного дослідження є адміністративно-правове регулювання банківської системи в Україні.

Методи дослідження. Методи дослідження обрані з урахуванням поставленої у роботі мети та завдань, його об'єкта та предмета. Методологічною основою дисертаційної роботи є сукупність методів і прийомів наукового пізнання як загальнонаукових, так і спеціальних.

Застосування діалектичного методу надало змогу здійснити ґрунтовний аналіз стану адміністративно-правового регулювання суспільних відносин у банківській системі, дослідити окремі аспекти його розвитку правового регулювання банківської діяльності в Україні.

За допомогою історико-правового методу вивчалися етапи розвитку банківської системи, її адміністративно-правового регулювання та банківського законодавства в цілому.

Завдяки методу системного аналізу було здійснено аналіз змісту поняття банківської системи. Проаналізовано правові аспекти регулювання створення та функціонування суб'єктів банківської системи в Україні.

Важливе значення відведено також застосуванню порівняльно-правового методу, який надав можливість виявити окремі переваги, недоліки та відмінності банківських систем зарубіжних країн.

Формально-юридичний метод було покладено в основу з'ясування змісту положень адміністративно-правових та інших нормативних актів, що регулюють функціонування банківської системи України.

Зазначені методи було використано у взаємозв'язку між собою.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що дисертація на сучасному етапі являє собою перше у вітчизняній науці монографічне дослідження проблем адміністративно-правового регулювання банківської системи в Україні, в якому комплексно та системно вивчаються теоретичні та практичні питання проблематики теми, зокрема

уперше:

обґрунтовано теоретичне та практичне значення запровадження класифікації суб'єктів банківської системи за напрямками діяльності і спеціалізацією послуг з метою підвищення ефективності управління окремими ланками банківської системи. В межах даної класифікації банки пропонується розподіляти на іпотечні, інвестиційні, інноваційні, галузеві (промислові, земельні, аграрні), онлайніві, споживчі, пенсійні;

теоретично обґрунтовано конструкцію правового статусу суб'єкта банківської системи, який здійснює виключно дистанційне надання банківських та інших фінансових послуг та дистанційну верифікацію клієнтів – онлайн-банк;

вмотивовано доцільність впровадження на рівні законодавства принципу універсальності правового статусу банку незалежно від організаційної форми і диференціації за спеціалізацією з метою стандартизації та уніфікації правового статусу окремих елементів банківської системи;

обґрунтовано значення та запропоновано методологічне підґрунтя для розробки окремого стратегічного документу, яким буде закріплено системні результати стратегічного прогнозування та планування розвитку банківської системи України до 2030 року, передбачено заходи вдосконалення банківського законодавства та правозастосовчої практики в даній сфері. Прийняття та реалізація даного документу відповідає концептуальним положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Поетапне виконання положень документу дозволить забезпечити сталий та прогнозований розвиток банківської системи держави, забезпечить проведення систематизації банківського законодавства та прийняття Банківського кодексу України;

удосконалено:

положення про структуру та зміст функцій органів, що здійснюють державне регулювання і управління банківською системою та відповідність повноважень останніх на виконання функцій, зокрема аргументовано

необхідність врахування сучасних тенденцій розвитку фінансових інструментів при формуванні завдань, функцій та повноважень Національного банку України; запропоновано закріпити за ним повноваження щодо регулювання сфери цифрових активів та контролю за суб'єктами ринку цифрових активів; аргументовано доцільність розмежування відповідних повноважень з повноваженнями Міністерства цифрової трансформації України;

положення про необхідність посилення відповідальності за правопорушення в сфері споживчого кредитування, а саме визначено фактичну та потенційну сферу зловживань кредитних установ та відповідних порушень прав та інтересів споживачів, на підставі чого запропоновано доповнити положення Кодексу України про адміністративні правопорушення статтею 166-28 «Порушення законодавства у сфері споживчого кредитування»;

дістали подальшого розвитку:

систематизовано доктринальні підходи до визначення поняття «банківська діяльність» як функціональної діяльності елементів банківської системи, а саме на підставі критичного аналізу існуючих в науці адміністративного права, вітчизняному законодавстві, зарубіжних нормативно-правових актах визначень банківської діяльності диференційовано ключові ознаки та особливості правової природи банківської діяльності, в результаті чого сформовано авторське визначення поняття «банківська діяльність», яке повинно уніфікувати наявні підходи та відобразити стан розвитку банківської системи в Україні. Під банківською діяльністю пропонується розуміти врегульовану правовими нормами діяльність юридичних осіб щодо надання визначених законодавством банківських послуг (включаючи операції з цифровими активами) на підставі дозвільних документів (банківської ліцензії) та закону;

положення про динамічний системний розвиток принципів функціонування банківської системи; запропоновано доповнити існуючу систему принципом доступності інноваційних легальних банківських послуг

(наприклад, операції з цифровими активами) для потенційних споживачів та клієнтів з метою забезпечення сталого розвитку банківської системи України;

теоретичні основи здійснення банківського нагляду компетентними органами, доведено необхідність вдосконалення правового регулювання механізму банківського нагляду шляхом розробки, нормативного закріплення та введення у дію національного стандарту оцінки екологічних та соціальних ризиків суб'єктів господарювання – позичальників банків;

теоретичне обґрунтування методології вдосконалення системи громадського контролю за роботою банківської системи з використанням досягнень в галузі сучасних інформаційних технологій, а саме пропозиція забезпечення онлайн-доступу до засідань Громадської ради при Національному банку України у режимі реального часу та налагодження ефективної комунікації між представниками громадськості та органами, що здійснюють контроль та нагляд за суб'єктами банківської системи;

характеристика напрямків гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством країн-членів ЄС в сфері розкриття банківської таємниці авторизованим компетентним органам та організації співпраці в галузі протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме доведено доцільність імплементації положень європейського законодавства щодо створення єдиного реєстру банківських рахунків фізичних і юридичних осіб та надання доступу до нього окремим державним органам;

положення про сутність та специфіку адміністративної відповідальності у банківській сфері, під якою пропонується розуміти застосування до суб'єктів, які вчинили адміністративні правопорушення у банківській сфері, передбачених законодавством стягнень, що накладаються уповноваженими суб'єктами за результатами здійснення заходів банківського контролю чи нагляду.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що вони становлять як науково-теоретичний, так і практичний інтерес. Сформульовані у

дисертаційному дослідженні теоретичні положення можуть бути використані, зокрема:

- у науково-дослідній сфері – положення та висновки дисертації можуть бути основою для подальшого дослідження питань правового регулювання банківської діяльності;

- у правотворчості – висновки, пропозиції та рекомендації, сформульовані у дисертації можуть бути використані для удосконалення чинного вітчизняного законодавства та розробки нових нормативно-правових актів, які регулюють відносини в сфері банківської діяльності;

- у правозастосовчій діяльності – використання одержаних результатів дозволить покращити практичну діяльність та удосконалити механізм нормативно-правового регулювання відносин у сфері банківської діяльності;

- у навчальному процесі – результати проведеного дослідження можуть бути використані для написання підручників та навчальних посібників для викладання навчальних дисциплін «Адміністративне право», «Банківське право» та відповідних тематичних спецкурсів.

Особистий внесок здобувача. Дисертація є самостійним науковим дослідженням. Основні концептуальні ідеї, теоретичні положення, висновки і рекомендації, які викладено в дисертації, належать автору. При використанні наукових доробків інших учених для обґрунтування власних міркувань автора на них обов'язково зроблено посилання.

Апробація результатів дисертації. Основні положення дисертації апробовано на міжнародних науково-практичних конференціях: Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.); Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні (м. Запоріжжя, 21–22 лютого 2020 р.). Результати роботи також неодноразово обговорювались на засіданнях Науково-дослідного інституту публічного права.

Публікації. Основні положення, висновки та пропозиції дисертації

відображено у 7 опублікованих наукових працях, з яких 4 статті у наукових фахових виданнях України, 1 стаття у науковому виданні іншої держави, 2 тез наукових доповідей.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, восьми підрозділів, висновків та списку використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 170 сторінок. Список використаних джерел налічує 255 найменувань.

РОЗДІЛ 1.

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

1.1. Визначення та зміст банківської системи

Одним із ключових завдань юридичної науки є формування понятійно-категоріального апарату галузей права, адже саме понятійно-категоріальний апарат надає визначеності науково-теоретичному мисленню, фіксує структуру фундаментальних знань конкретної галузі науки. Осмислення понять та категорій є надважливим напрямом наукової рефлексії, від якого залежить ментальність науковців, законодавця та правозастосовників. Формування визначень та систематизація понять закладає своєрідну матрицю, на основі якої реалізовується системне реформаторське європейське мислення [112, с.6-7].

Динамічність розвитку банківського сектору (як у межах країни, так і загалом у світі) зумовлює актуалізацію оновлення понятійно-категоріального апарату та переосмислення наявних підходів до визначення окремих категорій з урахуванням сучасних тенденцій розвитку суспільних відносин у фінансовій сфері.

Незважаючи на досить широке коло досліджень вітчизняної банківської системи, не можна стверджувати, що понятійно-категоріальний апарат у цій сфері повністю сформований. Аналіз актуального тезаурусу досліджуваної сфери дає змогу констатувати, що у банківському законодавстві на сьогоднішній день використовуються принципово різні способи формування понятійно-термінологічного апарату. Серед них виділяються наступні: вироблення власної термінології наукою адміністративного права; використання загальноновживаних економічних термінів з наданням їм юридичного змісту; запозичення понять і термінів у тих значеннях, в яких вони використовуються в інших галузях законодавства. Проте, слід зазначити, що деякі поняття, закріплені у банківському законодавстві, набувають галузевої специфіки, а отже мають

суттєві відмінності при їх визначенні від аналогічних понять, що використовуються у суміжних галузях законодавстві [245, с.22].

Необхідність визначення та розмежування категорій, що використовуються при визначенні юридичної природи банківської системи, обґрунтовується протиріччями підходів, що використовуються у законодавстві та доктрині, та іноді безпідставним ототожненням суміжних категорій без урахування контексту їх застосування. Так, наприклад, І.М. Дудка визначає банківську систему як особливий вид економічної діяльності [213, с.163], фактично нівелюючи різницю між інституціональним та функціональним компонентами відповідної системи. Аналогічний підхід знаходимо і в Ю.Є. Холодної [244, с.13] та С.М. Лобозинської [132, с.190]. Н.І. Корецька у своєму дослідженні ототожнює банківську систему та банківський сектор економіки [119, с.138]. Все вищезгадане свідчить про наявність термінологічної плутанини, яка негативно позначається на якості правового регулювання відповідних правовідносин.

Попри широкий вжиток категорії «банківська система» в чинному законодавстві, в тому числі в базових для цієї галузі Законах України «Про банки і банківську діяльність» [193], «Про Національний банк України» [199], «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» [201], а також у положеннях (і навіть назвах) підзаконних актів, таких як Постанова НБУ «Про особливості здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України у 2018 році» від 14.08.2018 р. [188], Постанова НБУ «Про затвердження Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України» від 30.11.2020 р. [187] тощо, визначення даного поняття не закріплено в нормативних джерелах.

Чинний Закон України «Про банки і банківську діяльність» у ст.1 передбачає, що даний нормативно-правовий акт визначає структуру банківської системи, економічні, організаційні і правові засади створення, діяльності, реорганізації і ліквідації банків [193].

Одночасно, даним законом закріплено, що банківська система України складається з Національного банку України та інших банків, а також філій іноземних банків, що створені і діють на території України відповідно до положень цього Закону та інших законів України [193]. Жодної конкретизації змісту та особливостей побудови, функціонування системи або взаємодії її елементів у наведеному визначенні не міститься, хоча опосередковано норми, що визначають вищезгадані фактори специфіки банківської системи, знаходимо як у Законі України «Про банки і банківську діяльність», так і інших актах банківського законодавства.

Слід зазначити, що Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 р., що вже втратив чинність, аналогічно лише передбачав, що банківська система є дворівневою і складається з Національного банку України та комерційних банків, у тому числі Зовнішньоекономічного банку України, Ощадного банку України, республіканських та інших комерційних банків різних видів і форм власності [194]. Отже, констатуємо, що законодавець при конструюванні змісту категорії «банківська система» виходив з позицій перелічення тих структурних частин, що складають сукупність елементів банківської системи.

Більш детально поняття банківської системи досліджувалося в юридичній літературі. Так, Д.О. Гетманцев та Н.Г. Шукліна визначають банківську систему як «складову економічної системи держави, що включає в себе Національний банк України; інші банки (резиденти та нерезиденти, зареєстровані у встановленому законодавством порядку на території України); небанківські фінансові установи, виключною діяльністю яких є прийняття вкладів, розміщення кредитів або ведення рахунків клієнтів; Фонд гарантування вкладів фізичних осіб; банківську інфраструктуру, а також зв'язки та взаємини між ними» [71, с.25]. Н. Златіна пропонує визначати банківську систему як складову фінансово-кредитної системи держави, елементами якої є Національний банк України, інші банки, філії іноземних банків, банківські об'єднання, Фонд

гарантування вкладів фізичних осіб, а також банківські спілки та асоціації (як допоміжні елементи системи), що створені і діють на території України відповідно до законодавства України та зв'язки і взаємовідносини між зазначеними елементами [98, с.51]. У свою чергу, в економічній літературі вказується на той факт, що банківська система є багатокomпонентною, тому її розвиток супроводжується появою нових складових, реорганізацією або ліквідацією уже наявних елементів системи [58, с.243].

Аналогічні за змістом визначення, які фактично є різними інтерпретаціями переліку складових елементів банківської системи наводять Л.К. Воронова [66, с.410], О.А. Костюченко [124, с.39], О.П. Орлюк [166, с.45] та багато інших науковців. Лише окремі вчені, досліджуючи поняття банківської системи виходять за межі спору про необхідність включення до сукупності елементів системи тих чи інших установ, державних органів або організацій.

Так, О.І. Лаврушин висловлює думку, що зміст категорії «банківська система» за аналогією з іншими системами визначається не лише складовими системи, а поняття «банківська система» є ширшим за своїм змістом і включає: сукупність елементів; достатність елементів, що створюють визначену цілісність; взаємодію елементів [77, с.285]. Організаційний критерій та механізми взаємодії між окремими елементами банківської системи відображені в роботах В.І. Рудевської [212], П.М. Сенищ [219] та декількох інших вчених. Крім того в межах наукового дискурсу банківську систему розглядають у горизонтальній та вертикальній площині [119, с.138], у широкому та вузькому смислі [219, с.248], як підсистему в межах фінансової системи [128, с.14], як сферу національної економіки [98, с.49], як економічну та організаційно-правову структуру [95] та як самостійного суб'єкта фінансового ринку [229, с.205].

Множинність підходів до визначення поняття «банківська система» свідчить про необхідність систематизації наявних підходів та формування на їх основі універсального визначення, адже слід констатувати, що в основу визначення поняття «банківська система» зазвичай покладається виключно

інституціональний критерій, а саме, банківська система визначається як сукупність елементів системи, кількість і сутність яких відрізняються в залежності від підходу, що застосовується до суб'єктного складу банківських правовідносин. Однак, враховуючи той факт, що національна банківська система є динамічним утворенням у межах держави, що з одного боку має конкурентне економічне підґрунтя, а з іншого – знаходиться в межах достатньо жорсткого правового режиму, що характеризується імперативним характером методів правового регулювання, зміст банківської системи виходить з функціональної діяльності елементів банківської системи, тобто банківської діяльності. Таким чином, банківська діяльність відображає функціональний аспект існування банківської системи.

Слід також констатувати, що серед науковців відсутня єдність підходів і щодо визначення банківської діяльності, одні зосереджують увагу на суб'єктному складі, інші – на об'єктному; треті вважають, що банківську діяльність необхідно визначати виходячи із визначення меж тієї сфери соціально-економічного життя чи тих суспільних відносин, регулювання яких повинне здійснюватися самим банківським правом [160, с.16]; четверті акцентують увагу на діях у межах діяльності.

Дослідники вказують, що категорія діяльність розкривається в першу чергу через термін «дії», тому банківська діяльність із правової точки зору може розглядатися через сукупність правових дій, що здійснюється певними суб'єктами [127, с.26].

В економічній літературі банківську діяльність прийнято визначати через економічні функції, що здійснюються банком [93, с.12-30], і розглядати це поняття як вид економічної діяльності, яка стимулює та забезпечує рух грошей в обігу; а банки, у свою чергу, в умовах ринкових відносин можуть активно впливати на економічні процеси, як позитивно, так і негативно [72, с.28].

В юридичній літературі банківські функції характеризують установу щодо її правового статусу як юридичної особи, якій належить майно для самостійного

здійснення повного господарського відання, та отримання прибутку як результату господарської (комерційної) діяльності, а також, контрольну, наглядову, ліцензійну діяльність [48, с.26; 71].

Відповідно до Банківської енциклопедії банківську діяльність слід розглядати як сукупність правових дій, що здійснюються певними суб'єктами у формі, яка вимагається законом або договором [43].

В юридичній літературі панує думка, що визначати банківську діяльність необхідно враховуючи межі сфери соціально-економічного життя, регулювання якої здійснюється банківським правом. Так, Ю.М. Дмитренко пропонує до банківської діяльності відносити конструювання банківської системи з метою узгодження взаємодії всіх її елементів. Тоді як П.Д. Біленчук доводить, що банківську діяльність слід визначити як систему юридично значущих дій спеціальних суб'єктів як учасників єдиної банківської системи [55; 83, с.189; [160, с.16]].

Систематизуючи підходи до визначення банківської діяльності, можна зробити висновок, що банківську діяльність науковці пропонують розглядати як:

– особливий вид господарської діяльності, що систематично здійснюється спеціальними суб'єктами (банками) на підставі ліцензії (дозволу) НБУ, спрямованої на здійснення банківських операцій та надання банківських послуг, функціонування та розвиток банківської системи, реалізацію грошово-кредитної політики держави. Виходячи з даного підходу банківська діяльність є особливою, оскільки вона не припускає можливості об'єднання її з іншими видами господарської діяльності [127, с.91, 92];

– особливий вид систематичної господарської діяльності, що підлягає ліцензуванню, здійснюється спеціальними суб'єктами (банками) шляхом проведення банківських операцій і надання банківських послуг із метою одержання прибутку і спрямована на функціонування та розвиток банківської системи й реалізацію грошово-кредитної політики держави [147, с.102];

– сукупність здійснюваних систематично та спрямованих на функціонування та розвиток банківської системи, реалізацію грошово-кредитної політики держави банківських операцій та наданих банківських послуг, спеціальними суб'єктами (банками), що підлягають ліцензуванню Національним банком України [126];

– систематичне здійснення кредитними організаціями, з метою отримання прибутку, банківських операцій, перелік яких закріплений законодавством [237, с.11]. Слід, однак, зазначити, що наведене визначення виключає можливість центрального банку держави здійснювати банківську діяльність, оскільки метою його діяльності не є отримання прибутку;

– широкий спектр відносин, що передбачають і визначають фінансово-економічну спроможність і потенціал держави [94, с.21];

– систематичну підприємницьку діяльність, здійснення якої передбачає вчинення банківських правочинів та операцій [53, с.65]. Пропонуючи таке визначення, професор І.А. Безклубий також формулює визначення поняття ліцензована банківська діяльність («підприємницька діяльність банку на підставі ліцензії НБУ з надання фінансових послуг фізичним та юридичним особам шляхом залучення грошових коштів та їх розміщення, а також здійснення розрахункових операцій, операцій з цінними паперами і валютними цінностями, та інших банківських операцій з метою отримання прибутку») і неліцензована банківська діяльність («підприємницька діяльність банку з надання відплатних фінансових та інших послуг фізичним та юридичним особам, що не передбачає здійснення банківських операцій») [53, с.66];

– сукупність базових (виключних) та/або окремо взятих небазових (додаткових, допоміжних тощо) банківських операцій і правочинів, які спрямовані на отримання прибутку і здійснюються банками та іншими кредитно-фінансовими установами, і які становлять виключні правоздатність та вид діяльності вказаних суб'єктів господарювання, з приводу грошей, цінних

паперів, валютних цінностей та інших фінансових інструментів як засобів платежу, заощадження і товару [88, с.7];

– сукупність правових дій, що здійснюються певними суб'єктами в формі, якої вимагає закон або договір [72];

– підприємницьку діяльність, яка здійснюється на власний розсуд і ризик з метою отримання прибутку; як діяльність банків як самостійних суб'єктів господарювання; як владно-організаційну діяльність НБУ [168, с. 62].

В юридичній літературі також зустрічаємо думку, що банківська діяльність – це визначене законодавчими актами України право банків та кредитних установ реалізувати статутні функції та повноваження, здійснювати банківські операції в інтересах юридичних та фізичних осіб, надавати їм на підставі отриманих ліцензій банківські послуги, а також здійснювати в межах наданої компетенції іншу дозволена діяльність від свого імені та за власний рахунок [48, с. 53].

Інші вчені розглядають банківську діяльність як широкий спектр відносин, що передбачають і визначають фінансово-економічну спроможність і потенціал держави [94, с.21], як елемент фінансової діяльності суб'єктів господарювання (адже банк є суб'єктом господарювання [154, с. 90].

О.П. Орлюк визначає, що банківська діяльність – це система діючих спеціальних суб'єктів та операцій, здійснюваних ними як учасниками єдиної банківської системи з приводу грошей, цінних паперів і валютних цінностей як засобів платежу, заощадження й товару. Отже, таке визначення характеризує банківську діяльність в найширшому розумінні [147, с.4].

В.С. Симов'ян зазначає, що у юридичному значенні банківську діяльність варто трактувати як сукупність дій, що регламентуються фінансово-правовими нормами щодо банківських операцій, діяльності щодо створення та функціонування банків та інших фінансових установ, які є елементами банківської і фінансової системи з метою стабільної і організованої фінансової діяльності держави [222, с.24].

О.М. Олейник визначає банківську діяльність як сукупність постійно або систематично здійснюваних з приводу грошей та інших фінансових інструментів операцій різних видів, об'єднаних загальною метою [160, с. 27-28].

Досить часто поняття «банківська діяльність» визначається за допомогою іншого поняття – «ринок банківських послуг», яке охоплюється змістом більш загального поняття «ринок фінансових послуг». Взагалі, ринок банківських послуг – це сфера підприємницької діяльності з приводу грошових відносин, об'єктом яких є послуги, що надаються банками фізичним та юридичним особам. Саме на ринку банківських послуг здійснюється відповідна професійна діяльність банківських установ [53, с.64].

Слушним є твердження про те, що банківська діяльність попри наявність у ній приватно-правової складової має публічний характер, що знаходить свій прояв у забезпеченні її змісту через юридичну діяльність – об'єктивовану, опосередковану правом, інтелектуально-вольову, управлінську й іншу діяльність компетентних організованих структур [235, с.16].

Банківську діяльність пропонують розглядати і як сферу виникнення та розвитку банківських відносин, і як вид правової діяльності, який є видом діяльності, що опосередкована правом, здійснюється за допомогою спеціальних юридичних дій, операцій і процедур, способів і засобів та спрямована на вирішення публічних та приватних завдань і функцій, а також задоволення потреб та інтересів відповідних суб'єктів [245, с.25].

Відповідно до положень ст. 2 Закону «Про банки і банківську діяльність» банківської діяльністю визнається залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб [193]. Це визначення банківської діяльності охоплює три банківські операції, які можуть здійснювати тільки такі юридичні особи, як банки, а саме: залучення у вклади грошових коштів, видання кредитів та здійснення розрахунків [57].

Таким чином, вітчизняний законодавець, ототожнює частину операцій здійснюваних банківськими установами із поняттям «банківська діяльність». Даної концепції притримується і частина вітчизняних вчених у своїх наукових працях, зокрема банківську діяльність визначають як сукупність операцій, яку здійснює банк А. М. Герасимович, О. В. Васюренко, О. В. Дзюблюк [70, 59, 80].

На аргументовану думку професора І.А. Безклубого, наведене законодавче визначення є дещо звуженим, оскільки містить лише перелік трьох так званих класичних видів послуг, що можуть надавати банківські установи своїм клієнтам. Проте без отримання банківської ліцензії не дозволяється здійснювати одночасно діяльність із залучення вкладів та інших коштів, що підлягають поверненню, і надання кредитів, а також ведення рахунків. Відповідна діяльність може здійснюватися банком за умов дотримання ним встановлених законодавством спеціальних економічних нормативів (наприклад, обов'язкове формування мінімального статутного капіталу та резервного фонду, нормативи ліквідності) та застережень (наприклад, збереження банківської таємниці, здійснення фінансового моніторингу), наявності фахового персоналу, технічних засобів, створення інфраструктури (наприклад, організація філій, відділень, центрів), постійного розширення та зростання якості банківських послуг [53, с.65].

Як зазначають науковці, поняття банківської діяльності не вичерпується лише переліком окремих банківських операцій, як зазначено у визначенні, наданому у ст. 2 Закону. Тому в юридичній літературі науковці критикують наведене визначення та пропонують власні визначення, які, на їх думку, повніше розкривають зміст банківської діяльності. Зокрема, О. Лукашев вважає, що запропоноване нормативне визначення категорії «банківська діяльність» фактично зводить її зміст лише до трьох банківських операцій, які банки мають право здійснювати на підставі банківської ліцензії. Але зміст цієї категорії набагато ширший, оскільки: по-перше, надаючи клієнтам банківські послуги, банки здійснюють значно більшу кількість операцій, перелік яких наведений у

ст. 47 Закону; по-друге, при здійсненні власної діяльності банки не лише вступають у приватно-правові відносини з клієнтами, а й стають учасниками широкого кола правовідносин, що виникають у процесі державного регулювання банківської діяльності та регулюються імперативним методом [67].

З наведеного в Законі України «Про банки і банківську діяльність» визначення випливає, що об'єктом банківської діяльності є грошові цінності, які можуть виконувати функції засобу платежу та нагромадження. Однак, досліджуючи практичні аспекти банківської діяльності, можна говорити й про інші цінності, з якими банк проводить операції, що також можуть виконувати вищезначені функції. Ними можуть бути цінні папери, які мають грошове вираження, і валютні цінності. Тобто банківська діяльність – це сукупність дій банківської системи з приводу обороту грошей, цінних паперів і валютних цінностей як засобів платежу, збереження і як товару [163].

Відповідно до Закону України «Про банки і банківську діяльність», банк, крім надання фінансових послуг, має право проводити також діяльність: щодо інвестицій; випуску власних цінних паперів; випуску, розповсюдження та проведення лотерей; зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; інкасації коштів і перевезення валютних цінностей; ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг. Це дає підстави зробити висновок, що банківську діяльність не можна розглядати лише через фокус здійснюваних банком операцій на фінансовому ринку, оскільки однією з особливостей банківської діяльності є побудова скелета банківської системи і налаштування взаємодії її складових [147]. Як підтвердження цьому С. Рекіанов зазначає, що банківська діяльність – це система діючих спеціальних суб'єктів та операцій, здійснюваних ними як учасниками єдиної банківської системи з приводу грошей, цінних паперів і валютних цінностей як засобів платежу, заощадження й товару [204].

Деякі автори пропонують розглядати поняття «банківська діяльність» у вузькому та широкому розумінні.

Так, Ю.В. Ващенко, вважає банківською діяльністю в широкому розумінні, всі види операцій, які можуть здійснювати відповідно до законодавства про банки, а у визначених законом випадках - інші юридичні особи. У вузькому розумінні банківська діяльність включає в себе лише ті операції, які виділяють банк з числа інших фінансово-кредитних установ [61, с.107].

Саме таку структуру підтримує і Л. Шестак, необхідність розгляду поняття «банківська діяльність» у широкому та вузькому розумінні, на її думку, зумовлена розпорошеністю банківського законодавства, адже банківська діяльність може здійснюватися банками та небанківськими установами [250, с.50].

Ю.М. Дмитренко пропонує розглядати банківську діяльність у вузькому значенні як особливий вид господарської діяльності, що систематично здійснюється спеціальними суб'єктами (банками та іншими фінансовими установами) на підставі ліцензії (дозволу) НБУ, спрямовану на здійснення банківських операцій, угод та надання банківських послуг, з метою захисту інтересів вкладників та кредиторів та забезпечення стабільності банківської системи. Банківська діяльність у широкому розумінні - це сукупність дій, що регламентуються фінансово-правовими нормами щодо грошовокредитної та валютної політики, побудови та функціонування банківської системи, здійснення банківських операцій та угод з метою стабільної і організованої фінансової діяльності держави і створення сприятливих умов для розвитку економіки України [83].

С.В. Надобко у вузькому значенні під банківською діяльністю пропонує розуміти банківські операції, здійснювані виключно банківськими установами на підставі ліцензії щодо залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені на власних

умовах та на власний ризик; відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб з метою отримання прибутку [152].

На думку С.В. Надобка, саме вжиття терміну у вузькому значенні дозволяє виокремити ті банківські операції, які здійснюються виключно банківськими установами та виокремлюють банки з числа інших фінансово-кредитних установ, що відображає вимогу, дотримання якої є необхідною для здійснення таких повноважень як отримання ліцензії. Оскільки така діяльність є комерційною, тобто містить в собі всі ознаки підприємницької діяльності, як от самостійність, ініціативність, системність, власний ризик, то важливо зробити акцент на тому, що банківська діяльність здійснюється з метою отримання прибутку. У широкому значенні банківська діяльність – це сукупність операцій, що здійснюються банківськими та іншими кредитно-фінансовими установами [152].

Про вузьке розуміння визначення банківської діяльності можна говорити тоді, коли діяльність спрямована на виконання певної сукупності дозволених банківських операцій, з метою виконання котрих юридична особа отримує статус банку. До числа таких операцій зокрема належать залучення у вклади грошових коштів фізичних та юридичних осіб; розміщення їх від власного імені, на власних умовах та на власний ризик; відкриття та ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб. У широкому розумінні банківська діяльність включає не тільки комплекс банківських операцій, але й порядок організації та функціонування банків, тобто «відносини з приводу функціонування банківської системи, виникнення та розвитку її елементів» [91, с.15; 218, с.113].

Втім, таке розуміння банківської діяльності, на думку Т. Чернадчук, є сумнівним. По-перше, виходячи з вищезазначеного підходу, у вузькому розумінні поняття «банківська діяльність» зводиться до сукупності банківських операцій. По-друге, дискусійною виглядає частина визначення «порядок організації та функціонування банківської системи, виникнення та розвиток її елементів», адже як вже зазначалося, ч. 1 ст. 4 Закону України «Про банки і

банківську діяльність» закріплює модель банківської системи України, що складається з Національного банку України й інших банків, які створені та діють на території України відповідно до положень цього Закону. У цій частині закріплена дворівнева модель банківської системи, елементами якої є Національний банк України й інші банки [245].

Заслуговує на увагу і зарубіжний досвід визначення поняття «банківська діяльність». Так, на думку російського вченого Г.А. Тосуняна, за російським законодавством банківська діяльність містить тільки банківські операції, а останні охоплюються поняттям банківських угод, до яких відносяться також визначені законом виключні угоди банків [234, с. 261].

Стаття 12 Глави 2 Банківського кодексу Республіки Білорусь, визначає «банківську діяльність» як сукупність здійснюваних банками і небанківськими кредитно-фінансовими установами банківських операцій з метою отримання прибутку [155].

Законодавство певних країн містить і такі визначення:

- здійснення банками банківських та інших операцій, установлених законом;
- здійснення діяльності з метою кредитування інвестицій, приймання грошей від населення на депозитні рахунки, відкриття рахунків до запитання, надання витягів з чекового рахунка тощо [147, с.100].

У багатьох державах світу банківська діяльність – це перспективна та прибуткова форма ведення бізнесу, умови якого передбачають залучення коштів від необмеженого кола осіб, їх розміщення серед інших клієнтів для отримання прибутку, ведення й обслуговування поточних рахунків клієнтів, оплату чеків та зарахування грошей на рахунки [63, с. 9].

З огляду на особливості здійснення банківської діяльності в зарубіжних державах можна стверджувати, що поняття «банківська діяльність» ототожнюється із поняттям «банківські операції», що здійснюються банківськими установами, а законодавство Республіки Білорусь прирівнює до

банківської діяльності й інші види операцій, здійснюваних кредитно-фінансовими установи, що за своїм правовим статусом не є банківськими установами, проте здійснюють суміжні із ними функції, метою діяльності яких є отримання прибутку, тобто визначальним критерієм є те, що це за своїм змістом, перш за все, підприємницька діяльність [152].

Згідно з європейським законодавством об'єктами банківської діяльності визначено [139]:

- вклади та інструменти задля розміщення капіталу (вклади до запитання, депозитні вклади, банківські цінні папери);
- інструменти обігу, за допомогою яких відбувається передання вартості, їх поділяють: на зовнішні (готівка, безготівкові розрахунки та електронні гроші) і внутрішні (касові операції, міжбанківські перекази, кліринг);
- боргові та гарантійні інструменти (різноманітні заборгованості фірм, позики сектору домогосподарств, ксенокредити). Виходячи з цього переліку, здійснення операцій із фінансовими інструментами є специфічною рисою банківської діяльності та є характерними і дозволеними для проведення лише для фінансових установ. На думку Н.Г.Нагайчук, з цього випливає, що банківська діяльність має професійний і виключний характер, є видом підприємницької діяльності, що має певну специфіку і особливі риси, серед яких варто відмітити – діяльність, спрямовану на отримання прибутку за рахунок здійснення операцій із власними і залученими коштами та обігу фінансових інструментів; наявність суворого державного регулювання банківської діяльності, що зумовлено наявністю ризиків та використанням залучених фінансових ресурсів і продиктованого необхідністю захисту, перш за все, інтересів суспільства, а потім самого банку [147, с.99].

В Оксфордському тлумачному словнику банківська діяльність визначається як діяльність, яка здійснюється банками і включає: особисте обслуговування (фізичних осіб), комерційні послуги (обслуговування невеликих і середніх підприємств) та обслуговування корпорацій. Стосовно банківської

діяльності у США, то в основному вона здійснюється спеціалізованими банківськими установами [51].

Таким чином, здебільшого, для позначення банківської діяльності використовують підхід, що містить перерахування видів операцій (послуг), здійснення яких дозволено банку, тобто банківська діяльність виступає як механічна сума всіх операцій, що їх виконують установи під назвою «банки». Недоліком такого підходу є незавершеність дефініції, оскільки банки постійно розширюють асортимент своїх продуктів (послуг) і, відповідно, коло здійснюваних операцій. Законодавства більшості країн розрізняють фінансові послуги як такі, що є виключно банківськими (тобто ті, які може проводити лише установа, що є банком) та інші фінансові послуги. У класичному варіанті до банківських послуг належать: залучення коштів та банківських металів у влади від юридичних осіб і громадян; відкриття і ведення поточних рахунків клієнтів банку, у тому числі й у металах; розміщення залучених у депозити коштів (дорогоцінних металів) від власного імені, на власних умовах і на власну відповідальність (ризик). Вищеназвані операції є виключно банківськими, тобто виступають операціями базового рівня і формують первинну сферу банківської діяльності. За межі виключної банківської діяльності виходить більшість операцій, які також можуть здійснювати банки, – поряд з іншими фінансовими установами та установами, що є елементами фінансової інфраструктури економіки [147, с.99].

Виходячи з наведеного вище, банківська діяльність є набором посередницьких операцій на фінансовому ринку, що здійснюється банківськими установами як виключна діяльність, визначена законом і регульована державою, а банк, відповідно до цього, – будь-який фінансовий посередник, що виконує одну або декілька операцій, віднесених законом до банківської діяльності [161, с. 93].

Однак, для глибшого дослідження поняття банківської діяльності та формування уніфікованого визначення поняття «банківська діяльність» доцільно розглянути характерні риси такої діяльності.

Вчені-економісти виокремлюють наступні особливості банківської діяльності: 1) систематичність банківських операцій не в кількісному виразі, а як єдність та неподільність; 2) загальна комерційна спрямованість проведення банківських операцій; 3) діяльність здійснюється особливими суб'єктами – кредитними організаціями, головне місце серед яких займають банки; 4) правила здійснення банківської діяльності знаходяться під захистом держави [237, с.11].

Інші науковці визначають такі характерні риси банківської діяльності: банківська діяльність – це особливий вид господарської діяльності; банківська діяльність являє собою сукупність банківських операцій та банківських послуг; банківська діяльність здійснюється спеціальними суб'єктами (банками); для здійснення банківської діяльності необхідною умовою є отримання ліцензії (дозволу) НБУ; банківська діяльність має систематичний характер; банківська діяльність спрямована на функціонування та розвиток банківської системи, реалізацію грошово-кредитної політики держави [127, с.92].

Для відокремлення банківської діяльності серед інших видів господарювання виділяють такі особливості банківської діяльності:

- 1) одержання прибутку банком пов'язано із ризиком;
- 2) одержання прибутку здійснюється від обороту фінансових ресурсів, що є основою фінансової діяльності держави; у процесі фінансової діяльності не створюється додана вартість;
- 3) у цій сфері діє особливий порядок оподаткування, пов'язаний з пільгою в оподаткуванні податком на додану вартість основних фінансових (банківських) операцій, а також з особливим порядком оподаткування прибутків банку, що пов'язується з обов'язком формування резервів комерційними банками;
- 4) законодавство висуває жорсткі вимоги до діяльності комерційних банків і їх фінансово-економічного стану;

5) банківська діяльність провадиться в особливому правовому режимі – держава чітко регламентує порядок здійснення банківських операцій [71, с. 14].

Сучасна банківська діяльність характеризується, по-перше, законодавчими параметрами (визначені Законом України «Про банки і банківську діяльність», які вказують на те, що право здійснювати банківську діяльність належить банку тільки після отримання банківської ліцензії, яка надається НБУ на підставі клопотання банку за наявності визначених законодавством документів), по-друге, сутнісними параметрами (характеризують зміст та способи здійснення банківської діяльності [127, с.90]).

Банківська діяльність є систематичною діяльністю спеціальних суб'єктів, таких як Національний банк України, а також інших банків і фінансових установ, стосовно таких об'єктів, як гроші, цінні папери, валютні цінності, дорогоцінні метали тощо. Зовнішнім вираженням банківської діяльності є банківські послуги, які надаються банком його клієнтам. Окрім банківських послуг, банками надаються також інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), перелік яких установлюється Національним банком України. Так, здійснення банківської діяльності може передбачати надання своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, у т. ч. шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів [57].

Крім надання фінансових послуг, банк може здійснювати діяльність щодо: 1) інвестицій; 2) випуску власних цінних паперів; 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей; 4) зберігання цінностей або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа; 5) інкасації коштів і перевезення валютних цінностей; 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій); 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг [47].

Сучасна банківська діяльність здійснюється у межах відносин за участю кредитних установ, їх клієнтів (юридичних і фізичних осіб), держави в особі центрального банку. У найбільш широкому розумінні банківська діяльність

охоплює собою визначені законодавством цілеспрямовані дії НБУ, кредитних установ, як вітчизняних, так і зарубіжних, спрямована на створення сприятливих умов для залучення тимчасово вільних коштів юридичних і фізичних осіб з метою їх подальшого надання та використання на взаємовигідних умовах [108, с.1].

Розуміння змісту банківської діяльності в Україні в умовах євроінтеграційних процесів зазнає певних змістовних змін. Проте суттєво ці зміни впливають на сутність власне самої діяльності. Дійсно, певною мірою розширюється сфера впливу контролюючих органів; результати банківської діяльності стають відкритішими. Водночас не змінюється концептуальний підхід до охоплення банківською діяльністю сфери залучення та розміщення коштів, валютно-обмінних операцій [108, с.2].

Слід підтримати позицію науковців, які вважають, що поняття «банківська діяльність» варто розглядати ширше того визначення, яке надане Законі України «Про банки і банківську діяльність». З метою уніфікації існуючих підходів до визначення банківської діяльності слід виокремити ключові ознаки та особливості правової природи банківської діяльності, які відрізняють її від суміжних видів економічної діяльності з урахуванням юридичного контексту здійснюваного дослідження.

В результаті систематизації виділених наукою рис банківської діяльності серед ознак банківської діяльності пропонується виділяти наступні:

- зміст банківської діяльності відображає саме функціональний критерій, адже діяльність знаходить свою реалізацію не в абстрактному існуванні правонаділених суб'єктів, а в проявленні суб'єктами внутрішньої та зовнішньої активності з метою досягнення певного результату (виконання функції);
- особлива форма здійснення діяльності – надання банківських послуг;
- особливий суб'єктний склад відносин щодо здійснення такої діяльності;
- урегульованість нормами як загального, так і спеціального законодавства, сукупністю приватно-правових та публічно-правових норм, що зумовлює

дуалізм методів та принципів правового регулювання даної сфери правовідносин;

- особливі вимоги до суб'єктів банківської діяльності (проходження дозвільних, ліцензійних процедур);

- є об'єктом здійснення державою спеціальних контрольно-наглядових заходів.

На підставі вищезазначеного під банківською діяльністю пропонується розуміти врегульовану правовими нормами діяльність юридичних осіб щодо надання визначених законодавством банківських послуг на підставі дозвільних документів (банківської ліцензії) та закону [85, с.196].

Вказане визначення доцільно закріпити у Законі України «Про банки і банківську діяльність», оскільки воно не обмежується лише окремими видами банківських послуг і враховує можливе виникнення їх нових видів у майбутньому.

1.2. Принципи функціонування банківської системи

Функціонування банківської системи повинно ґрунтуватися на відповідних принципах, що об'єктивно дасть змогу забезпечити сталість нормативно-правового регулювання фінансових, зокрема, банківських відносин. Отже, при дослідженні банківської системи важливе значення має питання з'ясування правової природи, сутності, особливих ознак, значення принципів, на яких має ґрунтуватися функціонування банківської системи [243, с.73].

Етимологічно термін «принцип» прийшов до української мови з латини, де мав значення основи, начала чогось або особливості, покладеної в основу створення або здійснення чого-небудь. У Новому тлумачному словнику української мови зазначається, що принцип – це правило, покладене в основу діяльності якої-небудь організації, товариства і т. ін. [157, с.714; 225, с. 762].

Принципи як похідні, визначальні ідеї, положення, директиви, що становлять моральну організаційну основу виникнення, розвитку і

функціонування права; це те, на чому ґрунтуються формування, динаміка і дія права, що дає змогу визначити його природу як демократичного, чи навпаки, тоталітарного [44].

Щодо поняття «принципи права», відсутній єдиний підхід до його тлумачення.

Так, принципи права визначаються вченими як:

– такі правові явища, які безпосередньо пов’язують зміст права з тими закономірностями суспільного життя, на яких ця правова система побудована і які вона закріплює. Сама ця залежність зумовлює характер правотворчості, зміст правових норм, способи і методи реалізації права [114, с. 20-21];

– виражені в праві вихідні нормативно-керівні засади, що характеризують його зміст, його основи, закріплені в ньому закономірності громадського життя. Принципи – це те, що пронизує право, виявляє його зміст у вигляді початкових, наскрізних «ідей», головних його засад, нормативно-керівних положень [41, с. 104];

об’єктивно властиві праву відправні засади, безперечні вимоги (позитивні зобов’язання), які пред’являються до учасників суспільних відносин з метою гармонійного поєднання індивідуальних, групових і суспільних інтересів [224];

– вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну організаційну основу виникнення, розвитку і функціонування права; це те, на чому ґрунтуються формування, динаміка і дія права, що дозволяє визначити його природу як демократичного чи, навпаки, тоталітарного [44, с.123];

вихідні ідеї, основні засади, що характеризують зміст права, його закономірності й призначення в суспільстві. Принципи права, за своєю сутністю, є узагальненням відображенням об’єктивних закономірностей розвитку суспільства [232];

– такі відправні ідеї існування права, які виражають найважливіші закономірності і основи даного типу держави і права, є однопорядковими з сутністю права і становлять його основні риси, відрізняються універсальністю,

вищою імперативністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та вдосконалення певного суспільного ладу; це такі правові явища, які безпосередньо пов'язують зміст права з його соціальними основами – тими закономірностями суспільного життя, на яких ґрунтується дана правова система [156, с. 41, 44];

– фундаментальні вихідні засади, в яких втілюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість певного правового інституту чи явища; вони об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним устроєм держави, основними засадами побудови й функціонування суспільства тощо [249, с.126];

– універсальний, істинний, фундаментальний, нормативно-правовий припис (початок, вимога, імператив тощо), що визначає загальну спрямованість правового регулювання, високу якість і ефективність юридичної практики (правотворчої, правозастосовної тощо) [238, с. 5];

– норма права, обов'язкове правило поведінки для учасників регульованих правовідносин; він не лише «закріплений у нормах», він і є самою нормою права; це не лише правова «ідея» – це обов'язково для виконання у будь-якій галузі діяльності (законодавчій, виконавчій, судовій) правило [65, с. 15].

– фундаментальні вихідні засади, в яких висвітлюються сутність, призначення та імперативна динамічна спрямованість певного правового інституту чи явища; вони об'єктивно зумовлені економічним, соціальним, політичним устроєм держави, основними засадами побудови й функціонування суспільства тощо [249].

Як зауважує А. Колодій, принципи права покликані забезпечувати органічний взаємозв'язок правової системи, системи і структури права, норм права та правових відносин, єдність норм, інститутів та галузей права. Вони характеризують зміст і сутність права в концентрованому вигляді й демонструють підвалини відображення в ньому економічних, політичних, моральних відносин. Принципи виступають критеріями оцінки правомірності чи

неправомірності дій соціальних суб'єктів, формують правове мислення і правову культуру, цементують систему і структуру права [114].

Призначення правових принципів полягає в тому, що вони, по-перше, здійснюють універсальне і узагальнене закріплення основ суспільного ладу; по-друге, забезпечують однакове формулювання норм права і їх вплив на суспільні відносини в формі правового регулювання та інших видів правового впливу [115].

Принципи банківського права, банківської системи та банківської діяльності – це суміжні за своїм змістом доктринальні категорії, перелік яких не є вичерпним, а деякі засади мають не тільки законодавче закріплення, а й практичну реалізацію. На думку О.В. Левіної, необхідно чітко розмежовувати принципи банківської діяльності та принципи банківського права. Принципи банківської діяльності не можуть суперечити принципам банківського права, оскільки останні є канонами розвитку права, визначають характер правового регулювання суспільних відносин [130].

А.А Коваленко пропонує розглядати принципи банківської діяльності як похідні від принципів фінансового права публічно-правові основи, ідеї, засади, закріплені на законодавчому рівні та/або такі, що мають виключно доктринальну природу, та на яких ґрунтується діяльність, пов'язана зі створенням фінансових установ, із здійсненням банківських операцій, наданням банківських послуг [108, с.93].

Виходячи з теоретичних положень, що були аргументовані в попередньому розділі, слід вважати, що принципи функціонування банківської системи та принципи банківської діяльності є аналогічними з огляду на з'ясоване раніше співвідношення між категоріями «банківська система» та «банківська діяльність».

В науковій літературі існують різні погляди щодо класифікації принципів банківської діяльності. Так, на думку О.А. Музики-Стефанчук та А.А. Коваленко, не мають практичної значущості надто розгалужені критерії

класифікації принципів банківської діяльності. З огляду на це науковці схиляються до думки, що принципи банківської діяльності можна поділити на принципи організації та здійснення банківської діяльності та принципи банківського контролю та нагляду [146].

А. А. Коваленко вважає, що принципи банківської діяльності рівною мірою мають ґрунтуватися як на загальноправових, так і на спеціальних фінансово-правових засадах [108, с. 1].

Серед загальноправових принципів функціонування банківської діяльності можна виділити принципи верховенства права, законності, гласності, відповідальності, самостійності, рівності та ін.

В літературі виокремлюють одразу декілька критеріїв для класифікації чи групування засад здійснення банківської діяльності, серед яких наступні:

1) залежно від джерела походження принципу: міжнародно-правові принципи банківської діяльності та національні принципи банківської діяльності;

2) залежно від юридичної сили нормативного акта, в якому принцип встановлений: закріплені в міжнародно-правовому акті, Конституції, на законодавчому рівні, в нормативних актах центрального банку держави;

3) залежно від сфери поширення їх дії: загальні принципи банківської діяльності і принципи, що регламентують її окремі аспекти [130, с.9].

Запропоновані групи, на думку А.А. Коваленка, передбачають ті принципи, що можуть включатися до кількох груп одночасно (наприклад, загальні принципи можуть бути як міжнародно-правовими, так і закріпленими на рівні національного закону, в актах підзаконного характеру) [108, с.95].

На противагу вищезазначеному А.А. Коваленко вважає, що принципи публічної банківської діяльності доречно згрупувати таким чином:

- принципи організації та здійснення банківської діяльності: законності, верховенства права і прямої дії Конституції України; верховенства прав та законних інтересів учасників банківської діяльності; правового регулювання

банківської діяльності; самостійності та незалежності НБУ; незалежності та фінансової стабільності банків й інших фінансово-кредитних установ; поєднання приватних і публічних інтересів у процесі здійснення державного регулювання банківської діяльності;

- принципи банківського контролю та нагляду: об'єктивність, незалежність банківського нагляду та контролю, компетентність, плановість, ефективність, відповідальність, гласність і публічність, оперативність, системність, достовірність, реальність, обґрунтованість й інші засади публічного фінансового контролю [108, с.95].

Принципи діяльності банків також пропонують поділяти на такі групи:

1) організаційно-правові принципи:

- законність;
- незалежність;
- колегіальність управління;
- дотримання банківської таємниці.

2) принципи, які забезпечують економічні засади діяльності банків:

- робота в межах реально залучених ресурсів;
- побудова взаємовідносин з клієнтами на ринкових засадах;
- регулювання діяльності банків економічними методами [175].

На думку О.В. Прилуцького, банківське законодавство України передбачає організаційно-правові принципи та принципи, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків. До організаційно-правових принципів віднесено зокрема такі: а) законності; б) незалежності; в) колегіальності управління; г) дотримання банківської таємниці. До принципів, що забезпечують економічні засади діяльності комерційних банків, науковці з банківської справи відносять наступні: а) роботи в межах реально залучених ресурсів; б) будування взаємовідносин з клієнтами на ринкових засадах; г) регулювання діяльності комерційних банків тільки економічними методами [191].

О. П. Орлюк виділяє такі основні принципи банківської діяльності:

- незалежність банків у своїй діяльності, їх економічна самостійність;
- невтручання органів державної влади та місцевого самоврядування в діяльність банків;
- розмежування відповідальності між банками та державою;
- обов'язковість отримання банками ліцензій (дозволів) на здійснення банківських операцій, передбачених законодавством;
- обов'язковість дотримання банками встановлених НБУ економічних нормативів для підтримання стабільності банківської системи країни та захисту інтересу клієнтів; закріплення за банками права оперативної самостійності у виборі клієнтів та видів операцій;
- забезпечення фізичним та юридичним особам права вільного вибору банку;
- забезпечення виконання банком взятих на себе майнових зобов'язань перед клієнтами та третіми особами [164, с. 241].

О.В. Васюренко та К.О. Волохата вважають, що основними принципами банківської діяльності є:

- правовий режим здійснення банківської діяльності. Вузлові параметри організації та функціонування банків повинні наближатися до загальноприйнятих стандартів та норм. Нині використовуються стандарти та норми, рекомендовані Базельським комітетом з питань банківського нагляду;
- прибутковість. Прибуток – це те, без чого банк не може існувати, без чого втрачається зміст його економічного обслуговування. Але отримати якомога більший прибуток банк зможе лише тоді, коли він найкраще задовольнить потреби свого клієнта, якщо клієнт, отримавши банківську послугу, теж отримає прибуток. Отже, і для клієнта, і для банку існує спільна мета їх діяльності – прибуток;
- договірний характер відносин між банком та клієнтом. Клієнти самостійно вибирають банки для кредитно-розрахункового та касового

обслуговування, можуть обслуговуватися за усіма видами банківських операцій в одному чи кількох банках;

– принцип «дешевше купити – дорожче продати». Стратегія банку полягає в найдешевшому придбанні ресурсів і продажу їх за найвищою ціною. Крім того, необхідно врахувати чинники зниження ризику втрат (шляхом відбору надійних клієнтів, отримання гарантій, диверсифікації капіталу в освоєнні різних ринків позичкового капіталу);

– основне (незмінне) правило: «Все для клієнтів, для їх безпеки на підставі партнерських відносин, на принципі взаємної зацікавленості». Цей принцип діяльності ґрунтується на тому, що банки – це ризикові підприємства, але ризикувати вони повинні лише розміром свого капіталу. Вищевказаний підхід, на думку науковців, найбільш точно розкриває принципи банківської діяльності, оскільки визначає головні аспекти, яких дотримується банк, і в якому найбільш зацікавлений – у прибутковості. Саме прибуток є головною метою діяльності банків, і отримання його дозволяє збільшувати обсяги та підвищувати якість пропонуваних послуг, стимулює діяльність банку до розширення та удосконалення операцій і розвитку банківських технологій [60, с.124].

Інші науковці до основних принципів банківської діяльності відносять такі:

- її незалежність, економічна самостійність банків;
- невтручання органів публічної адміністрації в діяльність банків, за винятком випадків, установлених законодавством (зокрема, притягнення до відповідальності за вчинення деліктів у сфері банківської діяльності);
- розмежування відповідальності між банками та державою;
- обов'язковість отримання банками ліцензій (дозволів) на здійснення передбачених законодавством банківських операцій;
- обов'язковість дотримання банками встановлених НБУ економічних нормативів для підтримання стабільності банківської системи країни та захисту інтересів клієнтів;

- закріплення за банками права оперативної самостійності у виборі клієнтів та видів операцій, за якими він спеціалізуватиметься;
- забезпечення фізичним та юридичним особам права вільного вибору банку;
- забезпечення виконання банком узятих на себе майнових зобов'язань перед клієнтами та третіми особами, в першу чергу;
- повернення грошових коштів вкладникам банків [123, с.7].

Таким чином, на даний час існує досить широкий перелік засад (принципів), якими мають керуватися банки, інші кредитні установи у процесі організації та здійснення банківської діяльності. Їх дотримання на практиці буде запорукою ефективної банківської діяльності.

Підсумовуючи вищезазначене, робимо висновок, що принципи функціонування банківської системи є певною мірою стабільними положеннями, які водночас мають тенденцію до подальшого розвитку, вдосконалення, зважаючи на розвиток усього фінансового та банківського права [108]. На даний момент, слід констатувати, що система загальних засад здійснення банківської діяльності знаходиться в стадії розвитку, адже зміни на фінансовому ринку та новели вітчизняного законодавства обумовлюють розвиток правових основ здійснення діяльності банками.

Розвиток сучасного вітчизняного фінансового ринку свідчить про необхідність удосконалення діяльності банків у системі фінансового посередництва, посилення їх конкурентних позицій та реорганізацію системи регулювання та нагляду. Реформування фінансового ринку потребує комплексного підходу, пошуку нових шляхів посилення конкурентних переваг вітчизняних фінансових посередників у країні в цілому, а також у регіонах зокрема [82, с.5].

З огляду на вищезазначене та на підставі аналізу практики банківської діяльності пропонується запровадити на законодавчому рівні *принцип універсальності правового статусу банку* незалежно від організаційної форми і

диференціації за спеціалізацією банку з метою стандартизації та уніфікації правового статусу окремих елементів банківської системи.

Крім того, для подальшого ефективного функціонування банківської системи в Україні, слід запровадити *принцип доступності до інноваційних легальних банківських послуг потенційним споживачам та клієнтам*. Наприклад, до таких послуг у найближчому часі суб'єктам банківської діяльності слід буде додати операції з віртуальними активами (купівля, продаж, обмін, зберігання). Обґрунтованість такого висновку підтверджується прийняттям 2 грудня 2020 року у першому читанні проекту Закону «Про віртуальні активи» [202].

Лише шляхом еволюційного розвитку системи загальних засад функціонування банківської системи можливо забезпечити сталий розвиток банківської системи та належним чином задовольнити потреби споживачів і клієнтів у сучасних умовах діджиталізації суспільно-економічних відносин.

1.3. Розвиток правового регулювання банківської системи в Україні

Для нормального функціонування банківської системи країни велике значення має існування належної законодавчої бази, яка визначає правовий статус банків і регулює банківську діяльність [123, с.26].

Аналіз розвитку правового регулювання банківської системи України слід розпочати зі з'ясування суті поняття «правове регулювання». Науковці дане поняття розглядають по-різному. Так, правове регулювання розглядають і як «форму регулювання суспільних відносин, яка забезпечує відповідність поведінки їхніх учасників вимогам і дозволам, що містяться в нормах права» [73, с.218], і як «здійснюваний державою за допомогою всіх юридичних засобів владний вплив на суспільні відносини з метою упорядкування, закріплення, охорони й розвитку, а також вплив на поведінку та свідомість громадян шляхом проголошення їх прав та обов'язків, установлення певних дозволів і заборон, затвердження певних правових актів тощо» [186, с.369].

У своїх працях В. Лазарєв та Т. Радько доречно зазначали, що правове регулювання є частиною дії права, яка характеризує спеціальну юридичну (не інформативну і ціннісно-мотиваційну) дію права на поведінку і діяльність його адресатів, але безпосередньо з ними ще не пов'язана [158, с.133].

В. Галуцько правове регулювання характеризує такими рисами: має цілеспрямований характер, оскільки постає певним регулятором суспільних відносин, упорядковуючи їх за допомогою права на рівні суспільства; має організаційний та упорядкований характер, тобто здійснюється за допомогою певних засобів; спрямовано на досягнення певних цілей, а тому має регулятивний характер; має певний предмет і сферу правового впливу, які усвідомлюються людьми і суспільством та мають для них певне значення; забезпечується певними методами, які координують діяльність суб'єктів права або здійснюються за допомогою їх субординаційної підлеглості у процесі виконання або використання норм права; має визначені стадії, які передбачають правову регламентацію суспільних відносин, виникнення суб'єктивних прав і юридичних обов'язків та їх реалізацію [69, с.116–118].

Законодавчі засади функціонування вітчизняної банківської системи поступально формуються впродовж новітньої історії нашої держави, тобто протягом двадцяти п'ятирічного періоду. Як показує аналіз, від початку 90-х рр. XX ст. розвитку системи правових норм, що регламентують банківську діяльність, бракувало системного комплексного підходу. Зміни, які вносилися до банківського законодавства, переважно були обумовлені чинниками, які на поточний момент визначали стан національної економіки загалом і банківської системи зокрема, і найчастіше пояснювалися впливом чергової кризи. [240, с.452-454].

Відправною точкою становлення правової регламентації банківської діяльності в Україні можна вважати Декларацію про державний суверенітет України від 16.07.1990, якою, з-поміж іншого, проголошено економічну самостійність України. Самостійність держави у вирішенні питань економічного

розвитку є складовою частиною такої сторони державного суверенітету, як незалежність у внутрішніх справах [248, с.123]. Згідно зі статтею VI Декларації, Українська РСР самостійно створює банківську систему та впроваджує свою грошову одиницю. Вищою кредитною установою Української РСР є Національний банк України [216, с.93].

На основі Декларації про державний суверенітет України 03.08.1990 було прийнято Закон УРСР «Про економічну самостійність Української РСР», відповідно до статті 6 якого Українська РСР на своїй території самостійно організує банківську справу. Закон визначив структуру банківської системи УРСР та компетенцію Національного банку України, зокрема з проведення єдиної державної грошово-кредитної та валютної політики, координації діяльності банківської системи, організації міжбанківських розрахунків, виконання функцій резервного банку [216, с.94].

Важливим кроком у встановленні правової регламентації банківської діяльності стало прийняття Закону УРСР «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991, що зі змінами та доповненнями діяв до 2001 року. Закон набрав чинності 01.05.1991 та передбачав дворівневу структуру банківської системи, перший рівень якої становить Національний банк України, а другий - комерційні банки. Також Закон визначав правову основу діяльності Національного банку України та комерційних банків, включаючи правовий статус та функції Національного банку України, порядок створення та припинення діяльності банків, перелік банківських операцій, право клієнтів на вільний вибір банку [216, с.94].

Згідно з Постановою Верховної Ради УРСР «Про порядок введення в дію Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 20.03.1991 № 873-XII, 20.03.1991 на базі Української республіканської контори Держбанку СРСР було створено Національний банк України [90, с. 375]

Статут Національного банку України було затверджено Верховною Радою України жовтні 1991 р., який врегульовував правовий статус, основні завдання,

функції та повноваження Національного банку України, порядок звітності та контролю за його діяльністю.

Користуючись наданими повноваженнями, Національний банк України розпочинає нормотворчу діяльність шляхом прийняття нормативно-правових та розпорядчих актів із питань здійснення банківського регулювання та нагляду, а також міжнародне співробітництво із центральними банками інших держав. Так, першими міжнародними міжвідомчими договорами стали угоди про встановлення кореспондентських відносин між Національним банком України та центральними банками інших держав, а також про організацію зовнішньоекономічних розрахунків між фізичними та юридичними особами за поставлені товари, роботи і послуги [216, с.95].

До основних законодавчих актів, норми яких регулювали у той період часу діяльність банків, крім Закону України «Про банки і банківську діяльність» 1991 р., також належали Закон України «Про цінні папери і фондову біржу» від 18 червня 1991 р. № 1201-XII (втратив чинність на підставі Закону України «Про цінні папери та фондовий ринок» від 23 лютого 2006 р. № 3480-IV), Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 р. № 1576-XII та ін.

Також слід відмітити Програму надзвичайних заходів щодо стабілізації економіки України та виходу її з кризового стану, затвердженою Постановою Верховної Ради УРСР від 03.07.1991, якою було передбачено зменшення наполовину в 1991-1992 рр. процентних ставок за банківські кредити підприємствам, які нарощують потужності по виробництву продовольства і промислових товарів народного споживання, наданню платних послуг населенню з компенсацією витрат банків Міністерством фінансів УРСР. Декретом Кабінету Міністрів України від 09.12.1992 № 5-92 «Про звільнення суб'єктів господарської діяльності від сплати процентів за кредити та від відповідальності за прострочення їх погашення» передбачалося звільнення суб'єктів господарської діяльності від сплати процентів і майнової відповідальності за прострочення погашення кредитів, одержаних в комерційних

банках України для здійснення розрахунків з суб'єктами господарювання Російської Федерації через Центральний банк Росії в період серпень-жовтень 1992 р., а комерційним банкам приписувалося до кінця 1992 р. повернути на рахунки суб'єктів господарської діяльності України фактично сплачені ними суми по процентах і суми санкцій за прострочення погашення кредитів з віднесенням втрат на результати фінансово-господарської діяльності банків. На виконання Указу Президента України від 02.11.1993 № 502-93 «Про додаткові заходи щодо вдосконалення валютного регулювання» було тимчасово припинено валютні торги на Українській міжбанківській валютній біржі, а також заборонено проведення операцій з купівлі-продажу іноземної валюти на інших біржах і в кредитно-фінансових установах. Операції з купівлі-продажу іноземної валюти на Українській міжбанківській валютній біржі були відновлені лише 01.10.1994 на підставі Указу Президента України від 22.08.1994 № 457/94 [216, с.95].

Ще одним важливим нормативно-правовим актом став Указ Президента України «Про грошову реформу в Україні» від 25.08.1996 № 762/96.

Головним досягненням цього періоду у законодавчій площині стало прийняття 28 червня 1996 р. Верховною Радою України Конституції України, яка визначила статус гривні як національної грошової одиниці, порядок формування керівних органів НБУ за дворівневою структурою, а також закріпила необхідність встановлення основних засад функціонування фінансового, кредитного, інвестиційного та грошового ринків виключно законами. Крім того, важливе значення для подальшого розвитку національної банківської системи мали зміни до чинного на той час Закону України «Про банки і банківську діяльність» 1991 р. Так, із прийняттям Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 1 лютого 1996 р. № 24/96-ВР (втратив чинність на підставі Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III) банки інших держав були позбавлені можливості реєструвати в Україні свої філії, цим же Законом було встановлено

мінімальний розмір статутного капіталу банків у сумі, еквівалентній 1 млн ЕКЮ за офіційним курсом грошової одиниці України, визначеним НБУ. З метою капіталізації діючих банків Верховною Радою України було прийнято Постанову «Про введення в дію Закону України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 1 лютого 1996 р. № 25/96-ВР, якою передбачено збільшення статутного капіталу існуючих банків до суми, еквівалентної 1 млн ЕКЮ, та його перереєстрацію до 1 січня 1998 р., а також доручено НБУ запровадити механізм ліцензування банківських операцій. Водночас, слід підкреслити, що ліміт участі іноземного капіталу у банківській системі України на рівні не більше 15 % сукупного розміру статутних капіталів банків, зареєстрованих в Україні, встановлювався на підзаконному рівні, а саме Положенням про порядок видачі ліцензій на створення комерційних банків за участю іноземних юридичних і фізичних осіб, затвердженим Постановою Правління НБУ від 7 лютого 1994 р. № 24 [239, с.75].

Важливе значення для розвитку банківського законодавства України мала Угода про партнерство і співробітництво між Україною і Європейськими Співтовариствами та їх державами-членами від 14.06.1994. Зокрема, статтею 51 Угоди було передбачено зближення та поступове приведення банківського законодавства України у відповідність до законодавства Європейських Співтовариств.

З метою набуття Україною у подальшому членства в Світовій організації торгівлі у сфері банківських послуг була запроваджена низка заходів, спрямованих на лібералізацію правового регулювання банківської діяльності, зокрема, Постановою Правління НБУ «Про внесення змін до діючих нормативних актів Національного банку України та визнання окремих із них такими, що втратили чинність» від 13 квітня 1998 р. № 140 (втратила чинність) були зняті кількісні обмеження щодо участі іноземного капіталу у вітчизняному банківському секторі [239, с.77].

Починаючи з 1999 р. стабілізація фінансово-економічної ситуації створила передумови для переходу банківського законодавства на подальший етап розвитку. Так, 1999-2000 рр. було прийнято два основоположні законодавчі акти, що зі змінами та доповненнями складають основу банківського законодавства України по наш час - Закон України «Про Національний банк України» від 20.05.1999 № 679-XIV та Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 07.12.2000 № 2121-III [216, с.95].

Прийняття Верховною Радою України 20 травня 1999 р. Закону України «Про Національний банк України» за № 679-XIV забезпечило необхідні правові засади для діяльності центрального банку держави. Поява цього законодавчого акта уможливила ухвалення в подальшому низки важливих документів з питань регулювання банківської діяльності [239, с.78].

Протягом 90-х рр. XX ст. відбулося нормативно-правове та інституціональне становлення вітчизняної банківської системи, питанням розвитку банківського законодавства у цей період часу приділялося недостатньо уваги, тому тривалий час базовим нормативно-правовим актом лишався Закон України «Про банку і банківську діяльність» 1991 р. Внаслідок практичної відсутності системи спеціальних законів, спрямованих на регулювання банківської діяльності, утворився правовий вакуум, який НБУ довелося заповнювати своїми нормативно-правовими актами. Фактично така ситуація змусила центральний банк держави самотужки вирішувати питання, що входять до його компетенції, однак ще не врегульовані чинним законодавством, й порушувати таким чином ст. 92 Конституції України [239, с. 78].

З-поміж передумов прийняття Закону України «Про банку і банківську діяльність» і Закону України «Про Національний банк України» відзначають як внутрішньодержавні, так і міжнародні. Стосовно внутрішньодержавних передумов слід відзначити те, що до 1999 р. в Україні був відсутній окремий закон, який би врегульовував правовий статус та режим діяльності Національного банку України. Після прийняття Конституції України постало

питання про прийняття нового законодавчого акта, що повинен передбачати порядок реалізації конституційної функції Національного банку України - забезпечення стабільності грошової одиниці України, визначити структуру та функції керівних органів Національного банку України (зокрема, Ради Національного банку України), порядок взаємовідносин Національного банку України з Президентом України, Верховною Радою України та Кабінетом Міністрів України у відповідності до вимог Основного закону. Також у зв'язку зі стабілізацією фінансово-економічної ситуації виникла необхідність закласти нові правові основи стабільного розвитку і діяльності банків в Україні і створення належного конкурентного середовища на фінансовому ринку, забезпечення захисту інтересів вкладників і клієнтів банків, створення сприятливих умов для розвитку економіки України. У частині міжнародних передумов слід відзначити те, що у вересні 1997 р. Базельським комітетом з банківського нагляду було затверджено Основні принципи ефективного банківського нагляду, що визначали 25 основоположних принципів банківського регулювання (зокрема, щодо статусу, повноважень та відповідальності органів банківського регулювання та нагляду), а також здійснення банківської діяльності. Прийняття нових законів було спрямовано на часткову імплементацію Основних принципів Базельського комітету з метою поступового приведення банківського законодавства України у відповідність до міжнародних стандартів [216,с.94].

З 2000 року спостерігається усталена тенденція розвитку та вдосконалення банківського законодавства. Так, Верховна Рада України приймає у новій редакції Закон України «Про банки і банківську діяльність» від 7 грудня 2000 р. № 2121-III, Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» від 5 квітня 2001 р. № 2346-III, Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» від 12 липня 2001 р. № 2664-III, Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» від 20 вересня 2001 р. № 2740-III (втратив чинність на підставі Закону України «Про систему

гарантування вкладів фізичних осіб» від 23 лютого 2012 р. № 4452- VI) та інші закони, що відігравали важливе значення для функціонування національної банківської системи. Значення наведених законодавчих актів для розвитку банківської системи важко переоцінити. Так, Закон України «Про банки і банківську діяльність» у новій редакції дозволив заповнити більшість з тих прогалин, що існували в площині банківського законодавства на той час, і розв'язати низку проблем, пов'язаних із приведенням вітчизняного банківського законодавства до європейських стандартів. Упродовж 2000—2008 рр. до Закону України «Про банки і банківську діяльність» 2000 р. неодноразово вносилися зміни, зокрема, спрямовані на розширення форм присутності іноземних банків в національній банківській системі, адже до 2006 р. їм було заборонено відкривати філії. За таких умов основними способами входження іноземного банківського капіталу до банківської системи України стали створення дочірніх банків і придбання контрольного пакету акцій діючих банків відповідно до Закону України «Про режим іноземного інвестування» від 19 березня 1996 р. № 93/96-ВР і Господарського кодексу України. Згодом згідно із Законом України «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» від 16 листопада 2006 р. № 358-V іноземні банки отримали змогу створювати в Україні філії з моменту набуття Україною членства у Світовій організації торгівлі, а саме з 16 травня 2008 р. Закон України «Про фінансові послуги та державне регулювання ринків фінансових послуг» чітко визначив компетенцію НБУ — державне регулювання ринку банківських послуг і переказу коштів, обмеживши його регулятивний вплив на небанківські фінансові установи. Важливим кроком стало прийняття Закону України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб», який уперше визначив механізм гарантування банківських вкладів фізичних осіб [239, с. 80].

Закон України «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні» визначив правові основи функціонування платіжних систем і систем розрахунків в Україні, загальний порядок проведення переказу коштів у межах України,

встановив відповідальність суб'єктів переказу, а також врегулював загальний порядок здійснення нагляду (оверсайта) за платіжними системами [200].

Закон України «Про Фонд гарантування вкладів фізичних осіб» передбачав заснування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб для забезпечення виплати відшкодування за вкладами (депозитами) фізичних осіб. В 2012 році на його заміну було прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI.

Важливим кроком з метою недопущення використання банківської системи України для легалізації злочинних доходів стало прийняття Закону України «Про запобігання та протидію легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму» від 28.11.2002 № 249-IV, що діяв до 06.02.2015 [216, с. 94].

Згодом Верховна Рада України прийняла низку законодавчих актів з метою розвитку регулювання окремих напрямів банківської діяльності, зокрема, це Закони України «Про іпотеку» від 5 червня 2003 р. № 898-IV, «Про іпотечне кредитування, операції з консолідованим іпотечним боргом та іпотечні сертифікати» від 19 червня 2003 р. № 979-IV, «Про забезпечення вимог кредиторів та реєстрацію обтяжень» від 18 листопада 2003 р. № 1255-IV, «Про фінансовий лізинг» у редакції Закону України від 11 грудня 2003 р. № 1381-IV та ін. Важливу роль у регулюванні банківської діяльності відіграють Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 р. № 435-IV та Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. № 436-IV [239, с.81].

Протягом 2008-2010 рр. Верховною Радою України переважно приймалися законодавчі акти, спрямовані на подолання наслідків фінансової кризи у банківському секторі та економіці загалом. До них, зокрема, слід віднести Закони України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів України» від 31 жовтня 2008 р. № 639-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо заборони банкам змінювати умови договору банківського

вкладу та кредитного договору в односторонньому порядку» від 12 грудня 2008 р. № 661-VI, «Про запобігання впливу світової фінансової кризи на розвиток будівельної галузі та житлового будівництва» від 25 грудня 2008 р. № 800-VI, «Про внесення змін до деяких законів України з метою подолання негативних наслідків фінансової кризи» від 23 червня 2009 р. № 1533-VI, «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо особливостей проведення заходів з фінансового оздоровлення банків» від 24 липня 2009 р. № 1617-VI. Серед вказаних законодавчих актів варто відмітити Закон України «Про першочергові заходи щодо запобігання негативним наслідкам фінансової кризи та про внесення змін до деяких законодавчих актів», на підставі якого у сукупності з відповідними Постановами Кабінету Міністрів України та НБУ було запроваджено процес капіталізації українських банків, у тому числі за участю держави [239, с. 83].

У 2012 році було прийнято Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» від 23.02.2012 № 4452-VI, згідно з яким від Національного банку України до Фонду гарантування вкладів фізичних осіб були передані повноваження по виведенню неплатоспроможних банків з ринку, в тому числі із запровадження тимчасової адміністрації та призначення ліквідатора. При цьому Національний банк України продовжує виконувати функції з банківського регулювання та нагляду, в тому числі здійснює посилений нагляд за діяльністю проблемних банків та затверджує програми їх фінансового оздоровлення в межах встановлених часових обмежень. Передача повноважень із виведення неплатоспроможних банків із ринку спеціальному органу відповідало Директиві Європейського парламенту та Ради 94/19/ЄС «Про схеми гарантування депозитів» від 30.05.1994 [216, с. 94].

Суттєве погіршення фінансово-економічної ситуації в Україні в 2014-2015 рр. виявило системні проблеми в банківському секторі економіки, що частково виникли у зв'язку з недосконалістю банківського законодавства. Слабка інституційна спроможність Національного банку України, зокрема слабка

функціональна та фінансова незалежність центрального банку, недостатня ефективність банківського нагляду, відсутність у структурі Національного банку України органів, які б здійснювали ефективний нагляд за системою внутрішнього контролю, відсутність у Національного банку України доступу до державних реєстрів, відсутність стратегії капіталізації банків призводило до того, що більшість проблем, з якими зіткнувся банківський сектор в 2014-2015 рр., не були виявлені та попереджені заздалегідь. Слабкі вимоги до розкриття структури власності банків призводили до того, що станом на кінець 2013 р. Національний банк України володів інформацією про реальних власників менш ніж третини всіх діючих банків [206].

У зв'язку із цим з 2014 р. розпочинається активна робота з удосконалення банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України і їх приведення у відповідність до міжнародних стандартів [216, с. 95].

Верховна Рада України переважно вдається до прийняття законодавчих актів, які мають врегульовувати проблеми, що вже виникли, — це Закони України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» від 4 липня 2014 р. № 1586-VII, «Про внесення змін до Закону України «Про банки і банківську діяльність» щодо визначення особливостей корпоративного управління в банках» від 4 липня 2014 р. № 1587-VII [239, с. 85].

28.12.2014 Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про заходи, спрямовані на сприяння капіталізації та реструктуризації банків» № 78-VIII. З-поміж іншого, Законом передбачено проведення банками на вимогу Національного банку України діагностичного обстеження з метою визначення потреби банку в капіталізації, реструктуризації та/або реорганізації (з метою забезпечення дотримання банком показників достатності капіталу). Відповідні вимоги спрямовані на виконання принципу 1 другої опори «Базелю II» - «Вимоги до наглядової діяльності національних органів банківського регулювання та нагляду», що передбачає проведення стрес-тестів банків для виявлення

можливих подій або змін у ринковій ситуації, які можуть негативно вплинути на банк [216, с. 95].

Наступним кроком стало прийняття Верховною Радою України Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо відповідальності пов'язаних із банком осіб» від 02.03.2015 № 218-VIII, що посилив вимоги до розкриття структури власності банків. Крім публікації інформації про власників істотної участі, від банків відтепер вимагається оприлюднювати інформацію про ключових учасників банків, тобто фізичних осіб, які прямо або опосередковано через інших юридичних осіб володіють корпоративними правами в банку [190]. Також Законом розширено перелік пов'язаних з банками осіб, встановлено жорсткі обмеження щодо проведення операцій між банками та пов'язаними особами лише на поточних ринкових умовах, передбачено цивільно-правову, адміністративну та кримінальну відповідальність пов'язаних із банками осіб за доведення банку до неплатоспроможності, здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банків, а також їх обов'язок відшкодувати завдану банку шкоду. Відповідні зміни спрямовані на виконання принципів 5 «Критерії ліцензування» та 20 «Операції з пов'язаними особами» Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету [7].

На початку літа 2015 р. Верховною Радою України було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо розбудови інституційної спроможності Національного банку України» від 18.06.2015 № 541-VIII. З метою посилення функціональної та фінансової незалежності Національного банку України змінено порядок перерахування прибутку Національного банку України - новий порядок передбачає першочергове спрямування прибутку на формування загальних і додаткових резервів регулятора та заборону на авансове перерахування прибутку до Державного бюджету України. Розширено повноваження Ради Національного банку України: зокрема, за Радою закріплено функцію щодо здійснення нагляду

за системою внутрішнього контролю Національного банку та можливість створення за рішенням Ради аудиторського комітету Національного банку. Передбачено право регулятора мати доступ до інформації з Державного реєстру речових прав на нерухоме майно. Зазначені зміни спрямовані на виконання вимог принципу 2 «Незалежність, звітність, наявність ресурсів та юридичний захист органів банківського регулювання та нагляду» Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету [7].

Важливий вплив на розвиток банківського права України мало укладення в 2014 році Угоди про асоціацію між Україною та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, стаття 133 якої передбачає поступове приведення законодавства України у сфері регулювання банківських та інших фінансових послуг до *acquis communautaire* Європейського Союзу (*acquis* ЄС) починаючи з дати підписання Угоди [216, с.96].

Паралельно Національний банк України активізував роботу з приведення до міжнародних стандартів власної нормативно-правової бази.

Так, у травні 2015 р. були запроваджені вимоги щодо діяльності системно важливих банків [189], зокрема щодо дотримання спеціальних значень економічних нормативів, формування буферу системної важливості, розроблення плану відновлення діяльності банку. Відповідні положення набудуть чинності в 2019-2020 рр. та спрямовані на виконання «Загальних вимог до регулювання та нагляду за діяльністю внутрішньодержавних системно важливих банків», прийнятих Базельським комітетом в 2012 р. [1].

Постановою Правління Національного банку України від 30.06.2016 затверджено Положення про визначення банками України розміру кредитного ризику за активними банківськими операціями, що встановлює мінімальні вимоги до банків стосовно визначення розміру очікуваних втрат (збитків) за активними банківськими операціями внаслідок реалізації кредитного ризику та спрямоване на виконання принципу 18 «Проблемні активи, відрахування та

резерви» Основних принципів ефективного банківського нагляду Базельського комітету, першої опори «Базелю II» - «Мінімальні вимоги до капіталу» та стандарту «Ефективна оцінка та розрахунок розміру кредитних ризиків» Базельського комітету [216, с.96].

Разом із тим значна частина роботи з приведення банківського законодавства та актів Національного банку України до міжнародних стандартів ще попереду. З-поміж перспективних напрямків слід відзначити необхідність регуляторної апроксимації банківського законодавства України до законодавства Європейського Союзу, лібералізації фінансових ринків та набуття режиму внутрішнього ринку з ЄС у сфері фінансових послуг, зняття адміністративних обмежень для забезпечення вільного руху капіталу, вдосконалення спеціальних вимог до капіталу, ліквідності та інших показників на основі «Базелю III», переходу до ризик-орієнтованого банківського нагляду та вдосконалення принципів корпоративного управління в банках [216, с.96].

Отже, з часу проголошення Україною незалежності відбулися істотні зрушення в становленні і розвитку банківського законодавства України. Ключовим моментом стало прийняття 7 грудня 2000 року Закону України «Про банки і банківську діяльність», який, в цілому, відповідає міжнародним стандартам у сфері банківського регулювання, у тому числі, рекомендаціям Базельського комітету з банківського нагляду та директивам Європейського Союзу (ЄС) з питань координації діяльності кредитних установ. Положення даного закону закріпили правила створення, реорганізації, діяльності, відновлення платоспроможності та ліквідації банків, здійснення нагляду за ними, а також порядку застосування до них відповідних заходів впливу. Даний нормативно-правовий акт є фактично рамковим законодавчим актом, що визначив загальні засади побудови та функціонування банківської системи України [149].

Щодо етапів розвитку банківської системи та банківського законодавства, у науковців відсутній єдиний підхід до їх поділу. Так, Н. Фукс пропонує виділяти такі:

I етап (1991—1994 рр.): початок формування дворівневої банківської системи незалежної України шляхом створення Національного банку України, проведення перереєстрації, реорганізації банків, зареєстрованих Державним банком СРСР у 1988—1991 рр., масове виникнення так званих банків «другої хвилі», серед яких переважну більшість складали дрібні малопотужні «кишенькові» банки, які успішно зростали в умовах гіперінфляції завдяки експлуатації цього зовнішнього, незалежного від них чинника, та спекуляціям на валютному ринку;

II етап (1994—1996 рр.): розвиток вітчизняної банківської системи в умовах призупинення інфляційних процесів, які попередньо стали основним джерелом доходів для значної кількості банків, перші банкрутства банків;

III етап (1996—1998 рр.): подолання гіперінфляції, введення національної грошової одиниці — гривні відповідно до Указу Президента України «Про грошову реформу в Україні» від 25 серпня 1996 р. № 762/96 та відносна стабілізація банківської системи;

IV етап (1998—2000 рр.): реформування банківської системи в умовах світової фінансово-економічної кризи та наступного подолання її наслідків, поступовий перехід до поєднання монетарних методів управління економікою із заходами щодо її структурного реформування;

V етап (2000—2008 рр.): розвиток банківської системи в умовах поступального зростання національної економіки та активізації глобалізаційних процесів, укрупнення та консолідації банківського капіталу, запровадження новітніх методів регулювання банківської діяльності та адаптації вітчизняного банківського законодавства до стандартів і вимог Європейського Союзу;

VI етап (2008—2010 рр.): виникнення системної банківської кризи в результаті розгортання глобальної фінансової кризи і, як наслідок, виведення

іноземного фінансового капіталу з країни й панічне вилучення населенням своїх депозитів з вітчизняних банків, що автоматично зменшило їх кредитні ресурси;

VII етап (2010—2013 р.): посткризовий період, який характеризується повільною стабілізацією і відновленням вітчизняної банківської системи. Необхідно зазначити, що на цьому етапі дії уряду та НБУ, спрямовані на подолання кризових явищ, збереження вітчизняних банків, посилення ролі банківського регулювання та нагляду, зміцнення фінансової стійкості банків у майбутньому, почали давати результати;

VIII етап (2013 р. — до сьогодні): сучасний період політичної і економічної кризи та воєнного конфлікту з Російською Федерацією [239, с. 85].

С.Савчук, у свою чергу, виділяє три етапи:

1991-1998 рр. - закладення основ банківської системи України, визначення правової основи діяльності Національного банку України та комерційних банків, подолання трансформаційного спаду, що продовжувався до 1999 р.;

1999-2013 рр. - закладення основ сучасної правової регламентації банківської діяльності в Україні. Зокрема, у вказаний період прийнято чотири основоположних Закони України, що зі змінами та доповненнями діють і по даний час: «Про Національний банк України», «Про банки і банківську діяльність», «Про платіжні системи та переказ коштів в Україні», «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб»;

з 2014 р. по теперішній час - суттєвий прогрес із приведення банківського законодавства України та нормативно-правових актів Національного банку України у відповідність до міжнародних стандартів. Цей період характеризується посиленням інституційної спроможності Національного банку України, посиленням вимог щодо розкриття структури власності банків, відповідальності власників, керівників та інших пов'язаних з банками осіб за здійснення ризикової діяльності, доведення банку до неплатоспроможності та заподіяну банку шкоду, визначення розміру кредитного ризику банку,

встановлення більш жорстких вимог до діяльності системно важливих банків [216, с. 96].

Проведений аналіз законодавства дає змогу говорити про наявність значної кількості нормативно-правових актів, що регулюють банківську діяльність. Однак, незважаючи на це, банківське законодавство потребує змін та удосконалення. Зокрема фахівцями у банківській сфері анонсовано підготовку проектів нових законів «Про фінансові послуги та діяльність з надання фінансових послуг», «Про страхування» та «Про кредитні спілки», впровадження змін у законодавство щодо розвитку вторинного ринку непрацюючих кредитів. Слід також зазначити, що нормативно-правові акти, які регулюють банківську діяльність потребують подальшої гармонізації відповідно до європейських стандартів, про що неодноразово зазначалося в літературі [86, с.82].

У розрізі подальшого удосконалення законодавства у сфері банківської діяльності доцільним, на нашу думку, може бути проведення його систематизації та подальше прийняття Банківського кодексу України.

З метою закріплення системних результатів стратегічного прогнозування та планування розвитку банківської системи України особливу увагу слід приділити розробці стратегічного документу щодо подальшого розвитку банківської системи та діяльності банків в Україні. Таким документом може стати «Стратегія розвитку банківської системи та діяльності на період до 2030 року», яку необхідно розробити в межах науки адміністративного права та затвердити на державному рівні. Даний стратегічний документ має бути спрямований на вдосконалення роботи банківської системи України, підвищення довіри до неї з боку населення та зовнішніх інвесторів [86, с.82].

Прийняття та реалізація даного документу відповідає концептуальним положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Поетапне виконання положень документу дозволить забезпечити сталий та прогнозований розвиток банківської системи держави, забезпечить проведення

систематизації банківського законодавства та прийняття Банківського кодексу України.

Методологічним підґрунтям розробки стратегії має стати опрацювання проблемних питань забезпечення стабільності банківської системи, серед яких суперечності між необхідністю ужорсточення контролю за виконанням банками вимог щодо нормативу адекватності капіталу та потребою вивільнення ресурсів для розширеного кредитування економіки, що потребує зниження нормативу адекватності [228]; високий ступінь невідповідності між формами власності та рівнями ефективності діяльності в банківській та виробничо-промисловій сферах; недостатність правової бази в сфері банківської діяльності [64] та інші проблеми, які актуалізуються під політичної та фінансово-економічної криз, негативних наслідків військового конфлікту. Як зазначає О.В. Дзюблюк, банківська система перестає виконувати функцію акумуляції й перерозподілу грошових капіталів в економіці задля стимулювання виробничого зростання і перетворюється на фактор генерування фінансової нестабільності з негативними наслідками для економічного розвитку [79, с.4].

Крім того, серед першочергових завдань подальшого вдосконалення законодавчого регулювання у сфері банківської діяльності слід відзначити необхідність забезпечення прозорості функціонування банків, вдосконалення регулювання виведення з ринку неплатоспроможних банків та недопущення їх для подальшого надання банківських послуг, вдосконалення правового регулювання щодо поводження з непрацюючими кредитами [86, с.82].

Висновки до розділу 1

Аналіз наукових досліджень різного спрямування дає змогу зробити висновок про те, що науковці неоднозначно тлумачать термін «банківська діяльність». Одні визначають даний термін як сукупність юридично значущих дій, інші як особливий вид господарської діяльності; систему діючих спеціальних суб'єктів та операцій; сукупність банківських операцій та наданих банківських послуг спеціальними суб'єктами (банками); визначене

законодавчими актами України право банків та кредитних установ реалізувати статутні функції та повноваження. Досить часто поняття «банківська діяльність» визначається за допомогою іншого поняття – «ринок банківських послуг», яке охоплюється змістом більш загального поняття «ринок фінансових послуг». Аналіз чинного законодавства дозволяє констатувати, що законодавець із поняттям «банківська діяльність» ототожнює частину операцій здійснюваних банківськими установами. Даної концепції притримується і частина вітчизняних вчених у своїх наукових працях.

Встановлено, що визначення банківської діяльності, яке міститься у Законі України «Про банки і банківську діяльність» варто розглядати ширше. Законодавче визначення є дещо звуженим, оскільки містить лише перелік трьох класичних видів банківських послуг, а саме залучення у вклади грошових коштів фізичних і юридичних осіб та розміщення зазначених коштів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик, відкриття і ведення банківських рахунків фізичних та юридичних осіб.

Аналіз доктринальних підходів до визначення банківської діяльності дав змогу підтримати позицію науковців, які вважають, що банківську діяльність не можна розглядати лише через фокус здійснюваних банком операцій на фінансовому ринку. Пропонується під банківською діяльністю розуміти врегульовану правовими нормами діяльність юридичних осіб щодо надання визначених законодавством банківських послуг на підставі дозвільних документів (банківської ліцензії) та закону.

Банківське законодавство, потребує удосконалення та гармонізації відповідно до європейських стандартів. Констатуємо необхідність забезпечення прозорості функціонування банків, вдосконалення регулювання виведення з ринку неплатоспроможних банків та недопущення їх для подальшого надання банківських послуг, вдосконалення правового регулювання щодо поводження з непрацюючими кредитами. Особливу увагу слід приділити розробці стратегічного документу щодо подальшого розвитку банківської системи та

діяльності банків в Україні. Таким документом може стати «Стратегія розвитку банківської системи та діяльності на період до 2030 року».

РОЗДІЛ 2.

ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИЙ МЕХАНІЗМ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ В УКРАЇНІ

2.1. Правове регулювання створення та функціонування суб'єктів банківської системи в Україні

Методологія теоретичного дослідження правового регулювання банківської системи повинна враховувати критерій системності, який притаманний як самій банківській сфері, так і її правовому регулюванню, яке характеризується ієрархією норм, що містяться в правових актах [45, с.5]. В юридичній літературі неодноразово наголошувалося, що державне регулювання банківських систем необхідно розглядати як цілісну систему взаємовідносин регулюючих органів та банківських структур, основними особливостями якої є специфічний спосіб взаємозв'язку й взаємодії її складових елементів [132, с.190].

Як слушно зазначав М.І. Савлук, банківська система функціонує задля реалізації свого призначення, своїх специфічних функцій, які не є повторенням призначення і функцій окремих елементів системи [215, с.49]. Елементи банківської системи перманентно знаходяться у динаміці: як структурно (банки можуть створюватися, реорганізовуватися, ліквідуватися), так і функціонально (шляхом взаємодії окремих елементів - банки можуть надавати один одному певні послуги, працювати на міжбанківському ринку, співпрацювати у спільних проектах) [185, с. 41].

На теперішньому етапі розвитку банківської системи в Україні виявлено широке коло проблем правового регулювання банківської системи, які потребують негайного вирішення, для забезпечення нормального функціонування, а також підвищення довіри населення до банків, що є основним чинником розвитку банківської системи [104, с.173].

Методологія дослідження специфіки динаміки існування елементів банківської системи повинна ґрунтуватися на докладному аналізі регулятивних засад правового статусу, порядку створення, діяльності, реорганізації та

ліквідації банків. З метою удосконалення теоретичного знання про структурну та функціональну динаміку банківської системи елементи банківської системи повинні бути піддані диференціації та систематизації для подальшої структуризації наукових положень.

Відповідно до ст.6 Закону України «Про банки та банківську діяльність», банки в Україні створюються у двох організаційно-правових формах: акціонерні товариства та кооперативні банки [193]. Аналогічна норма передбачена ст.336 Господарського кодексу України [74]. Діяльність банків у формі акціонерних товариств регулюється нормами Закону України «Про акціонерні товариства». Кооперативні банки створюються в порядку, передбаченому банківським законодавством, з урахуванням законодавства про кооперацію, за принципом територіальності і поділяються на місцеві та центральний кооперативні банки [193].

Попри критику, визнання застарілим та семантично невірним підходу до найменування видів права власності за суб'єктом формами власності в юридичній та економічній літературі продовжують класифікувати елементи банківської системи саме залежно від форми власності на: державні, приватні, змішані банки [214, с.17]. Згідно із ст. 7 закону України «Про банки і банківську діяльність» державний банк – це банк, сто відсотків статутного капіталу якого належать державі. Державний банк може існувати лише у формі акціонерного товариства. Єдиним акціонером державного банку є держава. Функції з управління корпоративними правами держави у державному банку здійснює Кабінет Міністрів України відповідно до змісту державної фінансової політики [194].

За законодавством більшості країн на національних ринках допускається функціонування іноземних банків та банків зі змішаним капіталом [214, с.18].

За формою ж власності банки доцільно поділяти на:

- унітарні, тобто засновані на принципах єдиновладдя (такі банки мають одного власника (розпорядника) в особі державного органу чи приватної особи);

- з колективною формою власності [233, с.188].

Специфіка процедурних моментів допуску банків на фінансовий ринок зумовлюється принципами побудови та функціонування банківської системи, адже правовий статус таких суб'єктів банківської системи сконструйований з урахуванням публічно-правових та приватних елементів. Роль та значення публічно-правових методів регулювання банківської системи зумовлена особливим її значенням для функціонування економіки, оскільки банки є важливими грошово-кредитними інститутами, через них здійснюються грошові потоки держави [221, с.89].

Т.А. Латковська наголошує на принциповій критичності публічного характеру діяльності банків, та доводить, необхідність більш чіткої фінансово-правової регламентації банківської діяльності і здійснення всебічного фінансового контролю за такою діяльністю. Імперативний метод правового регулювання банківської діяльності є методом, функціональним призначенням якого є забезпечення принципу публічності цих відносин, а диспозитивний метод при регулюванні даних відносин несе на собі завжди відбиток імперативного, оскільки клієнт ніколи не може виставити своїх вимог перед кредитором-банком, крім того, що за своїм волевиявленням обирає собі банк або відмовляється від послуг банку [129, с.122].

Важливість дозвільно-реєстраційних процедур для допуску банків на фінансовий ринок важко переоцінити, оскільки реєстрація та ліцензування банку фактично надає юридичній особі право з цього моменту залучати кошти від вкладників. Юридична особа набуває статусу банку і право на здійснення банківської діяльності виключно після отримання банківської ліцензії та внесення відомостей про неї до Державного реєстру банків. Чинним законодавство забороняється здійснювати банківську діяльність без отримання банківської ліцензії, а також заборонено передавати банківську ліцензію третім особам [193].

Загальні засади здійснення державної реєстрації банків визначаються відповідно до загального законодавства з питань державної реєстрації юридичних осіб з урахуванням особливостей, встановлених Законом «Про банки і банківську діяльність». Чітка регламентованість даної процедури має фундаментальне значення в побудові стабільності як окремого банку, так і банківської системи загалом. На етапі ліцензування закладаються основи стабільності майбутнього комерційного банку, що втілюється в первинних вимогах до цієї установи, які базуються на основі Базельських принципів, серед яких можна виділити чотири основні групи вимог, що стосуються: статутного капіталу, засновників, керівництва і технічного забезпечення [118, с.61].

Згідно чинного законодавства уповноважена засновником банку особа подає документи, зазначені в ст.17 Закону України «Про банки і банківську діяльність», для проведення державної реєстрації суб'єкта банківської системи, після погодження Національним банком України статуту такого суб'єкта [193].

Ключовим фактором забезпечення стабільності банку в науковій літературі називається статутний капітал [118, с.61]. В Україні згідно з п.199 Положення про ліцензування банків засновники новоствореного банку акумулюють кошти для формування його статутного капіталу на накопичувальному рахунку, що відкривається в Національному банку [198]. Режим накопичувального рахунку виключає можливість використання коштів на цьому рахунку до того моменту, поки вони не будуть перераховані на кореспондентський рахунок новоствореного банку.

В літературі висловлюються критичні зауваження щодо статусу та значення накопичувального рахунку. Л.В. Конопатська доводить, що банк повинен мати можливість після державної реєстрації використовувати кошти з накопичувального рахунку на господарські потреби банку та інші операції, пов'язані з початком функціонування новоствореного банку. На думку дослідниці доцільною є зміна правового режиму використання коштів накопичувального рахунку при створенні банку, пов'язана з дозволом

використовувати кошти на господарські потреби банку та інші операції, пов'язані з початком функціонування новостворюваного банку. Альтернативним варіантом називається також відкриття спеціальних кореспондентських рахунків з особливим режимом доступу до коштів згідно з цільовим напрямом, пов'язаним з початком роботи новостворюваного банку [118, с.61].

Національний банк України на підставі розгляду обставин, зафіксованих у документах, необхідних для здійснення процедури ліцензування, протягом двох місяців з дня отримання відповідних документів приймає рішення про надання банківської ліцензії або про відмову в її наданні. У випадках реорганізації банку за результатами процедури тимчасової адміністрації рішення про надання банківської ліцензії приймається Національним банком України протягом трьох днів з дня отримання повного пакета документів, визначених законодавством. Національний банк України вносить відомості про юридичну особу до Державного реєстру банків одночасно з прийняттям рішення про надання банківської ліцензії [193].

Банки відповідно до чинного законодавства мають право відкривати відокремлені підрозділи (філії, відділення, представництва тощо) на території України у разі його відповідності вимогам щодо відкриття відокремлених підрозділів, встановленим нормативно-правовими актами Національного банку України. Крім того, українські банки мають право створювати (у тому числі шляхом придбання) дочірні банки, філії чи представництва на території інших держав після отримання дозволу Національного банку України. Для відкриття дочірніх банків, філій або представництв українських банків на території інших держав пред'являються такі самі вимоги, які встановлені для відкриття філій чи представництв банків на території України, за умови надання Національним банком України дозволу на здійснення інвестиції за кордон у зв'язку із створенням філії чи представництва банку на території іншої держави.

Для створення дочірнього банку, філії чи представництва українського банку за кордоном цей банк подає до Національного банку України бізнес-план

та економічне обґрунтування доцільності створення дочірнього банку, філії чи представництва банку за кордоном. Національний банк України має право відмовити банку в наданні дозволу на створення дочірнього банку, філії чи представництва банку на території іншої держави в разі невиконання банком вимог нормативно-правових актів Національного банку України, установлених для створення дочірніх банків, філій чи представництв банків на території України, та в разі якщо банківський нагляд у цій державі не відповідає Основним принципам ефективного банківського нагляду Базельського комітету з питань банківського нагляду [193].

З економічної точки зору банк є підприємством, яке виробляє особливий, специфічний продукт – гроші та платіжні кошти, а також надають різні послуги переважно грошового характеру. Згідно чинного законодавства банки мають право надавати банківські та інші фінансові послуги (крім послуг у сфері страхування), а також здійснювати іншу діяльність, визначену законодавством, як у національній, так і в іноземній валюті.

Згідно ст.47 Закону України «Про банки і банківську діяльність» до банківських послуг належать:

- 1) залучення у вклади (депозити) коштів та банківських металів від необмеженого кола юридичних і фізичних осіб;
- 2) відкриття та ведення поточних (кореспондентських) рахунків клієнтів, у тому числі у банківських металах, та рахунків умовного зберігання (ескроу);
- 3) розміщення залучених у вклади (депозити), у тому числі на поточні рахунки, коштів та банківських металів від свого імені, на власних умовах та на власний ризик [193].

Законом України «Про банки і банківську діяльність» встановлюється виключна правосуб'єктність банків у відносинах з надання банківських послуг.

Крім того, банки мають право надавати своїм клієнтам (крім банків) фінансові послуги, у тому числі шляхом укладення з юридичними особами (комерційними агентами) агентських договорів. Перелік фінансових послуг, які

можуть надаватися банком своїм клієнтам (крім банків) шляхом укладення агентських договорів, встановлюється Національним банком України. Банк зобов'язаний повідомити Національний банк України про укладені ним агентські договори. Банк має право укласти агентський договір з юридичною особою, яка відповідає встановленим Національним банком України вимогам [193].

Банк надає фізичним та юридичним особам послуги з торгівлі валютними цінностями у готівковій формі та безготівковій формі з одночасним зарахуванням валютних цінностей на їхні рахунки відповідно до Закону України «Про валюту і валютні операції». Банк, крім надання фінансових послуг, має право здійснювати також діяльність щодо:

- 1) інвестицій;
- 2) випуску власних цінних паперів;
- 3) випуску, розповсюдження та проведення лотерей;
- 4) зберігання цінностей (у тому числі щодо обліку і зберігання цінних паперів та інших коштовностей, конфіскованих (заарештованих) на користь держави та/або визнаних безхазяйними) або надання в майновий найм (оренду) індивідуального банківського сейфа;
- 5) інкасації коштів та перевезення валютних цінностей;
- 6) ведення реєстрів власників іменних цінних паперів (крім власних акцій);
- 7) надання консультаційних та інформаційних послуг щодо банківських та інших фінансових послуг [193].

Банк має право вчиняти будь-які правочини, необхідні для надання ним банківських та інших фінансових послуг та здійснення іншої діяльності. Банк має право розпочати новий вид діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських) за умови виконання встановлених Національним банком України вимог щодо цього виду діяльності або послуги. Банк не пізніше як за місяць до початку нового виду діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських) зобов'язаний повідомити про це Національний банк України згідно з вимогами та в порядку, встановленими

Національним банком України. Національний банк України з метою захисту прав вкладників та інших кредиторів має право встановлювати додаткові вимоги, включаючи вимоги щодо підвищення рівня регулятивного капіталу банку чи інших економічних нормативів, щодо певного виду діяльності та надання фінансових послуг, які має право здійснювати банк [193].

В результаті аналізу ринку надання банківських послуг на сьогоднішній день найбільш впевнено на ринку почувають себе сьогодні державні банки, або такі, що мають значну частку держави у статутному капіталі, адже вони отримують «дофінансування» з бюджету. Також не можна не помітити зростання питомої ваги та значущості для українського банківського сектору іноземного капіталу. Державні банки і банки з державною участю необхідні для підтримки в банківській системі раціонального «градуса» конкурентної боротьби, протидії монополістичним тенденціям, які можуть виявлятися в діяльності приватних кредитних організацій [231, с.68].

У колах, близьких до Міжнародного валютного фонду і Світового банку, досить широко поширені думки, про наступне: а) державні банки (банки під державним контролем) неефективні, оскільки як політизовані організації вони неправильно розподіляють капітали; б) хоча фінансова система потребує підтримки, особливо в кризові періоди, проте довгострокове державне володіння банками – неприваблива перспектива [25].

Головним аргументом на користь державних банків є те, що вони здатні стимулювати економічне зростання, фінансуючи окремі сектори та регіони, в яких не зацікавлені приватні банки. А саме: кредитуючи масштабні, дорогі та довгострокові проекти, навіть із низькою прибутковістю. Тому варто зазначити, що «привабливість перспективи» має різний вигляд, з точки зору, звичайного комерційного банку, що ставить на меті власні індивідуальні цілі, і суспільства в цілому, чий фундаментальні інтереси повинна реалізовувати держава, в тому числі у банківській сфері. І якщо для цього необхідні державні банки та банки з

державною вагомою участю, то збереження або зміцнення таких – просто необхідна перспектива [231, с.69].

Ситуація в банківській сфері України наразі є нестабільною через політично-економічний стан нашої держави. Механізм ринкової економіки не здатен повністю урівноважувати стан банків, а отже, існує можливість будь-яких неочікуваних змін у структурі та складі банків. До 2016 р. в Україні функціонувало чотири банки з контрольною часткою держави в капіталі: «Ощадбанк», «Укрексімбанк», «Укргазбанк» та ПАТ «Розрахунковий центр». В кінці 2016 р. на початку 2017 р. з суттєвими проблемами зіткнувся найбільший банк України – Приватбанк. В результаті він перейшов у державну власність, проте будь-яке коливання банківської установи відразу веде за собою хвилювання та відтік капіталу [231, с.70].

В цілому лідерами на депозитному ринку України є виключно державні банки – ПРИВАТБАНК (23,4% загального депозитного портфеля), ОЩАДБАНК (15,8 %) та УКРЕКСІМ БАНК(8,7 %). Така висока частка окремих банків підвищує ризики у банківській системі, зокрема ризик збільшення навантаження на ФГВФО, у разі визнання банку неплатоспроможним. За результатами рейтингів встановлено, що при формуванні залучених ресурсів по банківській системі України велика доля припадає на десятку лідерів, а саме: 75,1 % – у депозитному портфелі юридичних осіб; 83,3 % – у залучених ресурсах від населення. Частка чотирьох державних банків в залучених ресурсах банківської системи України становить 55,0 %. Ці результати свідчать про високий рівень довіри до державних банків із боку вкладників. Така довіра свідчить про те, що у період очищення банківської системи України в умовах кризи та економічної нестабільності, коли значна кількість банків має фінансові проблеми, юридичні та фізичні особи довіряють фінансовим установам, діяльність яких підтримується та гарантується державою. Таким чином, державні банки, на відміну від банків із приватним капіталом, мають перевагу на ринку банківських послуг [231, с.71].

За функціями та характером діяльності відповідно до ст.334 Господарського кодексу України банки в Україні можуть функціонувати як універсальні та спеціалізовані банківські установи.

Універсальні банки - кредитні установи, що здійснюють усі основні види банківських операцій: депозитні, кредитні, розрахункові, фондові, довірчі та ін. Універсальними є комерційні банки Німеччини, Швейцарії, Австрії та інших країн.

Спеціалізовані банки – банки, які діють у вузько спрямованій сфері діяльності, або банки, які обслуговують певні галузі економіки, що функціонують в означеному сегменті ринку [105, с.124].

В межах реалізації принципу спеціалізації банків окремо слід дослідити потенціал спеціалізації окремих банківських установ, адже створення спеціалізованих банків відіграє значну роль у забезпеченні сталого економічного зростання держави та вирішенні соціальних проблем її розвитку.

Слід зазначити, що статусу спеціалізованого банку, крім ощадного, банк набуває в разі, якщо більше 50% його активів є активами одного типу:

- 1) для інвестиційного банку – емісія та розміщення цінних паперів, що здійснюються за рахунок грошових коштів приватних інвесторів;
- 2) для іпотечного банку – активи, розміщені під заставу землі чи нерухомого майна;
- 3) для розрахункового (клірингового) банку – активи, що розміщуються на клірингових рахунках.

Таким чином, можна виділити наступні різновиди спеціалізованих кредитних банків:

- інвестиційні банки, що мобілізують ресурси та надають позики шляхом випуску і розміщення облігацій та інших зобов'язань;
- ощадні банки - банківські установи, основною функцією яких є залучення заощаджень і тимчасово вільних коштів населення;

- банки розвитку (функціонують на національному та локальному рівнях), які здійснюють кредитування промисловості в масштабах усієї країни або ж окремих галузей економіки. Серед цих банків переважають державні банківські інститути, але існують і змішані - за участю приватного національного та іноземного капіталу;

- іпотечні банки - спеціалізовані комерційні банки, які у своїй діяльності в основному спираються на довгострокове іпотечне кредитування та фінансування операцій з нерухомістю.

Як зазначає Ю.І. Онищенко, створення іпотечних банків і, як наслідок, розвиток житлового будівництва сприятимуть вирішенню житлової проблеми в Україні. Крім того, як показує світова практика, розвиток житлового будівництва сприяє піднесенню в галузях, що виробляють для населення товари тривалого використання, і суміжних з ними. Значну роль іпотечні кредити можуть відігравати й у розвитку промислового виробництва, коли об'єктом іпотеки є промислові приміщення та споруди, а також цілісні виробничі комплекси.

Створення ж в структурі банківської системи аграрних банків сприятиме активізації кредитування сільськогосподарських підприємств. Такі банки мають бути середніми за розмірами, оскільки вони можуть, з одного боку, достатньо враховувати місцеву специфіку при здійсненні своїх операцій, з іншого – проводити достатній обсяг операцій, щоб мати можливість залучати ресурси під сформовані ними пули іпотек [162, с.133].

Для фінансового забезпечення інноваційної моделі розвитку економіки необхідним є створення інституцій, які здатні забезпечити кредитними ресурсами процеси створення та реалізації розвитку інновацій. Виконання цих завдань необхідно покласти та спеціалізовані інноваційні банки [82, с.28]. В сучасних умовах розвитку цифрових технологій і запровадження практики створення «віртуальних» (яких доцільніше іменувати онлайновими) суб'єктів надання банківських послуг, пропонується в межах науки адміністративного права визначити особливості правового статусу суб'єкта банківської системи

який здійснює виключно дистанційне надання банківських та інших фінансових послуг та дистанційну верифікацію клієнтів – онлайн-банк.

Цей різновид банку є найбільш прогресивним, зручним та перспективним. Клієнту немає необхідності здійснювати переміщення з метою отримання банківських послуг. Саме тут і з'являються великі можливості для банку в наданні послуг, а для клієнта – в максимально зручному шляху отримання цих послуг. Перевагами онлайн-банку є, зокрема, такі: зручний спосіб ведення банківських операцій, надійність, оперативність, відсутність потреби у формуванні мережі філій і штату працівників тощо.

В той же час, серед проблем розвитку онлайн-банків в Україні називаються:

- недостатній рівень довіри клієнтів даному виду банків в порівнянні з традиційними банками через низький рівень обізнаності та високий рівень шахрайства в сфері онлайн-банкінгу;

- недостатній рівень фінансування та урегульованості питання щодо можливості впровадження світового досвіду використання сучасних технологій (зокрема, ефективних електронних автоматизованих методів обліку пасажироперевезень в міському пасажирському транспорті, незважаючи на прийняття Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо впровадження автоматизованої системи обліку оплати проїзду в міському пасажирському транспорті»);

- законодавча вимога проведення очної ідентифікації клієнта у відділенні банку (незважаючи на можливість відкриття вкладу або оформлення кредиту онлайн з наступним підписанням документів, доставлених кур'єрською службою банківської установи);

- недосконалість мобільних додатків та низький рівень доходів більшої частки населення України, що унеможливорює широке розповсюдження мобільних пристроїв відповідного рівня (наприклад, мобільних телефонів з NFC-чіпами тощо) [52, с.53].

Теоретична розробка основ правового статусу онлайн-банків повинна виходити з положень чинного законодавства та підходів, що обрані законодавцем для визначення статусу інноваційних банківських установ. Як вже зазначалося, основними нормативними актами, що регулюють сферу надання онлайн-банківських послуг залишаються Закони України «Про банки та банківську діяльність», «Про ліцензування певних видів господарської діяльності», «Про фінансові послуги та регулювання ринків фінансових послуг».

Як зазначають фахівці в сфері ліцензування онлайн-банків, обсяг і вид необхідних для здійснення онлайн-банківської діяльності ліцензій залежить безпосередньо від обсягу послуг, які передбачається надавати онлайн-банком. Однак, оскільки повноцінний онлайн-банк передбачає не лише надання послуг кредитування, то мінімальний пакет послуг такого банку повинен включати підтримку поточних клієнтських рахунків та можливість клієнту використовувати розміщені на ньому кошти для платежів. Відповідно до чинного законодавства відкриття та ведення поточних рахунків є виключно банківською діяльністю, що передбачено ст. 47 Закону України «Про банки та банківську діяльність». Даний факт ускладнює ведення діяльності онлайн-банками. На відміну від деяких європейських держав, надання «обмежених» ліцензій вітчизняним законодавством не передбачено. Тому проект онлайн-банку, що передбачає ведення клієнтських рахунків, можливий лише на базі класичного банку [173].

Аналогічні труднощі фіксуємо і в питанням випуску платіжних карток, які хоча й можуть обслуговуватися різноманітними платіжними системами, однак емітентом платіжної картки може бути лише банк, який уклав договір з відповідною платіжною організацією (ст. 14 Закону України «Про платіжні системи та переказ грошей») [200]. Таким чином, діяльність онлайн-банк в Україні вимушений співпрацювати з діючим комерційним банком.

Виходом з даної ситуації фахівці називають відкриття рахунків та емісія платіжних інструментів за кордоном [173]. Попри те, що таке рішення

корелюється з чинним законодавством, однак банківське обслуговування закордонних банків коштує дорожче, що зумовлює підвищення плати за обслуговування карткового рахунку до умов, за яких такий продукт буде неконкурентноздатним на вітчизняному ринку.

Найбільш раціональним є створення та ліцензування нового банку з метою надання онлайн-послуг та ведення банківської діяльності. Однак, відкриття банку з нуля покладає на засновників значний фінансовий тягар та суперечить ідеї стартапів, на яких будуються сучасні онлайн-банки.

Крім того, вітчизняне законодавство утруднює ведення банківської діяльності онлайн-банками. Так, п.п.18-20 Інструкції про порядок відкриття, використання і закриття рахунків у національній та іноземній валютах, затвердженої Постановою Нацбанку №492 від 12.11.2003 р., передбачають достатньо суворі норми ідентифікації та верифікації клієнтів. Зокрема, відкриття поточного рахунку обов'язково припускає пред'явлення паспорта та ідентифікаційного номера банківському працівнику [197]. Це значно звужує можливості відкриття нових рахунків онлайн або з мобільних додатків. Враховуючи, що установи банківських відділень, куди міг би з'явитися клієнт для відкриття рахунку, повністю суперечить ідеї онлайн-банкінгу, виходом з цієї ситуації може бути безпосередня явка співробітника онлайн-банку до клієнта для проведення ідентифікації. Звичайно, це несе додаткові витрати, які потрібно враховувати у фінансовому плануванні [173].

Всі зазначені вище особливості правового регулювання даної сфери правовідносин сьогодні не дозволяють ефективно впроваджувати інновації у сфері банківського обслуговування. Однак, слід констатувати, що намічені тенденції у еволюції підходу Національного банку України дають підстави очікувати позитивних змін у регулюванні найближчим часом.

Підсумовуючи вищезгадане, пропонується законодавчо диференціювати окремі види спеціалізованих банків, які здійснюють надання конкретних банківських послуг за певними напрямками. На підставі вищезазначеного

пропонується визначити напрямок банківської діяльності і спеціалізацію банку як критерій до класифікації суб'єктів банківської системи. В межах даної класифікації банки пропонується поділяти спеціалізовані банки на іпотечні, інвестиційні, інноваційні, галузеві (промислові, земельні, аграрні), онлайніві, споживчі, пенсійні.

Практичне значення виділення окремих видів спеціалізованих банків полягає в можливості надання спеціального правового статусу окремим видам банків з метою сприяння реалізації державної політики в окремих сферах суспільного життя та з метою підвищення ефективності управління окремими ланками банківської системи. Координаційна функція держави в регулюванні банківської діяльності зможе отримати новий зміст з урахуванням сучасних тенденцій розвитку фінансових відносин в державі.

Однак у сфері створення і функціонування суб'єктів банківської діяльності сьогодні існує ряд проблемних питань. Одним з таких, як показує практика, є неврегульованість питання відновлення банківської ліцензії у разі визнання неправомірним її відкликання за рішенням суду. Відсутній також належний правовий механізм виведення у таких випадках ліквідатора – Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Більш того, згідно ч. 7 ст. 77 Закону України «Про банки і банківську діяльність» розпочата процедура ліквідації банку не може бути зупинена/припинена, у тому числі в разі визнання протиправними (незаконними) та скасування індивідуальних актів Національного банку України та/або Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, що були підставою для її початку. Така ситуація фактично унеможливорює реалізацію конституційного права на захист. Результатом цього, на нашу думку, є можливість здійснювати зловживання посадовими особами Національного банку України та Фонду гарантування вкладів фізичних осіб. Вказана проблема також породжує питання щодо порядку і підстав ліквідації юридичних осіб, у яких було відкликано банківську ліцензію.

На нашу думку, для вирішення означеного питання у Законі України «Про банки і банківську діяльність» необхідно передбачити можливість відновлення банківської ліцензії у разі визнання у судовому порядку незаконності її відкликання.

2.2. Характеристика органів державної влади, що здійснюють державне управління і регулювання банківської системи в Україні

Діяльність банків у більшості країн світу регулюється і контролюється державними органами значно ретельніше у порівнянні з іншими фінансовими посередниками. Однією з причин посиленої уваги з боку держави до діяльності банків є прагнення забезпечити стабільну та безперебійну роботу як окремих банків, так і банківської системи у цілому з метою гарантування надання банками якісних послуг вкладникам і позичальникам, захисту їх інтересів, забезпечення прозорості банківського сектора, підвищення ефективності фінансової системи в цілому. Потреба у державному регулюванні банківської діяльності пов'язана з багатьма причинами, значення яких особливо посилюється у період розгортання кризових явищ в економіці держави. Регулювання банківської діяльності – важлива складова економічної політики держави. Успіх діяльності банківських установ залежить від ступеня довіри населення до банків. Коли вкладники будуть впевнені, що держава захищає їхні інтереси, що у випадку банкрутства банку їхні вклади разом із процентами будуть повернені, то нестимуть до банку свої заощадження, а це один із чинників забезпечення стабільного розвитку всієї банківської системи. Для підтримання довіри важливою умовою є прозорість банківської діяльності, а це означає, що у достатній мірі банки повинні поширювати інформацію про свій фінансовий стан, при цьому не порушуючи принципу банківської таємниці. Регулювання за допомогою ринкового механізму буде також ефективним, коли довіра до банків залишатиметься на високому рівні та діяльність банків буде прозорою. З огляду на ситуацію, що склалася у період кризи, коли через втрату довіри до банківської системи вкладники почали масово вилучати свої вклади з банків, що підірвало ліквідність

банківської системи, варто зауважити, що лише одного саморегулювання є недостатньо і потрібно здійснювати державне втручання [253, с.78-79]

Банківська діяльність як напрям публічної фінансової діяльності має своє правове підґрунтя. На сьогодні можна вести мову про виключний характер банківської діяльності, що визначається високим рівнем ризику, який вона несе для споживачів банківських послуг. Це, у свою чергу, диктує необхідність її державного регулювання [109, 48].

Регулювання набуває державно-владного характеру тоді, коли воно має такі властивості: а) здійснюється в публічних інтересах; б) ґрунтується на імперативному методі (відносинах влади і підпорядкування), приймає характер обов'язку дотримання об'єктом регулювання нормативних актів та індивідуально-правових приписів; в) реалізується органами державної влади або спеціально уповноваженими на те законом суб'єктами; г) здійснюється у правовій формі [235, с.12].

Необхідність державно-правового регулювання банківської діяльності як і всього фінансового ринку (ринку фінансових послуг) обумовлена, зокрема, такими причинами: на фінансовому ринку реалізуються національні інтереси держави (комплекс економічних пріоритетів розвитку країни); на фінансовому ринку переплітаються інтереси різних учасників, а саме – держави, суб'єктів господарювання, юридичних та фізичних осіб, домогосподарств; головною дійовою особою на фінансовому ринку є суб'єкти господарювання, що мають найбільшу частку в «чистих» заощадженнях серед інших інституційних секторів економіки. Населення в основному не володіє достатнім обсягом знань у сфері фінансових відносин, і відповідно виникає необхідність в правовому захисті інтересів інвесторів на фінансовому ринку, що може забезпечити лише держава. [251, с. 51-52].

Поняттю «державне регулювання банківської діяльності» у науковій літературі надуються різні дефініції.

У науці державного управління державне регулювання визначається як

економічний метод державного управління, який є системою типових заходів законодавчого і контрольного характеру, що здійснюються відповідними державними органами та громадськими організаціями з метою стабілізації та пристосування існуючої соціально-економічної системи до умов, що постійно змінюються [138].

У юридичній науці державне регулювання розуміється як здійснення державою комплексних заходів (організаційних, правових, економічних тощо) у сфері соціальних, економічних, політичних, духовних та інших процесів з метою їх упорядкування, встановлення загальних правил і норм суспільної поведінки, а також запобігання негативним явищам у суспільстві [148, с.118-119].

В. Авер'янов слушно зазначає, що державне регулювання створює умови для діяльності суб'єктів та об'єктів управління у напрямі, який є бажаним для держави і за яким відбуватиметься розвиток системи управління в цілому. Саме тому, на думку науковця державне регулювання неможливе без державного управління [34].

С. Мочерний пропонує своє визначення поняття: державне регулювання - це комплекс форм і засобів централізованого впливу на розвиток економічних об'єктів і процесів з метою стабілізації та пристосування існуючої економічної системи до умов, що змінюються, зокрема пристосування економічних відносин і господарського механізму до законів і потреб розвитку продуктивних сил [145].

Науковці О. Орлюк та О. Любунь розглядають державне регулювання банківської діяльності як одну із «форм державного управління, що є системою заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган) забезпечує стабільне та безпечне функціонування банків, а також попереджає дестабілізуючі процеси у банківському секторі» [164, 134].

В.І. Міщенко, А.П. Яценюк, В.В. Коваленко, О.Г. Корнева пропонують розуміти під державним регулюванням банківської діяльності відповідну правову базу, «тобто закони, що регламентують діяльність банків, а також ухвалення відповідними установами, уповноваженими державою, що

регламентують функціонування банків у вигляді нормативних актів, інструкцій, директив. Положення базуються на чинному законодавстві, конкретизують та роз'яснюють основні пункти законів та визначають межі поведінки банків, які сприяють надійному та ефективному функціонуванню банківської системи» [143, с. 47-48].

М. Паласевич-Дрогобицьким пропонується наступне визначення державного регулювання банківської діяльності: це застосування державою системи заходів та інструментів впливу на банківську сферу для досягнення важливих суспільних цілей [171, с.247].

Н. Рогова аргументує наукове положення, що «державне регулювання банківської діяльності містить такий компонент, як нагляд, оскільки воно неможливе без контролю» [210, с.37].

Державне регулювання банківської діяльності також розглядають як систему важелів впливу держави на банківський сектор, яка через засоби (інструменти, форми, методи) забезпечує досягнення єдиної мети - ефективне функціонування фінансового сектору економіки України [144, с.70].

Державне регулювання банківської діяльності є централізованим впливом на банківську систему і його, на думку Р. Михайлюк, можна розуміти як комплекс заходів щодо регламентації банківських операцій, встановлення кількісних та якісних обмежень параметрів банківської діяльності, а також створення належних макроекономічних умов функціонування з метою забезпечення стабільного розвитку та фінансової стійкості банків [142, с.32].

К. Івченко стверджував, що державне регулювання банківської системи – це система заходів, за допомогою яких держава через центральний банк (або інший уповноважений орган), шляхом прийняття відповідних нормативно-правових актів, які визначають основи банківської системи, регулює напрями діяльності банків, забезпечує їх стабільне функціонування та визначає відповідні заходи впливу в особі відповідних органів на суб'єктів банківської системи [101, с.240].

Державне регулювання банківської діяльності — це розробка та застосування державними органами заходів та інструментів впливу на банківську діяльність з метою забезпечення стабільності банківської системи і зростання вітчизняної економіки [107, с.43].

Крім терміну «державне регулювання банківської діяльності» в науці широко використовується термін «банківське регулювання».

Укладники енциклопедії банківської справи України визначають банківське регулювання як одну з функцій держави, що «полягає у створенні системи норм, що регламентують і регулюють діяльність банків, визначають її загальні принципи, порядок банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства» [90].

Аналогічного підходу дотримується й В.В. Пасічник, який під банківським регулюванням пропонує розуміти розробку та видання уповноваженими органами на підставі законів нормативно-правових актів, які регламентують види і способи банківської діяльності [174, с.240].

В.П. Поляков, у свою чергу, визначає банківське регулювання як систему державних заходів, за допомогою яких центральний банк забезпечує стабільне й безпечне функціонування банківської системи [183, с.139].

О. Хаб'юка відносить до банківського регулювання процеси «формування та застосування державою заходів впливу на банківську сферу для досягнення державних цілей (забезпечення грошового обігу, стабільність банківської системи, уникнення монополізації, усунення недоліків міжнародної діяльності банків тощо)» [242, с. 25].

Відповідно до Закону України «Про Національний банк» банківське регулювання - одна із функцій Національного банку України, яка полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства [193].

Головною метою банківського регулювання є безпека, фінансова стабільність та сталий розвиток такої системи, захист інтересів вкладників і кредиторів. Завданнями банківського регулювання є:

- забезпечення дотримання державних, суспільних та приватних інтересів у процесі підприємницької діяльності кредитних організацій;
- забезпечення безперервного грошового обігу, ефективності платежів та міжбанківських розрахунків між суб'єктами економічного обороту, безперебійного функціонування платіжнорозрахункової системи у межах банківської системи [81, с. 77].

Аналіз наявних дефініцій поняття «банківське регулювання» дозволяють виділити наступні спільні риси:

- наявність певного регулятора, яким є або окремий орган держави, або Національний банк;
- передбачається створення та впровадження певної системи норм та правил функціонування банківської системи;
- застосовуються певні заходи, як для попередження дестабілізаційних процесів, так і їх усунення;
- проводиться задля стабільності національної банківської системи і безпечного функціонування банківських установ [84] .

Відноsinам, що виникають між банком та уповноваженим органом держави властиві характерні риси:

1) дані правовідносини є публічно-правовим (це пов'язане із тим, що одна із сторін представляє публічний фінансовий інтерес держави, а НБУ є органом державного управління);

2) обов'язковим суб'єктом цих правовідносини є держава чи/та уповноважені нею органи (Кабінет Міністрів України, Міністерство фінансів України, НБУ, Держкомфінмоніторинг, Національна комісія регулювання ринків фінансових послуг в Україні), які виступають в якості одержувачів інформації;

3) це відносини «влади і підпорядкування» (приміром, у відносинах «НБУ-комерційний банк», «орган публічної влади-комерційний банк» останній виступає в ролі зобов'язаного (підлеглого) суб'єкта).;

4) виконання банками своїх обов'язків забезпечується заходами юридичної відповідальності (як приклад, можна навести ст. 73, 74 Закону України «Про банки і банківську діяльність») [110, с.24].

Основні нормативні документи, які регулюють діяльність банків в Україні, такі:

1. Конституція – має найвищу юридичну силу, а закони та інші нормативно-правові акти приймають на її основі і повинні відповідати їй.

2. Закон України «Про банки і банківську діяльність» – тут визначено форми банківського регулювання, основну мету банківського нагляду, порядок створення банків, процедури реорганізації та ліквідації банку, порядок проведення інспекційних перевірок.

3. Закон України «Про Національний банк України» – у десятому розділі зазначено головну мету банківського регулювання та нагляду, а також наголошується на тому, що для захисту інтересів вкладників і кредиторів НБУ встановлює економічні нормативи, дотримання яких є обов'язковим для 77 всіх банків, основна мета яких – здійснення контролю за ризиками, що притаманні банківській діяльності, визначено порядок формування і використання резервних фондів для покриття потенційних втрат, приділяється увага і повноваженням НБУ при здійсненні функцій банківського регулювання та нагляду.

4. Закон України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб» – визначено правові, фінансові та організаційні засади функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб, повноваження Фонду гарантування вкладів фізичних осіб, порядок виплати Фондом відшкодування за вкладами, а також регулюються відносини між фондом, банками, Національним банком України,

визначаються повноваження та функції Фонду щодо виведення неплатоспроможних банків з ринку і їх ліквідації [253, с.70]..

Також необхідно звернути увагу на положення, інструкції, що затверджуються Постановами Правління НБУ і детально пояснюють сутність законів. Серед них:

1. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні від 28.08.2001р. №368 – визначено що таке регулятивний капітал банку, як він формується, його складові, умови залучення коштів як субординований капітал, контроль за такими коштами, розглядаються економічні нормативи, порядок їхнього розрахунку.

2. Положення про ліцензування банків від 22.12.2018 № 149 – розглянуто порядок реєстрації банків та отримання ліцензії від НБУ на здійснення банківських операцій.

3. Положення про планування та порядок проведення інспекційних перевірок від 17.07.2001р. №276 – НБУ виконує інспекційні перевірки банків, філій іноземних банків та учасників банківської групи з метою комплексного аналізу фінансового стану банку, який охоплює перевірку звітності, дотримання законодавства з питань банківської діяльності, визначення чи ризикова діяльність не загрожує інтересам вкладників і кредиторів. У положенні зазначено порядок проведення інспекційних перевірок, права й обов'язки інспекторів, що її здійснюють.

4. Положення про застосування Національним банком України стандартних інструментів регулювання ліквідності банківської системи від 17.09.2015р. №615 – НБУ регулює ліквідність за допомогою різних інструментів: якщо потрібно підтримати ліквідність, то відповідно, виконуючи функцію «банк банків», надає кредити рефінансування, щоб вилучити надлишкову ліквідність – проводить операції з депозитними сертифікатами.

5. Методичні вказівки з інспектування банків «Система оцінки ризиків» від 15.03.2004 р. №104 – для оцінки ризиків НБУ використовує свою методику. Тут

акцентовано на виявленні, вимірюванні, контролі та управлінні різними ризиками, з якими банк стикається при здійсненні своєї діяльності.

6. Методика розрахунку економічних нормативів регулювання діяльності банків в Україні від 15.12.2017 № 803-рш – детально описано порядок розрахунку економічних нормативів, дотримання яких обов’язкове для банків [253, с.77].

Державне регулювання банківської діяльності в Україні базується на як превентивних та протекційних заходів. Превентивні заходи мають реалізовуватися через затвердження обов’язкових для виконання норм, які поділяють на функціональні та інституційні. Дані норми регулюють ризики за операціями банківських установ. Інституційні норми виражаються у відносних величинах, що регулюють переважно організаційні питання, операційну діяльність, визначення цілей кредитування, порядок проведення ревізій тощо. Функціональні норми на відміну від інституційних мають визначене цифрове значення і можуть мати загальний чи селективний характер [102, с. 95].

Так, загальні норми впливають на кредитний ринок узагалі, а за допомогою селективних норм визначаються коефіцієнти ризику за окремими операціями банку. Вживання протекційних заходів має передбачати захист від загрозової для банку ситуації, що вже склалася, котра може спричинити неплатоспроможність, банкрутство, збитки. Протекційні заходи, зокрема, повинні включати:

- створення та функціонування Фонду гарантування вкладів фізичних осіб;
- рефінансування банківських установ центральним банком;
- формування банками резерву для відшкодування можливих утрат за позичками та іншими активами;
- цільову допомогу інших фінансових органів [241, с.60].

На думку Р. Михайлюк превентивні заходи спрямовуються на обмеження доступу до банківської діяльності (ліцензування, обмеження сфер діяльності банків), на недопущення ймовірних негативних наслідків того чи іншого

процесу. До цих заходів належать: встановлення лімітів щодо проведення деяких банківських операцій з метою обмеження необґрунтованих ризиків, вимоги до обсягу і структури власного капіталу банку, до ліквідності, вимоги щодо диверсифікації банківських ризиків. Дія цих заходів реалізується шляхом встановлення нормативів, дотримання яких банками, є позитивним щодо підтримання їхньої фінансової стійкості. Протекційні заходи (захисні) встановлюються для захисту вже наявної загрозливої ситуації для банку, яка може спричинити банкрутство. До них належать: створення та функціонування фонду гарантування вкладів фізичних осіб; формування банками резерву для відшкодування можливих втрат за активними операціями; рефінансування банків. Протекційні заходи підвищують довіру вкладників до банківської системи, а превентивні - забезпечують ефективність перших [142, с.32]

Щодо управління банківською діяльністю України, то виділяють різні рівні. Так, Г. Малащенко пропонував виділяти два рівні:

- макрорівень – представлений Верховною Радою, Президентом, Кабінетом Міністрів. Завданнями цього рівня є утворення регулюючих органів та надання їм повноважень, управління присутністю іноземних банків, управління злиттям банківського та комерційного секторів, ліквідація наслідків банківських криз, боротьба з відмиванням грошей тощо;

- мікрорівень – представлений НБУ, Міністерством фінансів, Державною комісією з цінних паперів та фондового ринку, Міністерством економіки та з питань Європейської інтеграції (міністерство в подальшому перейменувалося) [137, с.210].

К. Петренко, розглядаючи державне регулювання банківської системи України, пропонує обмежений перелік органів державного регулювання. До цього переліку вона включає Верховну Раду України, Уряд, Міністерство фінансів, Державну податкову адміністрацію України (зараз Державна податкова служба), НБУ, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб [176, с. 54].

На відміну від К. Петренко, С. Лобозинська виділяла доволі широку структуру державного апарату регулювання вітчизняної банківської системи, не поділяла її на рівні, і зазначала, що в організаційну структуру державного регулювання банківської системи входять органи законодавчої та виконавчої влади: Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України, Президент України, НБУ, галузеві міністерства, Державна комісія з регулювання ринків фінансових послуг, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб, Головне Контрольно-ревізійне управління (зараз Державна аудиторська служба), Державна казначейська служба, Державна податкова адміністрація (зараз Державна податкова служба), Рахункова палата, Служба безпеки України тощо [131].

В.В. Шпачук пропонує виділяти трирівневу структуру системи державного управління банківською системою України:

- вищий, макрорівень – це найвищий рівень державної влади (законодавчої, виконавчої, судової), на який покладається здійснення стратегічного, загального управління системою державного управління банківською системою, визначення та виконання її, переважно, стратегічних, концептуальних завдань та рішень: утворення, налагодження, забезпечення та підтримання нормального, стабільного функціонування банківської системи та структури державного управління банківською системою, тощо;

- центральний, мезорівень – це рівень державних функціональних інституцій, інфраструктурних установ та організацій, на який покладається здійснення тактичного, оперативного управління системою, визначення та виконання її тактичних, оперативних та окремих стратегічних завдань: забезпечення стабільності національної валюти, банківської системи України, виконання державних та суспільних цілей і завдань, захисту державних, суспільних та приватних фінансових інтересів;

- мікрорівень – це рівень елементів банківської системи – державних та недержавних банківських установ, в особі їх власників та керівників, які здійснюють управління установами, повинні забезпечити стабільне та ефективне

їх функціонування, виконання всіх встановлених вимог та взятих на себе договірних зобов'язань, а в державних – виконують загальнодержавні програми та завдання [252, с. 190].

В.В. Шпачук до макрорівня структури державного управління банківською системою України пропонує відносити законодавчу владу в особі Верховної Ради України, виконавчу владу в особі Президента України та Кабінету Міністрів України, судову владу. Управлінський та регулюючий вплив Верховної Ради України, як єдиного органу законодавчої влади, на банківську систему та систему її державного управління, значною мірою є визначальним, особливо на перших етапах їх становлення. Згідно із ст. 85, 92 Конституції України вплив Верховної Ради в процесі управління відбувається через:

- законотворчу діяльність (прийняття законів; затвердження Державного бюджету України, загальнодержавних програм економічного розвитку, рішень про одержання Україною від іноземних держав, банків і міжнародних фінансових організацій позик, не передбачених Державним бюджетом України, встановлення системи оподаткування, податків і зборів; встановлення засад створення і функціонування фінансового, грошового, кредитного та інвестиційного ринків; встановлення статусу національної валюти, а також статусу іноземних валют на території України; встановлення порядку утворення і погашення державного внутрішнього і зовнішнього боргу; встановлення порядку випуску та обігу державних цінних паперів, їх видів і типів);

- призначення посадових осіб (призначення на посади та звільнення з посад Голови та інших членів Рахункової палати, Голови НБУ за поданням Президента, половини складу Ради НБУ, за згодою Верховної Ради Президентом України призначає на посаду та звільняє з посади Голову Антимонопольного комітету України);

- фінансовий контроль – здійснюється Рахунковою палатою, яка підзвітна Верховній Раді України та регулярно її інформує про результати своєї роботи [252, с. 191].

Важливе місце в цій системі належить Президенту України, який є найвищою посадовою особою в державі і окрім того, що забезпечує державну незалежність, національну безпеку і правонаступництво держави, повинен забезпечувати узгоджене функціонування і взаємодію органів державної влади. Президент України прямо та опосередковано приймає участь в організації та функціонуванні вітчизняної системи державного управління банківською системою, банківської діяльності, банківської системи та її елементів, їх стабільності; формуванні та здійсненні грошово-кредитної політики України. Президент України з метою забезпечення ефективного здійснення своїх конституційних повноважень, прискореного вирішення нагальних соціальних, економічних та інших проблем, сприяння створенню та функціонуванню системи державного управління банківською системою, банківської системи також здійснює функції через Офіс Президента [252, с.192].

Кабінет Міністрів України управлінський вплив здійснює на підставі Конституції та законів України, за якими він є вищим органом у системі органів виконавчої влади, відповідальним перед Президентом України та підконтрольний і підзвітний Верховній Раді України, що має право законодавчої ініціативи, спрямовує і координує роботу міністерств та інших центральних органів виконавчої влади, спрямований на вирішення питань державного управління у сфері економіки та фінансів. Конституцією України, законами України «Про Кабінет Міністрів України» та «Про Національний банк України» визначаються основні завдання та функції Кабінету Міністрів України в системі державного управління банківською системою. До основних з них необхідно віднести такі завдання, повноваження та функції у сфері економіки і фінансів, державного управління та банківської діяльності: забезпечення проведення фінансової, цінової, інвестиційної та податкової політики, державне регулювання національної економіки, сприяння стабільності грошової одиниці України; розробка та здійснення загальнодержавних програм економічного розвитку країни; розробка Закону України про Державний бюджет та його

виконання; спрямування та координація роботи міністерств, інших органів виконавчої влади; здійснення управління об'єктами державної власності (державні банки); здійснення розрахунку макроекономічних показників держави; проведення взаємних консультацій з НБУ з питань грошово-кредитної політики, розробки і здійснення загальнодержавної програми економічного та соціального розвитку, тощо. Кабінет Міністрів України отримує від НБУ кошторис доходів та витрат Національного банку та звіт про його виконання за формою, погодженою з Кабінетом Міністрів України, інформацію щодо безготівкової емісії [252, с.194].

Важливу роль відіграє в системі державного управління судова влада, яка покликана «регулювати конфліктні ситуації у суспільстві й підтримувати правопорядок, додержання норм Конституції всіма громадянами та суспільними інститутами» [78, с. 164].

Безумовно, всі органи державного управління мають певний вплив та відносини з банківською системою України та системою її державного управління, однак рівень їх впливу на банківську систему, рівень участі в системі державного управління банківською системою є доволі різним. При дослідженні системи необхідно акцентувати увагу на тих державних органах та установах, їх завданнях, повноваженнях та функціях, вплив яких має визначальне, вирішальне, важливе значення як для банківської системи, її елементів, їх стабільності та нормального функціонування, так і для системи державного управління банківською системою. До таких відносять: НБУ, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державну податкову службу України, Антимонопольний комітет України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та інші органи державної влади [252, с.192].

Національний банк України є центральним банком України, особливим центральним органом державного управління, юридичний статус, завдання, функції, повноваження і принципи організації якого визначаються Конституцією України, Законом України «Про Національний банк» та іншими законами України [199].

Однією із функцій Національного банку України є банківське регулювання, яке полягає у створенні системи норм, що регулюють діяльність банків, визначають загальні принципи банківської діяльності, порядок здійснення банківського нагляду, відповідальність за порушення банківського законодавства.

Відповідно до Конституції України основною функцією Національного банку є забезпечення стабільності грошової одиниці України.

Національний банк також сприяє додержанню стійких темпів економічного зростання та підтримує економічну політику Кабінету Міністрів України за умови, що це не перешкоджає досягненню цілей, визначених законодавством [78].

Національний банк виконує і інші функції, які передбачені ст.7 Закону України «Про Національний банк».

Діяльність Національного банку України, як особливого центрального органу державного управління, охоплює весь цикл управлінських дій та рішень у банківській діяльності, зокрема і щодо вжиття заходів протидії існуючим та імовірним небезпекам та загрозам у сфері фінансової безпеки. Таке правове положення НБУ надає йому правову можливість закріплювати умови здійснення банківської діяльності, аналізувати результати діяльності та давати їм оцінку, здійснювати нагляд і контроль за її реалізацією, корегувати власні дії та дії суб'єктів, що здійснюють банківську діяльність, застосовувати заходи впливу до порушників банківського законодавства [153].

Державне регулювання діяльності банків здійснюється Національним банком України у таких формах:

I. Адміністративне регулювання:

- 1) реєстрація банків і ліцензування їх діяльності;
- 2) встановлення вимог та обмежень щодо діяльності банків;
- 3) застосування санкцій адміністративного чи фінансового характеру;
- 4) нагляд за діяльністю банків;
- 5) надання рекомендацій щодо діяльності банків.

II. Індикативне регулювання:

- 1) встановлення обов'язкових економічних нормативів;
- 2) визначення норм обов'язкових резервів для банків;
- 3) встановлення норм відрахувань до резервів на покриття ризиків від активних банківських операцій;
- 4) визначення процентної політики;
- 5) рефінансування банків;
- 6) кореспондентських відносин;
- 7) управління золотовалютними резервами, включаючи валютні інтервенції;
- 8) операцій з цінними паперами на відкритому ринку;
- 9) імпорту та експорту капіталу [193].

В основу адміністративного регулювання покладено використання засобів впливу переважно організаційно-владного характеру. За допомогою адміністративного регулювання забезпечується нормальне функціонування банківської системи України відповідно до вимог законодавства та нормативно-правових актів Національного банку України [110, с.14].

На відміну від адміністративного, індикативне регулювання передбачає використання комплексу змінних індикаторів фінансової сфери, що дають змогу Національному банку України за допомогою інструментів (засобів і методів) грошово-кредитної політики здійснювати регулювання грошового обігу та кредитування економіки з метою забезпечення стабільності грошової одиниці

України як монетарної передумови для економічного зростання та підтримки високого рівня зайнятості населення [110, с.16].

Першим інструментом індикативного регулювання є встановлення обов'язкових економічних нормативів. Їх застосовують для того, щоб контролювати ризики, які притаманні банківській діяльності. Значення нормативів формують на підставі поданої банками звітності під час безвиїзного нагляду. Інструкцією про порядок регулювання діяльності банків в Україні визначено такі групи нормативів:

- капіталу – використовують для оцінювання рівня забезпеченості капіталом банку і банківської системи для вчасного виконання своїх зобов'язань;
- ліквідності – здійснюється аналіз структури активів та зобов'язань у напрямі визначення строковості, збалансованості джерел формування ресурсів і напрямів їхнього використання. На підставі таких даних складають нормативи ліквідності, які інформативно свідчать про здатність банку безперешкодно, своєчасно розрахуватись зі своїми кредиторами;
- кредитного ризику – у процесі своєї діяльності банки проводять активні операції. Одна з них – кредитування, найбільш прибуткова і водночас ризикова. З метою здійснення моніторингу за кредитним ризиком і розраховують дані нормативи;
- інвестування – ще одним видом активних операцій є здійснення інвестицій. НБУ контролює інвестиційну діяльність банків за допомогою цих нормативів [103].

Виконуючи функцію банківського регулювання та нагляду, Національний банк України проводить перевірки діяльності банків, за результатами яких може застосовувати санкції у разі порушення нормативно-правових актів, здійсненні надто ризикованої діяльності, проведенні сумнівних операцій тощо. Такі санкції існують у вигляді: письмових застережень; скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку; укладення письмової угоди з банком; зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;

встановлення для банку підвищених економічних нормативів; підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами; обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами; заборони надавати бланкові кредити; накладення штрафів; тимчасової, до усунення порушення, заборони використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу); тимчасового, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади; віднесення банку до категорії проблемних та неплатоспроможних; відкликання банківської ліцензії та ліквідації банку [179].

Антимонопольний комітет України є державним органом із спеціальним статусом, метою діяльності якого є забезпечення державного захисту конкуренції у підприємницькій діяльності та у сфері державних закупівель [192].

Основним завданням Антимонопольного комітету України є участь у формуванні та реалізації конкурентної політики в частині:

1) здійснення державного контролю за дотриманням законодавства про захист економічної конкуренції на засадах рівності суб'єктів господарювання перед законом та пріоритету прав споживачів, запобігання, виявлення і припинення порушень законодавства про захист економічної конкуренції;

2) контролю за концентрацією, узгодженими діями суб'єктів господарювання та дотриманням вимог законодавства про захист економічної конкуренції під час регулювання цін (тарифів) на товари, що виробляються (реалізуються) суб'єктами природних монополій;

3) сприяння розвитку добросовісної конкуренції;

4) методичного забезпечення застосування законодавства про захист економічної конкуренції;

5) здійснення контролю щодо створення конкурентного середовища та захисту конкуренції у сфері державних закупівель;

б) проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання та здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції [184].

Аналіз антимонопольної діяльності в банківській сфері України дозволив зробити наступні висновки: - відсутні закони, що регулюють захист конкуренції саме на ринку банківських послуг; - відсутність методики визначення рівня конкуренції та концентрації комерційних банків. Так як існуюча методика не передбачає проведення глибокого аналізу та динамічної оцінки конкурентного стану в банківській системі, визначення банків, які мають домінуюче становище тощо, - не враховані правові зміни, не має чіткої ясності як саме АМКУ буде проводити свою діяльність при новій програмі розвитку фінансового сектору України прийнятою Національного банку України [184].

Міністерство фінансів України (Мінфін) є центральним органом виконавчої влади, діяльність якого спрямовується і координується Кабінетом Міністрів України [180].

Мінфін є головним органом у системі центральних органів виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову та бюджетну політику, державну політику у сфері державного пробірного контролю, бухгалтерського обліку та аудиту, випуску і проведення лотерей, а також забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму, забезпечує формування державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності та забезпечує формування та реалізацію єдиної державної податкової, митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування

податкового та митного законодавства, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку [180].

Основними завданнями Мініфіну є:

- забезпечення формування та реалізація державної фінансової та бюджетної політики, державної політики у сфері державного пробірного контролю, бухгалтерського обліку та аудиту, випуску та проведення лотерей;

- забезпечення формування та реалізації державної політики у сфері контролю за дотриманням бюджетного законодавства, державного внутрішнього фінансового контролю, казначейського обслуговування бюджетних коштів, запобігання і протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом, або фінансуванню тероризму;

- забезпечення формування та реалізації єдиної державної податкової і митної політики, державної політики з адміністрування єдиного внеску на загальнообов'язкове державне соціальне страхування, державної політики у сфері боротьби з правопорушеннями під час застосування податкового та митного законодавства, державної фінансової політики у сфері співробітництва з іноземними державами, банками і міжнародними фінансовими організаціями, а також законодавства з питань сплати єдиного внеску, державної політики у сфері видобутку, виробництва, використання та зберігання дорогоцінних металів і дорогоцінного каміння, дорогоцінного каміння органогенного утворення та напівдорогоцінного каміння, їх обігу та обліку;

- забезпечення формування державної політики у сфері організації та контролю за виготовленням цінних паперів, документів суворої звітності;

- забезпечення концентрації фінансових ресурсів на пріоритетних напрямках соціально-економічного розвитку України [180].

На даний час одним з пріоритетних напрямків роботи Міністерства фінансів України є реформування державного банківського сектору.

З цією метою Міністерством фінансів за участі Міжнародного валютного фонду, Світового банку, Міжнародної фінансової корпорації та Європейського банку реконструкції та розвитку було розроблено та запроваджуються «Засади стратегічного реформування державного банківського сектору». Ключовими завданнями, що визначені в Засадах є докорінний перегляд принципів та механізмів корпоративного управління державними банками та сфокусування бізнес- та операційних моделей державних банків з метою досягнення найвищої ефективності їх діяльності [46].

Забезпечення діяльності наглядових рад державних банків відповідає рекомендаціям ОЕСР, Базельського Комітету з питань банківського нагляду виходячи з наступних принципів:

- призначення до складу наглядових рад незалежних членів (щонайменше 2/3 складу);
- створення спеціалізованих комітетів наглядової ради (з аудиту, з управління ризиками, кадрів та винагороди);
- ринкові механізми оплати праці (винагорода членів наглядових рад державних банків повинна бути близькою до рівня винагороди в приватному секторі).

Досягнення мети держави для державних банків потребує суттєвої перебудови моделі ведення бізнесу та впровадження нових управлінських механізмів.

Подальший розвиток банків буде сфокусовано на двох основних напрямках перетворень:

- максимальна орієнтація на цільові клієнтські сегменти, задоволенні повного обсягу потреб у фінансових послугах клієнтів і тим самим максимізація доходів;
- реформування операційних моделей.

- запровадження засад стратегічного реформування державного банківського сектору забезпечить:
- удосконалення принципів та механізмів корпоративного управління;
- підвищення конкурентоспроможності та ефективності діяльності державних банків;
- перетворення державних банків із збиткових у прибуткові. Тим самим зекономить кошти на щорічну докапіталізацію банків із бюджету, та натомість створить додаткове джерело надходжень до бюджету від прибутків держбанків [46].

Міністерство фінансів України у 2018 р. розпочало регулярне звітування про основні показники діяльності державних банків, виконання індивідуальних стратегій, а також про роботу з портфелями проблемних активів.

Необхідність такого звітування у Мінфіні пояснюють тим, що державні банки та банки з державною часткою становлять понад 50% банківського ринку, на їх капіталізацію за роки незалежності було спрямовано близько 250 млрд грн (з них 155,4 млрд грн - АТ КБ «ПРИВАТБАНК»). «Їхня діяльність, окрім комерційної важливості для держави, становить великий суспільний інтерес», - зауважують у Міністерстві [97].

Серед органів, що регулюють діяльність банків слід відмітити і фонд гарантування вкладів фізичних осіб є установою, що виконує спеціальні функції у сфері гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку і ліквідації банків у випадках, встановлених законодавством.

Основним завданням Фонду є забезпечення функціонування системи гарантування вкладів фізичних осіб та виведення неплатоспроможних банків з ринку [201].

Фонд здійснює регулювання діяльності банків шляхом:

- 1) прийняття в межах своїх повноважень нормативно-правових актів, обов'язкових до виконання банками;

- 2) здійснення контролю за виконанням зобов'язань банків у зв'язку з їх участю в системі гарантування вкладів фізичних осіб;
- 3) виведення неплатоспроможних банків з ринку;
- 4) в інших формах, передбачених законодавством [201].

Банк зобов'язаний подавати до Фонду балансові звіти, звіт аудитора, інші визначені Фондом форми звітності, документи та інформацію, необхідні для виконання Фондом функцій, передбачених цим законодавством, у строки, формі та відповідно до вимог, встановлених нормативно-правовими актами Фонду [201].

Слід зауважити, що сьогодні інституціональний механізм, через який забезпечує функціонування банківської системи України перебуває в стані активного вдосконалення. На це вказує Указ Президента України від 30.06.2020 р. № 259/2020 «Про припинення Національної комісії, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг» згідно якого Національна комісія, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг перебуває в стадії припинення, шляхом ліквідації. А повноваження щодо регулювання ринку небанківських фінансових послуг перейшли до Національного банку України.

В цілому підтримуючи такий підхід держави, хочемо звернути увагу, що зараз у світі активно впроваджуються у суспільний обіг інноваційні фінансові інструменти. Зокрема, мова йде про цифрові активи (наприклад «криптовалюти»). В Україні вже зареєстровано і пройшов 1 читання відповідний законопроект. Це означає, що незабаром відбудеться легалізація визначених у ньому фінансових інструментів. Дана ситуація вказує на необхідності передбачити відповідні повноваження щодо регулювання сфери цифрових активів для Національного банку України. Це обумовлено очікуваннями щодо руху значної кількості грошової маси через вказані інноваційні інструменти. Більше того, це буде здійснюватися і за допомогою існуючих банківських послуг.

У даному випадку слід буде чітко розмежувати повноваження Національного банку України та Міністерства цифрової трансформації України.

2.3. Контроль та нагляд за функціонуванням банківської системи в Україні

Невід’ємною складовою банківської діяльності виступає банківський нагляд [121, с.704]. Метою здійснення банківського нагляду є забезпечення надійності та стійкості окремих банків, банківської системи в цілому [35, с.174], адже банки виконують специфічні функції, які мають не тільки суто фінансовий, але й соціально значущий зміст. Дана обставина зумовлює ситуацію, коли проблеми окремого банку миттєво відображаються на економіці та суспільстві. Багато з таких проблем мають довгострокові й часто непередбачувані наслідки, призводять до структурних та інституційних диспропорцій в економіці, загострення фінансових криз [172, с.518].

Під банківським наглядом зазвичай розуміють особливий вид відомчого контролю, системного моніторингу та активних впорядкованих дій, що здійснюються державними органами, з метою забезпечення дотримання суб’єктами банківської системи законодавства та обов’язкових економічних нормативів [90].

Поняття «регулювання банківської діяльності» та «банківський нагляд за діяльністю банків» інколи ототожнюють, хоча насправді вони характеризують різні процеси [172, с.518]. М.М. Коваленко зазначає, що «банківське регулювання» і «банківський нагляд» є зовсім різними функціями державного управління, які можуть і повинні взаємодоповнювати одне одного [111].

Банківський нагляд наряду з регулюванням банківської діяльності є формою управлінської діяльності держави, оскільки у зазначених відносинах центральний банк реалізує функцію державного управління банківським сектором. М. Суржинський називає банківський нагляд сферою, що повинна розглядатися як об’єкт державного управління, а діяльність банків – як сфера

суспільного життя, де управлінська діяльність держави може бути необхідною, бажаною або доцільною [230].

На думку Л. Кльоби розкриває поняття банківського нагляду через систему функцій уповноважених органів, які коригують роботу банківських установ відповідно до законодавчих норм і правил [106, с. 221].

Н.І. Версаль пропонує розуміти під банківським наглядом діяльність, спрямовану на забезпечення банківської ліквідності та послаблення ризику банківських операцій. Банківський нагляд має на меті захист вкладників та посилення довіри суспільства до банківської системи і національної валюти [62, с. 408-410]. Аналогічного підходу дотримується і А.О. Єпіфанов [92, с. 241].

В.І. Грушко, В.І. Міщенко називають банківським наглядом «моніторинг процесів, що відбуваються у банківській сфері на різних стадіях функціонування банків, а саме: створення нових банків та їх установ, діяльності банків, реорганізації та ліквідації банків» [75, с.11;143, с.48]. Аналогічно О.С. Любунь, К.Є. Раєвський визначають банківський нагляд як «моніторинг усіх видів ризиків, притаманних банківській діяльності, з метою зведення до мінімуму насамперед системного ризику, тобто запобігання ланцюговій реакції, за якої крах одного або кількох банків може спричинити кризу всієї банківської системи» [135, с. 29].

В.С. Домбровський та Н.О. Єременко визначають наступні характерні риси банківського нагляду:

- здійснюється з метою забезпечення надійності та стійкості окремих банків та передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності відповідно до діючого законодавства та інструкцій;
- являє собою моніторинг процесів, які відбуваються в банківських установах;
- не може існувати окремо від контролю за виконанням тих чи інших нормативних документів, які регламентують банківську діяльність [84].

В юридичній літературі аналіз поняття «банківський нагляд» зазвичай поєднано з аналізом суміжного поняття - «банківський контроль», адже банківський контроль зазвичай визначають як діяльність, «спрямована на попередження, фіксацію й усунення недоліків і порушень, а також надання правової допомоги в питаннях фінансово-господарської діяльності підприємств, установ, організацій і громадян у процесі здійснення банківських операцій та користування банківськими послугами» [90].

В.В. Пасічник під контролем банківської діяльності пропонує розуміти цілісне й безперервне відстеження здійснення банками їх діяльності згідно із нормативно-правовими актами [174, с. 238].

О.П. Орлюк слушно зазначає, що суб'єкт нагляду за своєю юридичною природою не знаходиться у вертикальних відносинах підлеглості із суб'єктом, за яким здійснюється нагляд (об'єктом нагляду). Наглядовий орган оцінює діяльність відповідної особи лише з позиції законності, але не доцільності, не втручаючись у його оперативну або іншу форму діяльності. З іншого боку, він зазначає, що контроль, відповідно до чинного законодавства, передбачає цілісний і безперервний нагляд за здійсненням банками своєї діяльності [165, с. 158-162].

Банківський контроль навпаки передбачає наявність відносин підлеглості між контролюючим органом та особою, над якою здійснюється контроль, а також втручання в оперативну діяльність підконтрольної особи з метою усунення допущених порушень [226, с. 268].

При визначенні обох понять («банківський нагляд» та «банківський контроль») фіксуємо наявність характерної риси їх здійснення - наявність особливого компетентного органу від роботи якого залежить не лише ефективність діяльності окремих банків, розвиток банківської системи та економіки країни [84].

Положення Закону України «Про Національний банк України» передбачають, що банківський нагляд представляє собою систему контролю та

активних впорядкованих дій Національного банку України, спрямованих на забезпечення дотримання банками та іншими особами, стосовно яких Національний банк України здійснює наглядову діяльність законодавства України і встановлених нормативів, з метою забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників та кредиторів банку [199].

Аналіз становлення банківського нагляду в Україні дозволяє виділити наступні етапи правового регулювання банківського нагляду в Україні:

1992 р. – в Національному банку України засновано Головне управління з контролю за банківською діяльністю; почато роботу над виготовленням нормативної бази для нагляду за комерційними банками.

1994 р. – затверджене «Положення про службу банківського нагляду Національного банку України»; встановлено статус, функції та задачі служби банківського нагляду Національного банку України.

1995 р. – утворено Департамент банківського нагляду; налагоджено розбудову інфраструктури банківського нагляду.

1996 р. – засновано Комісію з питань нагляду та регулювання діяльності банків і схвалено відповідне положення, яким встановлено її завдання, права та регламент роботи.

1999 р. – сформовано Департамент пруденційного нагляду; відбулися структурні переміни в підрозділах банківського нагляду.

2000 р. – організовано Генеральний департамент банківського нагляду, до якого заходили Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент інспектування та моніторингу банків, Департамент реорганізації та ліквідації банків; сформовано нову структуру банківського нагляду адекватно до принципів Базельського комітету; простежено основні напрями реформування банківського нагляду.

2006 р. – утворено Дирекцію з банківського регулювання та догляду, якій існували підконтрольні Департамент методології банківського регулювання та догляду, Департамент реєстрації та ліцензування банків, Департамент

банківського регулювання та нагляду, Департамент припинення функціонування банків, Департамент з питань відвертання споживанню банківської системи для легалізації злочинних прибутків та фінансування тероризму; встановлено права Національного банку України з питань фінансового моніторингу діяльності банків.

2008 р. – реформовано конструкцію банківського нагляду Національного банку України; Департамент банківського регулювання та нагляду поділено на два департаменти: Департамент інспектування банків та Департамент безвиїзного банківського нагляду; регіональні філіали банківського нагляду перепідпорядковано від територіальних управлінь до Дирекції з банківського регулювання та нагляду ключового апарату Національного банку України.

2010 р. – започатковано новітню структуру Служби банківського нагляду в системі Національного банку України; започатковано Департамент кризового менеджменту та контролю операцій на відкритому ринку; з'ясовано пруденційні інструменти банківського регулювання та нагляду в період фінансової кризи [75, с.120].

Структуру системи банківського нагляду складають наступні елементи:

- нагляд, який проводить Національний банк України;
- внутрішній банківський аудит, який проводить служба банку;
- зовнішній аудит, який проводять незалежні аудиторські компанії.

Зовнішній аудит спрямований на перевірку того, чи дотримується банк чинного законодавства, чи раціонально використовуються кошти, чи достовірна та цілісна інформація. Внутрішній аудит дає змогу удосконалити систему внутрішнього банківського контролю, а також створює можливості мінімізації витрат, що позитивно відображається на прибутковості комерційного банку [142, с. 33].

Система банківського нагляду може визнаватися ефективно діючою лише за дотримання умови включення різних видів контролю, а саме: контролю на державному рівні, контролю аудиторських фірм, суспільного контролю.

За етапами і методами здійснення банківський нагляд класифікують на вступний, попередній, поточний і наступний [253, с.56]. Банківський нагляд розпочинається зі вступного контролю, який проводиться з метою чіткого та повного визначення вимог для отримання ліцензії на проведення банківських операцій, який поділяється на два етапи – державну реєстрацію банку як юридичної особи і надання ліцензії на здійснення банківських операцій [253, с.57].

Основна мета вступного контролю – відбір банків, що відповідають установленим вимогам, та створення умов для їхньої діяльності. Основний інструментарій вступного контролю банківського нагляду – аналіз бізнес-планів, перевірка керівників і засновників, зокрема їхній кваліфікаційних та професійних якостей, контроль за правильністю формування статутного капіталу, перевірка наявності матеріально-технічної бази [49, с.20].

Наступним видом контролю є попередній контроль, що передбачає дотримання банками вимог, що стосуються економічних нормативів; порядку формування обов'язкових резервів; порядку створення і використання резервів для відшкодування втрат за активними операціями; застосування до банків штрафних санкцій. Банки повинні здійснювати свою діяльність, враховуючи велику кількість ризиків, яка їм притаманна, з обачливим здійсненням банківських операцій. Мета попереднього контролю – запобігання виникненню кризових ситуацій у роботі, контроль за дотриманням вимог банківського законодавства та нормативних документів, захист інтересів вкладників, кредиторів. На цьому етапі використовують такі інструменти: аналіз фінансової звітності банків, відстеження виконання нормативів НБУ, застосування адекватних заходів впливу до порушників [253, с.56].

Поточний контроль передбачає проведення інспектування на місцях. Це означає перевірку звітності банку, дотримання банком законодавства, визначення ризиків, притаманних діяльності банку, ефективності менеджменту

банку, а також формування рейтингу банку за допомогою системи CAMELSO [253, с.56].

Четвертий вид контролю – наступний контроль. Основним його завданням є застосування до банків заходів впливу за результатами інспектування, призначення куратора, переведення банку до категорії проблемних і неплатоспроможних. Основне завдання банківського нагляду полягає у недопущенні ситуації виникнення системного ризику у банківській системі, тобто такого, за якого банкрутство одного банку внаслідок ланцюгової реакції потягне за собою банкрутства інших банків, оскільки банки між собою пов'язані через систему міжбанківських зв'язків. Але навіть ефективний банківський нагляд не може дати гарантії, що банк не стане банкрутом. Тобто, система банківського нагляду не замінить правильного та чіткого, ефективного управління банківською установою на мікрорівні, а також не захистить від такого явища як зловживання чи махінації з боку керівництва [253, с.58].

Національний банк України здійснює регулювання та банківський нагляд відповідно до положень Конституції України, Закону України «Про банки і банківську діяльність», Закону України «Про Національний банк України», інших законодавчих актів України та нормативно-правових актів Національного банку України.

Метою банківського нагляду є стабільність банківської системи та захист інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках.

Для здійснення своїх наглядових функцій Національний банк України має право безоплатно одержувати від банків, банківських об'єднань та юридичних осіб інформацію про їх діяльність та пояснення стосовно отриманої інформації і проведених операцій. Під час здійснення банківського нагляду Національний банк України має право вимагати від банків та їх керівників усунення порушень банківського законодавства, виконання нормативно-правових актів Національного банку України для уникнення або подолання небажаних

наслідків, що можуть поставити під загрозу безпеку коштів, довірених таким банкам, або завдати шкоди належному веденню банківської діяльності. Національний банк здійснює постійний нагляд за дотриманням банками, їх підрозділами, афілійованими та спорідненими особами банків на території України та за кордоном, банківськими групами, представництвами та філіями іноземних банків в Україні, а також іншими юридичними та фізичними особами банківського законодавства, нормативно-правових актів Національного банку і економічних нормативів [199].

Національний банк України проводить банківський нагляд на індивідуальній і консолідованій основі у вигляді інспекційних перевірок та безвиїзного нагляду. Банківський нагляд на консолідованій основі – це нагляд, що здійснюється Національним банком України за банківською групою з метою забезпечення стабільності банківської системи та обмеження ризиків, на які наражається банк внаслідок участі в банківській групі, шляхом регулювання, моніторингу та контролю ризиків банківської групи у визначеному Національним банком порядку. Небанківські фінансові установи, які є учасниками банківської групи, також підлягають нагляду з боку Національного банку в межах нагляду на консолідованій основі [199].

Проведення безвиїзного нагляду забезпечує можливість банкам дотримуватись усіх встановлених вимог, це свого роду система раннього попередження, що дозволяє органам нагляду своєчасно реагувати на порушення у діяльності об'єкта нагляду, застосовувати превентивні заходи, вживати усіх необхідних мір ще до загострення ситуації. Така форма нагляду базується на аналізі звітності, як повинна своєчасно подаватись органам банківського нагляду і дає можливість завжди володіти актуальною інформацією про фінансовий стан об'єкта нагляду. НБУ у межах безвиїзного нагляду має право письмово вимагати від банку копії документів, а також письмові пояснення з питань його діяльності. Банк зобов'язаний надавати на письмову вимогу Національного банку України відповідну інформацію та копії документів. Досліджуючи безвиїзний нагляд як

систему, слід відмітити ключову роль саме цільової підсистеми, від наявності та чіткої визначеності якої залежить результативність не лише безвиїзного нагляду, а й банківського нагляду в цілому. В сучасних умовах впровадження ризик-орієнтованого банківського нагляду основною метою дистанційного нагляду є ідентифікація та попередження проблем у розвитку банків, і банківської системи в цілому, та недопущення дестабілізаційного впливу банків в загальноекономічних масштабах. Іншими словами, цільова спрямованість безвиїзного нагляду має пруденційний характер та ґрунтується на ранній діагностиці реальних та потенційних дестабілізуючих чинників стабільного функціонування національної банківської системи. Реалізація сформульованої мети знаходить своє відображення у завданнях, які виконує безвиїзний нагляд, та принципах, на основі яких він провадиться [217, с.90].

До основних завдань безвиїзного банківського нагляду науковці пропонують відносити:

- акумулювання, систематизація та аналіз інформації, що відображає фінансовий стан, профіль ризиків та якість управління банком як передумов стабільності банківської системи;
- контроль виконання банком пруденційних норм та обмежень;
- оцінка перспектив розвитку банку, в т. ч. ідентифікація потенційних загроз (факторів) стабільного функціонування;
- планування та вжиття подальших управлінських дій з боку наглядових органів, в т. ч. з метою сприяння ефективним інспекційним перевіркам як наступного етапу банківського нагляду [217, с.91].

Оскільки безвиїзний нагляд є конкретною формою реалізації банківського нагляду, то і принципи ефективного банківського нагляду є базовими для безвиїзного нагляду та такими, що визначають стандарти пруденційного нагляду та регулювання банківської діяльності. Це стосується, в першу чергу, принципу законності (наявність відповідної законодавчої бази для здійснення наглядового процесу); незалежності (чітке закріплення прав та обов'язків наглядового

органу); об'єктивності та компетентності контролюючих органів з метою належного розуміння операцій, що охоплюються наглядовим процесом; публічності/ гласності як для наглядового органу (оприлюднення основних нормативно-правових актів), так і для суб'єкта, що перевіряється (опублікування фінансової звітності банків), плановості та постійності (безперервності) нагляду [217, с. 92].

Порядок проведення інспекційних перевірок регулює Закон України «Про банки і банківську діяльність», Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок, затверджене Постановою Правління НБУ 17.07.2001р. №276 [181] (зі змінами та доповненнями) та Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затверджене Постановою Правління НБУ 08.05.2002 р. №171 [182].

Інспекційна перевірка здійснюється з метою:

- 1) оцінки фінансового стану об'єкта перевірки або окремих видів діяльності (операцій), у тому числі визначення рівня безпеки та стабільності його операцій;
- 2) оцінки рівня, характеру й особливостей ризиків об'єкта перевірки, управління цими ризиками;
- 3) перевірки достовірності звітності об'єкта перевірки;
- 4) виявлення фактів здійснення та запобігання ризиковій діяльності, що загрожує інтересам вкладників та інших кредиторів банку;
- 5) оцінки якості корпоративного управління та внутрішнього контролю об'єкта перевірки з урахуванням характеру його діяльності;
- 6) виявлення недоліків або вразливих компонентів діяльності об'єкта перевірки;
- 7) контролю за дотриманням об'єктом перевірки вимог банківського законодавства України, у тому числі нормативно-правових актів Національного банку [181].

Національний банк здійснює планові та позапланові інспекційні перевірки.

Планові інспекційні перевірки об'єктів перевірки здійснюються відповідно до затвердженого Правлінням Національного банку плану інспекційних перевірок, складеного на підставі ризик-орієнтованого підходу. Під час здійснення нагляду на консолідованій основі Національний банк співпрацює з іншими державними органами, які здійснюють регулювання ринків фінансових послуг в Україні, та з відповідними органами нагляду за фінансовими установами іноземних держав. Національний банк здійснює інспекційні перевірки відокремлених підрозділів банку, у тому числі тих, що розміщені на території інших держав, з урахуванням меморандумів про взаєморозуміння (угод про співробітництво) у сфері банківського нагляду з іноземними наглядовими органами. Процес інспекційної перевірки складається з таких послідовних етапів:

- 1) організація інспекційної перевірки;
- 2) проведення інспекційної перевірки;
- 3) оформлення результатів [181].

Національний банк має право прийняти рішення про проведення позапланової інспекційної перевірки за наявності обґрунтованих підстав. Такими підставами, зокрема є:

- 1) виявлення під час здійснення безвиїзного нагляду суттєвого погіршення фінансового стану об'єкта перевірки;
- 2) наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення об'єктом перевірки ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників або інших кредиторів;
- 3) виявлення фактів подання Національному банку недостовірної інформації та/або звітності, фактів перекручення даних звітності;
- 4) зміна власника (власників) істотної участі в банку та/або голови ради, та/або голови правління банку;
- 5) набуття банком статусу спеціалізованого;

6) надходження повідомлення від банку про відкриття відокремленого підрозділу або виявлення факту початку діяльності відокремленого підрозділу банку без повідомлення про його відкриття;

7) наявність фактів, що можуть свідчити про здійснення банком діяльності без відповідних ліцензій і дозволів та/або здійснення відокремленим підрозділом банку виду діяльності без надання банком права на його здійснення;

8) надходження повідомлення від банку про початок нового виду діяльності або надання нового виду фінансових послуг (крім банківських) або виявлення фактів початку такої діяльності без повідомлення Національного банку;

9) звернення банку до Національного банку щодо отримання ліцензій або дозволів, передбачених законодавством України;

10) ненадання інформації, документів або їх копій за письмовим запитом Національного банку в установлені строки;

11) необхідність перевірки інформації, викладеної в запереченнях до довідки про перевірку;

12) необхідність перевірки виконання об'єктом перевірки заходів щодо усунення недоліків і порушень, установлених за результатами безвиїзного банківського нагляду та інспекційної перевірки;

13) віднесення банку до категорії проблемних;

14) надходження інформації від Фонду гарантування про виявлені порушення банком вимог банківського законодавства України;

15) надходження повідомлення від Фонду гарантування про необхідність проведення інспекційної перевірки неплатоспроможного/перехідного банку у зв'язку з необхідністю підтвердження приведення його діяльності у відповідність до вимог банківського законодавства України щодо дотримання нормативів капіталу та ліквідності;

16) у випадках, передбачених нормативно-правовими актами Національного банку;

17) необхідність перевірки виконання банком установлених Національним банком вимог та/або обмежень [181].

Національний банк здійснює позапланову інспекційну перевірку без попереднього повідомлення об'єкта перевірки.

З метою запобігання виникненню нестабільної ситуації в банківській системі під впливом складної політичної та економічної ситуації упродовж 2014 р. проводився щоденний аналіз показників діяльності банків, аналіз динаміки коштів клієнтів (у тому числі фізичних осіб та клієнтів – нерезидентів), контроль за дотриманням банками пруденційних вимог банківського законодавства. У разі допущення порушень банківського законодавства до банків та їхніх керівників застосовувались адекватні заходи впливу. У рамках реформування банківської системи України та впровадження сучасних міжнародних підходів у процедуру нагляду, Національним банком України у 2014 р. запроваджено «інститут кураторів». Протягом звітнього року було прийнято рішення про введення кураторів до 51 банку (як до банків загального режиму нагляду, які мають заборгованість за кредитами, наданими Національним банком України, так і до банків, віднесених до категорії проблемних) [207].

Протягом 2014 р. Національний банк України провів 585 інспекційних перевірок 98 банків-юридичних осіб і 127 інспекційних перевірок їхніх відокремлених підрозділів. З них – 184 планові перевірки та 72 – позапланові, а також 329 перевірок стану об'єктів застави (нерухомого майна) за кредитами, наданими Національним банком України [207].

У 2015 р. працівники Національного банку виконали 166 інспекційних перевірок 73 банків-юридичних осіб і 13 їхніх відокремлених підрозділів, зокрема, 59 – планових, 59 – позапланових [208].

Протягом 2016 року інспекторами Національного банку проведено 84 інспекційні перевірки 60 банків. Зокрема, 34 – планових, 50 – позапланових. Варто зазначити, що з 01 листопада 2016р. діяльність банків почали оцінювати

за оновленою рейтинговою системою – CAMELSO, що є інструментом для визначення наглядової стратегії та підґрунтя для розвитку бальних оцінок SREP [209].

Підсумовуючи вищевикладене, зауважимо про необхідність першочергового вирішення ключових, на нашу думку, проблемних питань, які стосуються банківського нагляду.

По-перше – необхідно визначитись із співвідношенням понять «банківський нагляд» та «банківський контроль». Це сприятиме визначенню в подальшому оптимальної перспективної моделі функціонального управління банківською системою в Україні.

По-друге, для забезпечення ефективного адміністрування роботи банківської системи України – слід розробити та запровадити електронну систему незалежної дистанційної оцінки ризиків функціонування банків і механізми превентивного реагування для відвернення виявлених ризиків та вжиття стабілізаційних заходів. Це, на нашу думку, сприятиме збільшенню інвестицій у національну економіку.

По-третє, в умовах розвитку громадянського суспільства, важливим елементом банківського нагляду має стати розвинений громадський контроль за прозорістю функціонування банківської системи. Це має привести до розкриття важливої для кредиторів і споживачів банківських послуг інформації, а також дозволить підвищити рівень суспільної довіри до банків, як суб'єктів надання банківських послуг. З метою покращення комунікації громадського суспільства та банківської системи пропонується запровадити онлайн-доступ до засідань Громадської ради при Національному банку України у режимі реального часу. Це має привести до розкриття важливої для кредиторів і споживачів банківських послуг інформації, а також дозволить підвищити рівень суспільної довіри до банків, як суб'єктів надання банківських послуг та національного регулятора.

По-четверте, слід забезпечити прозорість дій та рішень Національного банку для формування стратегій поведінки з фінансовими ресурсами потенційних інвесторів, кредиторів і споживачів банківських послуг [177, с.317].

Вищевикладені положення необхідно інтегрувати у діяльність банківської системи України шляхом внесення змін до діючого банківського законодавства України.

Висновки до розділу 2

Особливості правового статусу, порядку створення, діяльності, реорганізації та ліквідації банків визначаються Законом України «Про банки та банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Найбільш впевнено на ринку почувають себе сьогодні державні банки, або такі, що мають значну частку держави у статутному капіталі, адже вони отримують «дофінансування» з бюджету.

Статистичні дані свідчать про високий рівень довіри до державних банків із боку вкладників. Така довіра свідчить про те, що у період очищення банківської системи України в умовах кризи та економічної нестабільності, коли значна кількість банків має фінансові проблеми, юридичні та фізичні особи довіряють фінансовим установам, діяльність яких підтримується та гарантується державою.

Діяльність банків регулюється і контролюється державними органами, які мають важливе значення як для банківської системи, її елементів, їх стабільності та нормального функціонування, так і для системи державного управління банківською системою. До таких відносять: НБУ, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Національну комісію, що здійснює державне регулювання у сфері ринків фінансових послуг, Міністерство фінансів України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державну податкову службу України, Антимонопольний комітет України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та інші органи державної влади.

Для забезпечення стабільності банківської системи та захисту інтересів вкладників і кредиторів банку щодо безпеки зберігання коштів клієнтів на банківських рахунках здійснюється нагляд за банківською діяльністю. Незважаючи на існуючі дослідження, до цього часу питання співвідношення понять «банківський нагляд» та «банківський контроль» є невирішеним, що говорить про невизначеність щодо оптимальної перспективної моделі функціонального управління банківською системою в Україні.

В умовах розвитку громадянського суспільства, важливим елементом банківського нагляду має стати розвинений громадський контроль за прозорістю функціонування банківської системи. Це має привести до розкриття важливої для кредиторів і споживачів банківських послуг інформації, а також дозволить підвищити рівень суспільної довіри до банків, як суб'єктів надання банківських послуг.

РОЗДІЛ 3.

ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ФУНКЦІОНУВАННЯ БАНКІВСЬКОЇ СИСТЕМИ УКРАЇНИ

3.1. Зарубіжний досвід адміністративно-правового регулювання функціонування банківської системи

На сьогоднішній день лідируючі позиції на міжнародному фінансовому ринку займають банківські системи європейських країн. Аналіз чинного законодавства країн ЄС свідчить, що загальними принципами побудови та функціонування європейських банківських систем є дворівнева побудова, розподіл функцій центрального банку та всіх інших банків, контроль з боку центрального банку та інших державних органів за діяльністю банківських установ. Водночас характер і умови функціонування банківських систем окремих європейських країн характеризуються певними особливостями, що зумовлені історичними умовами та рівнем національної економіки в період їх формування. Особливості функціонування банківських систем європейських країн можна простежити на прикладі банківських систем Великобританії, Франції та Німеччини. Ці банківські системи мали найбільшу кількість банків та відділень, що становило найбільший фінансовий потенціал ЄС. Банки цих трьох країн тісно співпрацювали та були активними в процесах інтернаціоналізації і глобалізації [247].

Британська банківська система базується на багатих історичних традиціях і є однією з найбільших інноваційних систем світу. Французька банківська система є універсальною, разом з тим, найбільш національною, характеризується запровадженням процесу інновацій. Німецька банківська система була теж універсальною і однією з найбезпечніших банківських систем, з високими вимогами капіталізації, системою, де вільно впроваджувались інновації. Банківська система Великобританії має добре розвинену інфраструктуру, опирається на потужний грошовий ринок, тісно пов'язана з головними

фінансовими центрами світу, переважно зорієнтована на обслуговування міжнародних економічних відносин. Банк Англії є найстарішим фінансовим інститутом. Реально незалежний від уряду, формально він все ж підпорядковується Міністерству фінансів [141].

Зазнав змін в умовах глобалізації і банківський сектор країн Центральної та Східної Європи. Зокрема, в Польщі було прийнято ряд законів, які суттєво розширили правову базу польських банків і узгодили банківське законодавство зі стандартами ЄС. Характерним для банківського сектору Польщі стала присутність іноземного капіталу, посилення конкуренції, подальша приватизація державних банків, консолідація банківського капіталу. Більшість банків за участю іноземного капіталу, що функціонують у Польщі, належать до міжнародних груп. Головними перетвореннями банківської системи Польщі стали: динамічний розвиток банківського сектора, посилення конкуренції, покращення якості обслуговування клієнтів. Водночас, прихід іноземного банківського капіталу приніс і певні загрози. Зокрема, іноземні банки націлені на отримання значних прибутків, не були зацікавлені у кредитуванні малого та середнього бізнесу. Прагнучи мінімізувати витрати, вони не розширювали мережу відділень. Через брак необхідних механізмів ускладненим залишався і нагляд за їх діяльністю [247].

Вважаємо, що при розробці напрямків удосконалення регулювання банківської діяльності корисним буде зарубіжний досвід.

Більш детально розглянемо досвід країн, яких уже згадували (Німеччина, Великобританія, Франція, Польща), а також Швейцарії, Литви, Латвії, Естонії, Грузії, Канади, США.

Створення компанії у Німеччині, яка бажає отримати дозвіл на здійснення банківських операцій, у правових формах, що не заборонені Законом про банки (Kreditwesengesetz) (далі – KWG), визначається відповідно Законом про компанії (Aktiengesetz) [2], Торговим кодексом (Das Handelsgesetzbuch) [16] чи Законом про торгово-промислові кооперативи [12].

Щодо порядку реєстрації таких компаній, то він однаковий для всіх форм і проводиться шляхом здійснення запису у Торговому реєстрі Німеччини. Для реєстрації необхідно звернутися до нотаріуса, який подає засвідчені документи та їх електронну форму для внесення місцевим судом запису до Торгового реєстру. Найбільш цікавий для України німецький досвід створення банків у формі акціонерних товариств, адже в Україні всі банки створені у такій організаційно – правовій формі. Як вбачається зі змісту Закону про компанії (Aktiengesetz), створення акціонерної компанії у Німеччині відрізняється від порядку, встановленого в Україні, відсутністю обов’язковості реєструвати будь-який випуск акцій та звіт про результати їх розміщення в окремому органі нагляду та контролю за ринком цінних паперів. Натомість, у ФРН передбачено погодження проспекту емісії акцій, які пропонуються до публічного розміщення. Проспект подається до Федеральної служби фінансового контролю (Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht) (надалі – BaFin), яка протягом 10 днів приймає рішення про погодження проспекту [2].

Отримання дозволу для здійснення банківських операцій, передбачено Законом про банки (Kreditwesengesetz) [18]. Дозвіл на здійснення банківських операцій видається Федеральною службою фінансового контролю – BaFin. За вимогами KWG, до BaFin подається заява про отримання дозволу на здійснення банківських операцій, до якої додається інформація про керівників, їх ділову репутацію; бізнес-план із зазначенням організаційної структури, процедур внутрішнього контролю; фінансова звітність за останні три фінансові роки, включаючи аудиторські звіти незалежних аудиторів, якщо такі є; інформація про 20 найбільших акціонерів та про зв’язки з іншими фізичними особами або іншими компаніями. Слід відмітити, що KWG не містить будь-яких вимог щодо подання документів, отриманих за результатами проходження проваджень, що передують отримання дозволу. Дозвіл на здійснення банківських операцій може бути наданий при виконанні умов щодо мінімального розміру початкового капіталу; наявності професійних та надійних менеджерів, що мають теоретичні

знання та достатній практичний досвід; надійних інвесторів в майбутній банк. BaFin перевіряє спроможність здійснювати організаційні заходи, необхідні для діяльності банку. KWG також визначає підстави для відмови у наданні дозволу на здійснення банківських операцій, а саме: не виконані вимоги щодо первинного капіталу; існування фактів ненадійності заявника чи власника банку чи пов'язаних з власником осіб; власник чи керівник банку не мають достатньої професійної компетентності; головний офіс банку знаходиться за межами країни; не приймаються належні заходи для початку роботи; заявник є дочірньою компанією іноземної особи, а орган контролю країни походження заявника не надав дозволу на створення банку. BaFin може відмовити у наданні дозволу на здійснення банківських операцій, якщо документи не містять необхідної інформації чи відсутні передбачені вимогами документи. BaFin має повідомити заявнику протягом шести місяців з часу надання повної документації про задоволення заяви або відмову у задоволенні, але не більше дванадцяти місяців. У випадку ненадання достатньої інформації на прохання BaFin протягом одного місяця, заява відхиляється [133].

Статус та порядок створення BaFin визначається Законом про федеральні фінанси – Gesetz über die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (Finanzdienstleistungsaufsichtsgesetz – FinDAG) (далі – FinDAG). За вказаним Законом, структура BaFin включає Раду та Президента. До складу Ради входить Голова та його заступники, що направлені Федеральним міністерством фінансів, а також 15 інших членів Ради, зокрема: інший представник Федерального міністерства фінансів, Міністерства економіки та енергетики, два представника Федерального міністерства юстиції та захисту прав споживачів, п'ять членів німецького бундестагу та шість осіб з професійним досвідом та знаннями у сфері фінансів [13].

Ще однією країною, яка є цікавою для вивчення і застосування досвіду, є Французька Республіка. Створення банків у Франції здійснюється на підставі Валютного кодексу (Code monétaire et financier) [5]. При цьому, особа може

здійснювати банківські операції у формі банку, взаємного банку чи кооперативу, спеціалізованої кредитної установи, муніципального кредитного союзу на підставі дозволу на здійснення банківських операцій. Орган, який погоджує створення банку та отримання зазначеного дозволу у Франції – це Орган пруденційного нагляду та дозволів (L'Autorité de contrôle prudentiel et de résolution) (надалі – АСРР). У Франції відсутні законодавчі обмеження щодо організаційно правової форми особи, яка має намір здійснювати банківську діяльність, однак це має бути комерційна компанія, тож першою стадією створення банку слід вважати реєстрацію такої компанії. Зазначена реєстрація здійснюється відповідно до вимог Торгового кодексу Франції (Code de commerce). При цьому, найрозповсюдженішою формою є компанії з обмеженою відповідальністю (des sociétés anonymes) (надалі – SA). SA – це компанія, статутний капітал якої розділений на акції, власники яких несуть відповідальність в межах своїх вкладів. Створення SA складається з наступних етапів: 1) проект статуту підписується засновниками і подається для реєстрації в Торговому реєстрі до Арбітражного суду по місцю реєстрації, після чого оголошується підписка на акції; 2) після проведення підписки, затвердження її результатів, звіт та затверджений статут подаються для відображення в Торговому реєстрі [133, с.134].

Заяви про отримання дозволу на здійснення банківських операцій подається в АСРР. АСРР є незалежним адміністративним органом, що не має статусу юридичної особи, його мета – забезпечення збереження стабільності фінансової системи і захисту клієнтів, тримачів страхових полісів, членів і бенефіціарів осіб, які знаходяться під його контролем [19]. АСРР (до 2013 року існував як Орган пруденційного нагляду (l'Autorité de contrôle prudentiel)) був створений у 2010 році для запобігання наслідкам фінансової кризи в результаті злиття функцій ліцензування і контролю банківських і страхових компаній через об'єднання Банківської комісії (la Commission bancaire) та Комісії зі страхового нагляду (l'Autorité de contrôle prudentiel). Структура управління АСРР забезпечує

незалежність роботи та рішень цього органу через визначену Ордонансом № 2010-76 від 21 січня 2010 р. систему призначення осіб [27].

Про подачу такої заяви ACPR повідомляє Європейський центральний банк. При цьому ACPR перевіряє: чи відповідає компанія зобов'язанням, встановленим законодавством; відповідність організаційно-правової форми компанії вимогам щодо діяльності; враховує наявність програми діяльності, організаційних, технічних і фінансових ресурсів та інше. Крім того, встановлюється сумісність мети заявника з функціонуванням банківської системи та можливість забезпечити достатню безпеку для клієнтів. Дозвіл надається Європейським центральним банком відповідно до проекту рішення ACPR протягом 6 місяців з дати подання всіх необхідних документів. У випадку необхідності уточнення інформації вказаний строк може бути продовжений до 12 місяців. Підставами для відмови ACPR у задоволенні заяви є наступні: 1) члени ради директорів, особи, які забезпечують ефективне управління компанією та особи, які відповідають за процедури, механізми та внутрішні банківські політики, не мають достатнього знань, певного рівня репутації, навичок та досвіду, що необхідні для виконання ними своїх функцій; 2) наявність переконливих доказів того, що вкладники в капітал банку не здатні забезпечити управління банком [133, с.136].

Швейцарія вважається однією з найрозвиненіших та найбагатших країн світу; банківська система – практично найстарішою у Європі. Крім того, Швейцарію називають «батьківщиною банківського бізнесу». Для українського банківського сектора надзвичайно цікавим і корисним є розгляд наглядово-регулятивної практики Швейцарії з метою формування стійкого та стабільного розвитку банківської системи України. Швейцарія – центр світових фінансових потоків. Тут розташований офіс наднаціонального органу регулювання банківських систем – Базельський комітет з питань банківського нагляду при Банку міжнародних розрахунків. Відповідно до законодавства Швейцарії банком вважають установу, яка залучає депозити від населення для фінансування

фізичних і юридичних осіб. Для того, щоб здійснювати банківську діяльність, потрібно отримати попередній дозвіл. Надання ліцензії банкам залежить від дотримання певних організаційних вимог. Однією із умов отримання ліцензії є впевненість у тому, що фізичні та юридичні особи, які прямо чи опосередковано володіють частиною акцій у банку, не матимуть негативного впливу на діяльність банку. Підставою для відмови може бути непрозорість, незрозуміла організація чи фінансування. Таким чином, власники акцій банку мають безпосередній вплив на отримання банками ліцензії. Іншою вимогою є наявність двох окремих органів: – рада директорів, яка відповідає за стратегічне керівництво банку. Рада повинна складатись із щонайменше трьох осіб, які володіють професійними навичками, відповідною репутацією та вміють вести бізнес належним чином. Відповідно до закону рада директорів швейцарського банку є невиконавчим органом. Також у ній суворо заборонено обіймати посади директора та менеджера одночасно; – виконавчий орган банку, який здійснює управління банком і виконує вказівки ради директорів. Його члени повинні мати професійні якості і пройти перевірку на професійну придатність і добросовісність. Третя вимога – сформувати статутний капітал у розмірі не менше 10 млн швейцарських франків. Система регулювання та нагляду представлена єдиним органом, що здійснює контроль за всім фінансовим сектором – Швейцарська служба з нагляду за фінансовими ринками, а центральний банк не виконує функцію банківського регулювання та нагляду. До компетенції центрального банку належить проведення грошово-кредитної політики. Швейцарська служба з нагляду за фінансовими ринками (FINMA) – це державна установа, що має окремий статус юридичної особи, незалежний регулятор. Була створена у 2007р. на основі злиття трьох органів регулювання. FINMA здійснює захист інтересів споживачів фінансових послуг, у тому числі від банкрутств фінансових установ, зловживань і махінацій. Основним завданням є забезпечення функціонування фінансових установ відповідно до законодавства, а також сприяння стабільності фінансового сектора, підвищення

його конкурентоспроможності. Незважаючи на те, що вона діє незалежно, FINMA зобов'язана звітуватись перед Федеральною Радою, яка затверджує її стратегічні цілі та щорічний звіт перед його публікацією. У Службі працює понад 500 осіб. Витрати на діяльність покриваються податками, які сплачують організації, які вона інспектує, а також за рахунок сплати штрафних санкцій фінансовими установами при порушенні законодавства, що своєю чергою є стимулом для проведення неупередженого та якісного нагляду. Крім FINMA, перевірки можуть проводити зовнішні аудитори та саморегульовані організації. Зовнішні аудитори здійснюють прямий нагляд і виїзні перевірки, тоді як Служба відповідає за загальний нагляд та примусові заходи. Швейцарська система банківського нагляду заснована на «непрямій» (подвійній) моделі контролю. Орган нагляду для проведення інспектування банків, філій іноземних банків чи фінансових груп може залучати зовнішню аудиторську компанію, яку, своєю чергою, контролює Федеральне управління з нагляду за аудиторами. Аудитор допомагає FINMA у такому: вивчає щорічні фінансові звіти, перевіряє чи певна організація відповідає принципам, які закладені у їхніх установчих документах, регулятивним нормам. FINMA вимагає того, щоб фінансова та регуляторна перевірки були концептуально відокремлені, а також, щоб (де це є можливим) їх проводили різні аудиторські компанії. Результати такого типу перевірок фіксують у щорічному аудиторському звіті, який надають організації, яку перевіряли. Служба переглядає цей звіт і з'ясовує, чи було дотримано усіх нормативних вимог. За недотримання законодавства, нормативів діяльності, інших видів порушень застосовують відповідні заходи впливу. На практиці, найпоширеніші заходи впливу, які запроваджує Служба, стосуються примусової ліквідації, а також санкцій, які застосовуються при недотриманні правила «знай свого клієнта». Інструменти та методи банківського регулювання та нагляду з часом та досвідом напрацьовувались, змінювались відповідно до потреб сучасного фінансового ринку. Швейцарський режим регулювання визначають на основі правил «Базеля III». Вимоги Базеля III є мінімальними, а Швейцарія,

зазвичай, встановлює більш жорсткі. Це здійснюють з метою формування лідерських позицій у світовому фінансовому просторі. Особливу увагу банки приділяють управлінню кредитним ризиком, використовуючи стандартний підхід (міжнародний стандарт SA-BIS) та підхід на основі внутрішніх рейтингів (IRB у двох варіантах: основний IRB та передовий IRB). Регулювання ліквідності банківських установ базується на рекомендаціях Базельського комітету, який пропонує два нормативи ліквідності – показник короткострокової ліквідності (Liquidity coverage ratio, 188 LCR) і показник чистого стабільного фінансування (Net Stable Funding Ratio, NSFR). Ринок банківських послуг є висококонцентрованим з великою кількістю малих і середніх банків, присутні державні, приватні та кооперативні банки. Це дозволяє підтримувати ринкову конкуренцію на високому рівні, а також уникнути такого явища як монополізація банківського ринку. Якщо в Україні вважалось, що близько 180 банків для більше ніж 40-мільйонного населення є забагато і потрібно їхню кількість зменшувати шляхом об'єднань, то бачимо приклад Швейцарії, де для 8,3-мільйонного населення 276 банків є оптимальними для виконання функції фінансового посередника. Окремо варто згадати про систему страхування депозитів. У випадку банкрутства банку його вкладнику відшкодовують 100 тис. швейцарських франків. Особливою є ситуація з кантональними банками, які за своєю суттю є частково державними та представляють окремі регіони Швейцарії – кантони. Тут сума гарантування є дещо більшою – 200 тисяч франків: 100 тис. від Фонду Страхування депозитів та ще 100 тис. від держави. Натомість, якщо клієнт вклав свої заощадження у цінні папери, то він отримує 100% своїх інвестицій; відкрив рахунок у банківських металах або злитках дорогоцінних металів, то йому теж відшкодовують всю суму вкладу. Таким чином, влада Швейцарії стимулює населення вкладати свої кошти не просто на депозит, а у цінні папери та банківські метали. У Швейцарії регулювання фінансового ринку здійснює мегарегулятор. Нагляд за банками здійснюється на непрямій основі (перевірки здійснюють FINMA, аудиторські компанії та саморегульовані

організації) і є платним. Застосовують найновіші вимоги Базеля III. Функціонує значна кількість банків різних видів – державні, приватні, кооперативні, малі, середні, великі, системні, світові системні банки. Низькі процентні ставки за активними та пасивними операціями. Загалом банківська система є стабільною, стійкою, ефективною [253, с.184-191].

Процедура створення банків в Польщі урегульована Законом про банки (Prawo bankowe) [28], а детальний обсяг інформації і перелік документів, необхідних для створення банку, визначається Міністром фінансів. Сама процедура створення банку в Польщі реалізується Комісією з фінансового нагляду (Komisja Nadzoru Finansowego) (далі – KNF, яка є центральним органом державного управління, основні аспекти діяльності якого визначаються Законом від 21 липня 2006 р. по нагляду за фінансовим ринком [31]) і передбачає: по-перше, отримання дозволу на створення банку; по-друге, отримання дозволу для початку бізнесу. За вимогами Закону про банки, банк може існувати у формі державного банку, кооперативного банку або акціонерного товариства. Порядок створення акціонерних товариств регулюється Комерційним кодексом Польщі (Kodeks spółek handlowych) [17] та включає: 1) підготовку проекту статуту товариства; 2) внесення коштів до статутного капіталу, що в подальшому перевіряється аудитором, результати перевірки надаються для реєстрації товариства; 3) формування органів управління; 4) внесення даних про створення акціонерного товариства до Національного судового реєстру через суд, на території якого реєструється компанія. Щодо вимог реєструвати випуск акцій акціонерного товариства, то згідно Закону про публічну пропозицію, необхідним є затвердження проспекту емісії у Комісії з фінансового нагляду (Komisje Nadzoru Finansowego) [33].

Законом про питання конкуренції та захист прав споживачів Польщі (Ustawa z dnia 16 lutego 2007 r. o ochronie konkurencji i konsumentów) [32] передбачено надання до Управління по захисту конкуренції та прав споживачів (Prezes Urzędu Ochrony Konkurencji i Konsumentów) повідомлення про намір

створити банк, що визначається як концентрація, у випадку, якщо сукупний світовий обіг підприємств, які беруть участь в концентрації в фінансовому році, який передуює року повідомлення, перевищує 1 000 000 000 євро, або сукупний обіг в Польщі підприємств, які є учасниками концентрації, перевищує суму 50 000 000 євро. Голова Управління по захисту конкуренції та прав споживачів забороняє концентрацію, якщо за результатом розгляду документів буде встановлено, що в результаті концентрації буде значне скорочення конкуренції на ринку. До початку створення акціонерного товариства необхідно отримати дозвіл на створення банку в KNF, для чого до цього органу подається заява, яка має містити такі відомості: назву і місцезнаходження банку; перелік банківських операцій, які банк планує здійснювати і обсяг передбачуваної діяльності; дані про засновників та осіб, запропонованих в якості членів правління і наглядової ради; початковий капітал. До заяви додаються: проект статуту банку; програма діяльності і фінансовий план банку на термін не менше трьох років; документи, що стосуються засновників і їх фінансового становища; позиція компетентних наглядових органів країни проживання заявника, якщо засновником є іноземний банк. KNF за результатами розгляду заяви: пропонує заявникам привести подані документи у відповідність до вимог законодавства та може вимагати додаткової інформації або документи; в термін, що не перевищує трьох місяців з дня отримання заяви або доповнень – видає рішення про дозвіл на створення банку. Але розпочати банківську діяльність банк зможе лише після отримання від KNF дозволу для початку бізнесу. Цей дозвіл надається після встановлення відповідності банку наступним вимогам: банк організаційно підготовлений для початку банківських операцій; початковий капітал сформований; є можливості для зберігання готівки та інших цінностей, враховуючи їх обсяг і характер банківського бізнесу; виконані умови, встановлені в рішенні про дозвіл на створення банку. KNF відмовляє у видачі дозволу на створення банку, якщо не дотримані вимоги, що регулюють процедури створення банків; відома чи є наявні підозри щодо того, що діяльність банку буде порушувати закон, інтереси

клієнтів; або не гарантовано безпеку коштів банку; або існують перешкоди для ефективного нагляду за банком. Крім того, в Польщі існує процедура, подібна до існуючої в Україні процедури повідомлення про набуття істотної участі в банку. Зокрема, за вимогами Закону про банки, особа, яка має намір прямо чи опосередковано придбати акції для досягнення чи перевищення 10 %, 20 %, 1/3 чи 50 % загальної кількості голосів на зборах, має повідомити KNF. Рішення про погодження набуття акцій або відмову у погодженні приймається KNF протягом 60 днів [133, с.140].

Процедура створення банків в Литві визначається Законом про банки 2004 року (*Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas*) та передбачає отримання дозволу на створення банку та отримання ліцензії на банківське обслуговування. За вимогами Закону про банки, банком може бути виключно публічна компанія з обмеженою відповідальністю або приватна компанія з обмеженою відповідальністю. За законодавством Литви, статутний капітал таких компаній поділений на акції, тобто їх варто вважати аналогом українських акціонерних товариств [21].

Порядок створення таких компаній визначений Законом про компанії (*Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas*) [20].

Для створення компанії засновники підписують меморандум компанії, проводять підписку та оплату акцій, затверджують статут та звіт про розміщення, здійснюють реєстрацію компанії в Реєстрі підприємств Литовської Республіки. У випадку, якщо банк утворюється у формі публічної компанії, необхідно затвердити проспект емісії у Литовській комісії з цінних паперів (*Lietuvos Respublikos vertybinių popierių komisija*) відповідно до вимог Закону про цінні папери (*Lietuvos respublikos vertybinių popierių įstatymas*) [22].

Крім вказаного вище, у випадку, якщо створення банку має ознаки концентрації (тобто набуття контролю (вирішального впливу), необхідним є повідомлення Ради по конкуренції Литовської республіки (*Lietuvos Respublikos konkurencijos taryba*) та отримання дозволу від цього органу, якщо валовий дохід

учасників концентрації за рік більше ніж 14,5 млн євро і якщо хоча б один учасник має дохід більше 1,45 млн євро. Рада по конкуренції протягом одного місяця приймає рішення про надання дозволу, або надання дозволу з зобов'язаннями для заявників обмежити домінуюче становище, або відмову у наданні дозволу. Після створення юридичної особи та здійснення інших дій, слід отримати дозвіл на створення банку. Для цього засновники банку надають Банку Литви (*Lietuvos banko*), у складі якого діє Служба по нагляду (*Priežiūros tarnyba*), такі документи: договір про створення банку, статут банку, протоколи засідань і список учасників установчих зборів, план діяльності банку; документи і дані про особу засновника банку і кожного набувача статутного капіталу банку і (або) права голосу, а також документи і дані, що показують, які кошти використовуються в статутному капіталі банку; документи і відомості про засновників банку, які придбали 5 або більше відсотків статутного капіталу банку; документи, що підтверджують, що акції банку будуть повністю оплачені. Банк Литви повинен розглянути документи і ухвалити рішення про дозвіл на відкриття банку, не пізніше, ніж через 3 місяці після отримання заяви. За вимогами цього Закону, ліцензія на банківське обслуговування – передбачене цим Законом право надавати ліцензовані фінансові послуги, до яких відносяться: залучення депозитів або інших поворотних коштів від непрофесійних учасників ринку; грошові перекази; надання електронного управління грошовими коштами; інші фінансові послуги, визначені такими відповідно до інших законів Литовської Республіки. Банк для отримання ліцензії надає Банку Литви заяву і документи та інформацію, визначені Законом, а саме: зареєстрований Статут Банку та свідоцтво про реєстрацію; документи, що підтверджують, що банк має законодавчо встановлений мінімальний розмір капіталу банку; список акціонерів банку; інформацію про обраного (призначеного) керуючого банку; план діяльності банку протягом перших трьох років; управлінську та організаційну структуру; проект облікової політики та детальний опис системи бухгалтерського обліку; документи і відомості, що підтверджують, що банк

забезпечить безпечну і надійну діяльність: системи внутрішнього контролю, персонал, технічні, інформаційні, технологічні заходи захисту, приміщення і страхування майна. Банк Литви повинен розглянути документи і ухвалити рішення про надання ліцензії не пізніше, ніж через 3 місяці після отримання запиту. Якщо наглядовий орган вимагає додаткових документів або даних, рішення повинно бути прийнято протягом 3-х місяців з моменту подання додаткових документів. У будь-якому випадку, рішення про видачу ліцензії має бути прийнято протягом 12 місяців з моменту отримання заяви [133, с.143-144].

У Латвії органом, що здійснює нагляд за банкам, є Центральний Банк Латвії, безпосередньо у компетенції якого знаходяться контроль і нагляд за дотриманням банками законодавства, економічних нормативів, а також регулювання всієї грошово-кредитної сфери. Комісія з фінансів та фондового ринку надає ліцензії банкам і здійснює нагляд за окремими учасниками. Для здійснення банківської діяльності банк повинен отримати ліцензію і виконати низку вимог, сформувати статутний капітал не менше 5 млн євро. Учасниками банку можуть бути фізичні особи, держава та органи місцевого самоврядування і юридичні особи, які фактично функціонують не менше 3 років і надають відповідну звітність за МСФЗ. Відповідно до Закону «Про кредитні установи», обсяг кредитування клієнтів (в т.ч. пов'язаних між собою) не повинен перевищувати 25% власних коштів банку (і 100 млн євро). Обсяг кредитування інсайдерів (пов'язаних осіб) – 15% власних коштів. При цьому кредитний ризик класифікується як великий, якщо сума кредиту становить 10% або більше власних коштів. Відкрита валютна позиція не повинна перевищувати 10% від капіталу банку – в одній валюті, 20% капіталу – в усіх іноземних валютах [169; 170; 203]. Якщо Комісія з фінансів та фондового ринку виявляє порушення кредитної організацією вимог законодавства країни або нормативних актів Європейського союзу, то вона має змогу зобов'язати кредитну установу виправити порушення у встановлені терміни. Комісія також має можливість відкликати ліцензію у кредитної установи в разі порушення законодавства (та

нездатності / небажання усунути порушення). Крім цього, посадові особи банку можуть притягуватись до кримінальної та адміністративної відповідальності. До заходів впливу, які регулятор має право застосовувати до кредитних організацій, законодавчо визначено: попередження, обмеження на певні види діяльності, часткова або повна заборона надання банком фінансових послуг, письмові приписи з вимогою здійснення тих чи інших 195 операцій, штрафи, в розмірі, передбаченому статтями 198 і 199 Закону «Про кредитні організації» [169; 170; 203].

В Естонії наглядову та регуляторну діяльність здійснює Центральний Банк Естонії та Фінансова інспекція. Відповідно нагляд за філіями іноземних банків здійснює наглядовий орган країни походження головного банку. Ліцензії банкам видає Фінансова інспекція. Щоб отримати дозвіл (ліцензію) потрібно пройти необхідну процедуру. Далі Фінансова інспекція протягом 6- 12 місяців приймає рішення про видачу (відмову у видачі) ліцензії. Регулятор може відмовити банківській установі у видачі ліцензій, у разі якщо його керівники або власники не відповідають вимогам законодавства щодо рівня компетенції та/або ділової репутації, внутрішні нормативні документи не відповідають встановленим законодавчим нормам, на претендента або його керівників накладено покарання, і дані про покарання не виключені з реєстру покарань. У законі «Про кредитні установи» передбачено вичерпний перелік умов, за яких банківська ліцензія припиняє дію або визнається недійсною. Підставами для анулювання банківської ліцензії служить порушення банком вимог чинного законодавства країни (у т.ч. за обсягом капіталу), несплата пайового внеску в Гарантійний фонд, фінансова неспроможність банку, порушення умов надання ліцензії (у т.ч. надання некоректних відомостей при отриманні), а також нефункціонування протягом 1 року з моменту реєстрації [169; 170; 203].

Для створення банку необхідно сформувати статутний капітал 5 млн євро. Банком Естонії для кредитних організацій встановлено низку абсолютних (в млн євро) і відносних (у відсотковому співвідношенні до капіталу) обмежень на

кредитні та інвестиційні операції банків. При визначенні якості кредиту можна використовувати оцінки, надані рейтинговим агентством, внесеним у список, який ведеться Фінансовою інспекцією. При цьому кредитні установи зобов'язані дотримуватись внутрішніх принципів кредитування та «Принципів відповідального надання позик» при наданні кредитів та здійсненні нагляду за ними. Для реалізації 196 «Принципів відповідального надання позик» кредитна установа зобов'язана збирати і зберігати відомості щодо обсягу грошових зобов'язань клієнта і виконання ним платіжних зобов'язань, а також використовувати ці відомості для розрахунку кредитного навантаження на клієнта [169; 170; 203].

Банк Естонії встановлює вимоги до розрахунку капіталу під ризиком (з урахуванням усіх видів ризиків), зобов'язує банки при управлінні ризиком ліквідності використовувати сценарний аналіз та стрес-тестування, а також розробляти плани забезпечення безперервності бізнесу на випадок виникнення стресових ситуацій. До основних типів обмежень кредитних операцій відносяться: рівень концентрації ризиків кредитної установи щодо одного клієнта або групи пов'язаних осіб (не більше 20% капіталу) і рівень концентрації великих кредитів (не повинен у сукупності перевищувати 800%). Згідно із законодавством країни кредит вважається великим, якщо він перевищує 10% від капіталу [169; 170; 203].

Законодавством визначено обмеження участі кредитних установ у комерційних товариствах, такі як заборона участі в повному товаристві, а також обмеження вкладень в інші підприємства (15% від власних коштів кредитної установи – в 1 компанію; 60% від власних коштів кредитної установи – загальна сума інвестицій). Водночас, зазначені вище обмеження не застосовують щодо істотної участі банку в іншій кредитній або небанківській фінансовій установі, у страховій компанії та в допоміжному підприємстві кредитної установи. Крім того, обмеження не застосовується до істотної участі, придбаної для попередження або запобігання збитків або в зв'язку із забезпеченням емісії

цінних паперів, а також у відношенні частки істотної участі, яка придбана від імені кредитної установи, але за рахунок інших осіб. Капітал для покриття кредитного ризику повинен становити 8- 12% зважених за ризиком активів. У разі виявлення порушень Фінансова інспекція може застосовувати до банків такі заходи впливу: припис, накладення штрафних санкцій, відкликання ліцензії. Детальний перелік умов, при яких застосовуються 197 заходи впливу наведено в статтях 103 і 104 Закону «Про кредитні організації». Розмір штрафів, що накладаються на кредитні установи (та їх посадових осіб) у разі порушення законодавства та невиконання приписів, для фізичних осіб складає 1200 євро за перший випадок та 4800 євро за кожний наступний випадок. Для юридичних осіб – 32 тис. євро за перший випадок порушення та до 48 тис. євро за кожний наступний [169; 170; 203].

Особливістю британського досвіду є участь двох регуляторів у процедурі створення банку – Управління пруденційного нагляду (Prudential Regulation Authority) (далі – PRA) та Управління фінансового нагляду (Financial Conduct Authority) (далі – FCA), а також їх статус. При цьому, PRA приймає остаточне рішення при наявності згоди FCA. Правовий статус вказаних органів, їх компетенція та порядок утворення визначаються Законом про фінансові послуги (Financial Services Act 2012) [10].

PRA – це компанія з обмеженою відповідальністю, яка повністю належить Банку Англії (Governor and Company of the Bank of England) і несе відповідальність за пруденційне регулювання і нагляд за діяльністю банків, будівельних товариств, кредитних спілок, страхових компаній і великих інвестиційних фірм. Керує PRA колегіальний орган, до складу якого входить: голова – керівник Банку Англії; виконавчий директор – заступник керівника Банку Англії по пруденційному регулюванню; заступник керівника Банку Англії по фінансовій стабільності, виконавчий директор FCA, інші члени. FCA створюється у формі компанії з обмеженою відповідальністю та являє собою фінансовий регулюючий орган в Сполученому Королівстві, що не залежить від

уряду Великої Британії та фінансується за рахунок платежів учасників ринку фінансових послуг. Керівництво FCA здійснюється колегіальним органом, до складу якого входять: керівник та виконавчий директор, яких призначає Казначейство; заступник керівника Банку Англії; два члена, які призначаються спільно Державним секретарем та Казначейством та додатково ще один член, який призначається Казначейством. У загальному вигляді, процедура створення нового банку визначається в Законі про фінансові послуги та ринки 2000 року (Financial Services and Markets Act 2000) [10].

Компанії, що бажають здійснювати банківську діяльність (прийом вкладів від осіб з подальшим наданням кредитів), мають звернутися до PRA для авторизації (отримання дозволу). Інші банківські операції здійснюються після отримання відповідних дозволів регуляторів. За вимогами Закону про фінансові послуги та ринки 2000 року, банки можуть створюватися у вигляді компанії, яка реєструється відповідно до вимог Закону про компанії 2006 року (the Companies Act 2006) адміністративним органом, що має назву Дім компаній (Companies House) [30].

Авторизації майбутнього банку PRA – це структурований процес, який складається з окремих етапів. Підготовчий етап (pre-application) передбачає необхідність отримати бланки заяв і інструкцій на веб-сайті PRA. Проводяться підготовчі засідання FCA, PRA та заявника, на якому заявник повідомляє про наміри і можливості управління, надає бізнес-план та отримує так званий зворотний зв'язок, тобто можливість спілкування з представником регулятора при необхідності з'ясування проблемних питань. При цьому, обговорюється підготовка додатків до заяви для забезпечення їх більш повного застосування та економії часу для всіх сторін; заявники мають можливість обговорити загальний процес, вимоги до документації, терміни, а також задати питання. PRA зобов'язане забезпечувати зворотний зв'язок з ключових питань та надавати консультації з питань, які необхідні для складання додатків [24].

У загальному вигляді PRA рекомендує проводити чотири таких зустрічі: перша зустріч, зворотній зв'язок, мобілізаційна і/або ІТ-аутсорсингова зустріч, остаточна сесія. Після підготовки документів за результатами спілкування з представниками FCA та PRA заявник має подати заяву. Разом із заявою подається інформація про заявника та представника, аудиторську фірму, яка надає висновок щодо звітності заявника, бізнес-план, фінансові ресурси, ІТ-стратегію, інформацію про людські ресурси, внутрішній контроль, політики та процедури та інші дані. PRA реєструє заяву, при цьому призначаються куратори з PRA і FCA, найчастіше ті, з якими відбувалось спілкування на попередньому етапі. За результатами вказаного, протягом 5 днів відправляється письмове підтвердження реєстрації заяви і дані кураторів. PRA може обмежити проведення певних операцій до проходження банком стадії мобілізації відповідно до затвердженого маршруту мобілізації. За цією стадією банк має залучити додаткові інвестиції, набирати персонал, інвестувати в ІТ-системи і т. ін. Тривалість мобілізації обмежується 12 місяцями, перелік обмежень встановлюється для кожного банку окремо. За результатом виконання маршруту мобілізації банк має подати інформацію для зняття обмежень з діяльності [23].

Процедура створення банків у Канаді врегульована Законом про банки (Bank Act. S.C. 1991) і передбачає взаємодію і постійний зворотній зв'язок між регулюючим органом та заявником [4]. Тобто, при встановлених процедурних вимогах, регулятор – Офіс суперінтенданта фінансових установ (The Office of the Superintendent of Financial Institutions, далі – OSFI) – налаштований на сприяння особі, що бажає створити банк, досягнути відповідності вимогам. OSFI є незалежним агентством Уряду Канади, знаходиться на самофінансуванні та підпорядковане Міністру фінансів. Правовий статус, порядок утворення визначається Законом про офіс суперінтенданта фінансових установ (Office of the Superintendent of Financial Institutions Act) [26].

За вимогами закону, суперінтендант призначається Генералгубернатором Канади, а заступники – суперінтендантом. Згідно з вимогами Закону про банки

Канади, корпорація, у тому числі банківська холдингова компанія, а також одна або кілька місцевих кредитних кооперативних спілок, можуть звернутися до Міністра фінансів для отримання патентної грамоти (letters patent) на здійснення діяльності в якості банку. Для початку заявник зустрічається з OSFI, обговорює заяву, надає інформацію: підстави для створення банку, короткий огляд бізнес-стратегії і цільового ринку, опис запропонованої структури власності, опис групи управління. За результатами такої зустрічі OSFI видає заявнику лист з викладенням своїх думок і очікувань щодо запропонованої заяви, направляє запити для отримання інформації про будь-які істотні проблеми щодо потенційного заявника. OSFI може припинити розгляд заяви, якщо, незважаючи на значний зворотний зв'язок від OSFI, заявник не в змозі задовольнити вимоги до інформації, яка б підтверджувала вказане в заяві і є необхідною для OSFI. Після проходження зазначених вище процедур, заявник публікує в Canada Gazette повідомлення про намір подати заяву на отримання патентної грамоти і подає офіційну заяву в OSFI на отримання патентної грамоти. До заяви додається інформація, включаючи надану раніше, з умовою її поновлення і з більшою деталізацією. OSFI розглядає заяву і зв'язується з заявником, щоб обговорити її повноту, статус і невирішені питання. У разі необхідності, OSFI може також запитати додаткову інформацію, яка включає в себе підтвердження інформації або аналіз від третіх осіб. Датою заснування банку є дата, зазначена в патентній грамоті, видана Міністром фінансів, при цьому банк не може почати діяльність до винесення OSFI окремого документа – ордера по банку. Для його винесення OSFI повинен переконатися, що банк має необхідні системи, структуру управління, процедури управління, завершені і затверджені до винесення ордера. Крім того, OSFI повинен провести перевірку готовності до роботи банку на місці. У загальному вигляді вся процедура від першого звернення до OSFI і до початку роботи банку не може перевищувати 1 рік, що має бути забезпечено OSFI [26].

Правове регулювання процедури створення банків в Сполучених Штатах Америки відрізняється від інших країн наявністю декількох регуляторів: на

федеральному рівні та на рівні штатів, до того ж, виділяють банки з федеральною (національною) ліцензією (national bank) та банки з ліцензією штату (state bank) [6].

Для створення банку необхідно отримати федеральний чартер або чартер штату. Відкриття банку передбачає тривалий процес організації, який може зайняти рік або більше. Для цього готується детальна інформація про засновників, бізнес-план, інформація про керівників банку, про фінанси та достатність капіталу, систему управління ризиками, а також інше. Видачу федерального чартеру здійснює Управління Контролера Грошового Обігу (Office of Controller of the Currency) (надалі – OCC), чартеру штату – відповідними органами штатів (структура, яка реєструє компанії в кожному штаті може називатися по-різному, в більшості це – Financial Institution Division) (надалі – FID). OCC є федеральним агентством США, що підпорядковується Міністерству фінансів, фінансово незалежний від бюджету і утримується за рахунок внесків учасників ринку. Контролер грошового обігу призначається Президентом та затверджується Сенатом, за посадою він також є Директором Федеральної корпорації страхування депозитів. Статус та порядок роботи FID визначається на рівні законодавства штатів. Керівник призначається за погодженням губернатора та Сенату. Перед наданням чартеру, OCC або орган штату повинні визначити те, що банк-заявник має розумні шанси на успіх і буде працювати у безпечний спосіб. У подальшому банк, що створюється, повинен отримати дозвіл на страхування депозитів від Федеральної корпорації зі страхування депозитів (FDIC). Додатковий дозвіл вимагається від Федеральної резервної системи, якщо банк стане членом Федеральної резервної системи. В США також застосовується, однак факультативно, процедура попереднього спілкування з регуляторами, у зв'язку з чим заявники мають можливість отримати необхідні консультації та рекомендації щодо підготовки документів для створення банку. Для проведення консультацій заявник має підготувати бізнес-план. Після погодження бізнес-плану заявник готує його більш розширену

версію та подає разом із заявою та іншими документами. За результатами отримання всіх необхідних дозволів, банк може укласти договір оренди за місцезнаходженням, найняти працівників, отримати реєстраційні документи, відкривати необхідні субрахунки [133, с.151].

Серед пострадянських країн особливої уваги вартий досвід Грузії, адже Грузія на сьогодні займає перші місця у рейтингу щодо найкращих умов для ведення бізнесу та здійснює заходи для вступу до ЄС, хоча і не є його членом. Зокрема, в Грузії, вказана процедура регулюється Законом «Про діяльність комерційних банків» [196].

За вимогами цього Закону, особа має подати клопотання про надання ліцензії та документи, що визначені Законом з інформацією щодо капіталу та його походження, майбутніх керівників та їх професійної придатності та іншу інформацію, визначену підзаконним актом. Рішення про видачу ліцензії приймається регулятором – Агентством фінансового нагляду, протягом трьох місяців від дати подачі документів. Вказаний Закон також передбачає подання повідомлення про купівлю 10 та більше відсотків статутного капіталу та отримання дозволу зазначеного Агентства. Агентство фінансового нагляду є незалежним органом, яке не перебуває ні в якому підпорядкуванні. Керівником Агентства є особа, яка призначається на посаду та звільняється Президентом Грузії, заступники керівника призначаються керівником Агентства. За вимогами вказаного Закону, особа, яка має намір отримати ліцензію на здійснення банківської діяльності, повинна мати організаційно-правову форму акціонерного товариства [196].

Порядок створення акціонерних товариств, а також їх реєстрації як юридичних осіб у Грузії визначений Законом про підприємців. Для реєстрації, особа подає реєстраційну заяву через створені нещодавно Будинки юстиції, що діють за принципом єдиного вікна, при цьому органом реєстрації Грузії з питань підприємництва є Національне агентство публічного реєстру Грузії [96].

Підсумовуючи огляд зарубіжного досвіду правового регулювання банківської діяльності можна виділити спільні риси, зокрема: сталий перелік вимог до заявника (потенційного банку); початок банківської діяльності можливий лише після проходження певної адміністративної процедури, яка включає погодження концентрації антимонопольним органом, погодження проспекту емісії (за його наявності) в органі нагляду та контролю за фінансовими ринками, реєстрації компанії в реєстрі; необхідність отримання дозволу на здійснення банківської діяльності на підставі письмового звернення до адміністративного органу; питання надання дозволу на здійснення банківської діяльності віднесено переважно до компетенції окремого органу нагляду та контролю за фінансовими ринками, який відокремлений від центрального банку країни; незалежність означеного органу нагляду і контролю, яка забезпечується порядком формування керівного складу цих органів [133, с.11].

В межах дослідження адміністративно-правового регулювання банківської системи окремо слід торкнутися проблеми розкриття банківської таємниці компетентним органам держави в межах адміністративних процедур.

Попри розповсюджену думку щодо конфіденційності характеру банківської діяльності в європейських країнах та непорушність банківської таємниці, на сьогоднішній день даний факт не є таким однозначним.

З 80-х років XX століття банківська таємниця стала ідеальним способом уникнути оподаткування. Розмиття державних кордонів в межах євроінтеграційних процесів і навіть кордонів континентів у фінансових питаннях призвело до широкої міграції капіталу. Першими країнами, які постраждали від глобалізації у фінансах, були країни, що розвиваються. Починаючи з 1970-х років лише африканські країни втратили понад 1 трлн. доларів в результаті втечі капіталу, тоді як сукупні зовнішні борги становлять менше 200 млрд. доларів. Ситуація з країнами, що розвиваються, в Європі, Азії та Америці не набагато краща. Крім того, розвинені країни страждають від офшорного розподілу капіталу, втрачаючи значні суми у своїх бюджетах.

Особливості сучасного устрою ринку породили такий феномен, як «агресивне корпоративне податкове планування». Він полягає в тому, що міжнародні корпорації використовують податкові лазівки, які по суті виникають, тому що системи оподаткування прибутку окремих держав не гармонізовані. Альфред Хакер успішно описав процес ухилення від сплати податків та агресивного податкового планування: «Якщо під податковою оптимізацією розуміються законні можливості уникнення податків, а під ухиленням від сплати податків незаконні (тобто карані) дії щодо зменшення податкового навантаження, залишається відносно велика сіра зона між двома, в якій знаходиться так зване «агресивне податкове планування» [15].

Значну роль у процесах уникнення податків займають офшорні зони, тобто конкретні юрисдикції, в яких компанії, що мають джерела прибутку за межами цієї юрисдикції, реєструються для ведення офшорного бізнесу. У міжнародному податковому, фінансовому та цивільному законодавстві такі зони, як правило, визначаються як невеликі островні чи прибережні держави та території, що проводять політику залучення капіталу з-за кордону шляхом надання податкових пільг. Їх ключовими характеристиками є нульове або номінальне оподаткування, жорстка банківська таємниця та недостатня прозорість дії закону.

Глобальна фінансова криза та наступна економічна криза, поєднана з нещодавною активізацією та викриттям цих проблем учасниками громадянського суспільства та ЗМІ, викликали занепокоєння щодо нерівності у багатьох країнах. Однак, слід зазначити, що тиск європейських урядів на банки, що працюють у Європі, зростає вже протягом декількох десятиліть. Зокрема, серйозний поворот у банківській таємниці стався на межі 80-90-х років минулого століття, коли навіть великі європейські банки були змушені переглянути політику конфіденційності через багатомільярдні відмивання грошей мафіозних структур з усього світу у банках країн ЄС. Банки були змушені піти на поступки владі у виявленні незаконного обігу та розголошенні інформації про рахунки.

Першим серйозним досягненням стало підписання у 1988 р. Віденської конвенції про боротьбу з незаконним обігом наркотичних та психотропних речовин. Найважливішим нововведенням, зафіксованим у тексті Віденської конвенції, було положення про неприпустимість зловживання законами про банківську таємницю. Учасники Віденської конференції подбали про те, щоб збереження банківської таємниці не створювало перешкод для правоохоронних органів, які проводять слідчі дії або конфіскують майно, придбане незаконно. Але у Віденській конвенції, а також у наступних міжнародно-правових актах закріплені лише загальні принципи боротьби з відмиванням грошей. Основною метою прийняття даних актів стало подолання юридичних труднощів, пов'язаних із дотриманням банківської таємниці.

Зараз банки майже у всіх європейських країнах підпорядковуються директивам та визнають політику прозорості інформації про інвесторів для податкових служб.

На сьогоднішній день банківське законодавство Європейського Союзу складається з декількох директив та інших актів на рівні Європейського Союзу, що визначають основу банківської діяльності. Консолідація законодавства та зближення економік країн-членів ЄС зумовили необхідність обміну конфіденційною інформацією. Оскільки різні європейські країни мають свої традиції регулювання банківської та професійної таємниці, виникла проблема невідповідності законодавства ЄС та національних законів. По-перше, необхідно було встановити обмеження для банківських наглядових органів щодо використання конфіденційної інформації під час виконання їх функцій. До 1977 року європейське законодавство не поділяло банківську таємницю та професійну таємницю працівників податкових органів.

Вирішенню розбіжностей повинна була посприяти Директива 77/780/ЕЕС. Документ називали «першою банківською директивою». Основні положення директиви закріплювали поєднання права компетентних органів на отримання інформації з обов'язком дотримання професійної таємниці працівниками

банківського нагляду. Будь-яка конфіденційна інформація, яку працівники можуть отримати під час виконання своїх службових обов'язків, не може бути розголошена будь-якій особі. Винятки повинні бути передбачені законом [11].

Директива дозволяла компетентним органам обмінюватися інформацією з компетентними органами різних держав-членів ЄС. При цьому працівникам доводилося дотримуватися професійної таємниці. Цей обов'язок поширювався на діючих службовців та осіб, які раніше були працівниками таких органів влади. Були встановлені цілі використання конфіденційної інформації. Такою ціллю може бути аналіз та моніторинг діяльності кредитної установи з метою визначення її ліквідності та платоспроможності. Інформація також може використовуватися в адміністративних та кримінальних провадженнях. Водночас існувала заборона на обмін інформацією з іншими контролюючими органами, якщо обмін не був пов'язаний з адміністративними чи кримінальними провадженнями [14].

Підхід Другої Директиви Ради 89/646/ЕЕС щодо банківської таємниці принципово не змінився. Директива підтвердила необхідність дотримання професійної таємниці працівниками контролюючих органів. Одночасно були розширені можливості обміну інформацією між наглядовими органами різних країн та надання інформації деяким небанківським наглядовим органам, визначено різницю у розкритті цієї інформації у кримінальному та цивільному судочинстві. Розкриття інформації у кримінальному провадженні було визнано безумовним. У цивільному процесі інформація про конкретну кредитну установу може бути розкрита лише в тому випадку, якщо кредитна установа збанкрутувала або ліквідована з іншої причини. Але ця інформація може бути розкрита виключно у випадку, якщо це не торкається інтересів третіх осіб [29].

Директива 91/308/ЕЕС закріпила правило, згідно з яким кредитні та фінансові установи не повідомлятимуть клієнтів про те, що інформація про них передана владі та проведено розслідування щодо відмивання грошей. Добросовісне розголошення інформації, яка містить банківську таємницю,

органам, що займаються боротьбою з відмиванням грошей, не порушить положень Директив про банківську таємницю та не спричинить жодної відповідальності для кредитної чи фінансової установи чи їх працівників [9].

З 2002 року країни Європейського Союзу розпочали боротьбу з приховуванням капіталу від місцевих податкових служб за межами території Європейського Союзу громадянами Європейського Союзу. ЄС повинен був зобов'язати своїх членів обмінюватися інформацією про клієнтів та стан їхніх рахунків у податкових зобов'язаннях з метою уніфікації податкової системи ЄС. З цією метою було прийнято Директиву 2003/48/ЄС, згідно з якою банки зобов'язані інформувати податкові органи про суму відсотків, отриманих за будь-яким банківським депозитом [8].

З 2004 року податкові органи кожної з країн ЄС мають доступ до інформації про рахунки їх громадян. Також було заборонено відкривати анонімні депозити. З 1 січня 2005 року набрали чинності положення Директиви ЄС, що регулюють обмін інформацією про інвестиції для цілей оподаткування. Автоматичний обмін інформацією між державами-членами сприяє ефективному оподаткуванню таких платежів у державі-члені відповідно до національного законодавства цієї держави.

Директиви встановлювали винятки для ряду держав, виходячи із особливостей їх національного законодавства. Австрія, Бельгія та Люксембург не могли здійснити автоматичний обмін інформацією. Щоб уникнути розбіжностей, Австрія, Бельгія та Люксембург не повинні автоматично обмінюватися інформацією зі Швейцарською Конфедерацією, Андоррою, Ліхтенштейном, Монако та Сан-Марино. Однак вони здійснюють ефективний обмін інформацією щодо запиту на виплату відсотків.

У процесі дослідження законодавчої бази Європейського Союзу, встановлено необхідність імплементації положень європейського законодавства щодо створення єдиного реєстру банківських рахунків фізичних і юридичних

осіб та надання доступу до нього окремим державним органам задля належної протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

3.2. Вдосконалення адміністративної відповідальності за правопорушення у банківській сфері

Адміністративну відповідальність разом з іншими видами юридичної відповідальності науковці розглядають як «універсальний засіб охорони суспільних відносин, які регулюються різними галузями права – конституційним, цивільним, трудовим, природоресурсовим, фінансовим, власне адміністративним. Іншими словами, законодавство про адміністративні проступки – це своєрідний збірник санкцій значної частини галузевих правових норм. Цим обумовлюється значення адміністративної відповідальності не тільки як адміністративно-правового інституту, але і як складової всієї правової системи держави» [36, с. 2].

Незважаючи на значну наукову цікавість і численні наукові дослідження проблем адміністративної відповідальності за делікти, у законодавстві це поняття досі не знайшло свого відображення. Існує велика кількість досліджень у сфері адміністративної відповідальності за делікти, де аналізуються і робляться висновки щодо сутності досліджуваного явища та вдосконалення його дієвості [56, с.19].

До класичних визначень адміністративної відповідальності можна віднести такі:

- це «застосування до осіб, які вчинили адміністративні проступки, адміністративних стягнень, що тягнуть для цих осіб обтяжливі наслідки майнового, морального, особистісного чи іншого характеру і накладаються уповноваженими на те органами чи посадовими особами на підставах і у порядку, встановлених нормами адміністративного права» [36, с. 4];

- це «накладення на порушника загальнообов'язкових правил, які діють у державному управлінні, адміністративних стягнень, що тягнуть за собою для цих

осіб обтяжливі наслідки матеріального чи морального характеру» [38, с.562]. Розуміння, яке останнім часом вкладається у формулювання «обтяжливі наслідки матеріального і морального характеру», для деліквента не має належного змістового навантаження, а санкції адміністративно-правових норм потребують перегляду й адаптування до вимог сучасності. Ретельного вивчення потребує визнання інституту адміністративної відповідальності, сформульоване Д.М. Лук'янцем: це «сукупність норм, які визначають структуру, принципи і правила функціонування механізму реалізації в адміністративному порядку санкцій правових норм, які мають форму стягнень» [116, с. 28].

На думку Т.О. Коломєць, адміністративна відповідальність – це «різновид юридичної відповідальності, специфічна форма негативного реагування з боку держави в особі уповноважених органів на відповідну категорію протиправних діянь (насамперед адміністративних проступків), а особи, які вчинили зазначені правопорушення, повинні відповісти перед уповноваженим державним органом за свої неправомірні дії і понести адміністративне стягнення в установлених законом формах і порядку» [37, с.9].

С.В. Надобко, досліджуючи сферу адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність, визначає її як невід'ємну складову банківського нагляду, здійснюваного Національним банком України, а на більш високому рівні узагальнення – як один із засобів державного регулювання діяльності банків [151, с. 13].

Спираючись на аналіз складів адміністративних правопорушень у означеній сфері, пропонуємо під адміністративною відповідальністю у сфері банківської діяльності розуміти – застосування до суб'єктів, які вчинили адміністративні правопорушення у банківській сфері, передбачених законодавством стягнень, що накладаються уповноваженими суб'єктами за результатами здійснення заходів банківського контролю чи нагляду.

В юридичній літературі називаються наступні характерні риси адміністративній відповідальності у сфері банківської діяльності:

- 1) вона накладається лише за порушення банківського законодавства;
- 2) суб'єктами відповідальності є банки та інші особи, які можуть бути об'єктом перевірки НБУ;
- 3) заходи відповідальності можуть застосовувати тільки спеціально уповноважені органи держави, провідну роль серед яких відіграє НБУ;
- 4) відповідальність настає за сам факт правопорушення;
- 5) ця відповідальність застосовується у не судовому порядку, її обсяг встановлюється НБУ;
- 6) цілями такої відповідальності є регулювання діяльності кредитної організації і захист інтересів вкладників і кредиторів та забезпечення стабільності банківської системи. Таким чином, особливість банківської відповідальності є правовідношенням, яке виникає із порушення кредитними організаціями вимог встановлених для них банківським законодавством у формі несприятливих наслідків майнового характеру для правопорушника [140].

Адміністративна відповідальність за правопорушення у сфері банківської діяльності передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення України. Заходи впливу передбачені також і банківським законодавством.

Так, ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність» встановлені заходи впливу, які НБУ адекватно вчиненому порушенню або рівню такої загрози має право застосувати. До заходів впливу Законом віднесено:

- 1) письмове застереження;
- 2) скликання загальних зборів учасників, ради банку, правління банку;
- 3) укладення письмової угоди з банком, за якою банк чи визначена угодою особа зобов'язується вжити заходів для усунення порушень, поліпшення фінансового стану банку, підвищення ефективності функціонування та/або адекватності системи управління ризиками тощо;
- 4) зупинення виплати дивідендів чи розподілу капіталу в будь-якій іншій формі;
- 5) встановлення для банку підвищених економічних нормативів;

6) підвищення резервів на покриття можливих збитків за кредитами та іншими активами;

7) обмеження, зупинення чи припинення здійснення окремих видів здійснюваних банком операцій, у тому числі операцій із пов'язаними з банком особами;

8) заборона надавати бланкові кредити;

9) накладення штрафів на:

- банк відповідно до положень, затверджених Правлінням Національного банку України, але у розмірі не більш як 1 відсоток суми зареєстрованого статутного капіталу;

- банк за невиконання вимог куратора банку у розмірі від двох тисяч до трьох тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- власників істотної участі у банку за невиконання прийнятих на себе зобов'язань про надання необхідної фінансової допомоги банку в рамках вжиття заходів з метою приведення діяльності проблемного банку у відповідність із вимогами законодавства у розмірі від п'яти тисяч до десяти тисяч неоподатковуваних мінімумів доходів громадян;

- особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку з порушенням вимог статті 34 Закону щодо порядку набуття або збільшення істотної участі у банку в розмірі до 10 відсотків: номінальної вартості придбаних акцій (паїв) банку, якщо особа набула або збільшила пряму істотну участь у банку; номінальної вартості акцій (паїв), які належать акціонеру (учаснику) банку, через якого особа набула або збільшила істотну участь у банку, якщо особа набула або збільшила опосередковану істотну участь у банку.

Штраф за порушення порядку набуття або збільшення істотної участі у банку накладається на особу, яка набула або збільшила істотну участь у банку, або на будь-яку з осіб у структурі власності банку, через яку така особа набула або збільшила істотну участь у банку.

10) тимчасова, до усунення порушення, заборона використання власником істотної участі у банку права голосу (тимчасова заборона права голосу);

11) тимчасове, до усунення порушення, відсторонення посадової особи банку від посади;

12) віднесення банку до категорії проблемного або неплатоспроможного;

13) відкликання банківської ліцензії та ліквідація банку [193].

Національний банк застосовує заходи впливу за порушення банками, їх відокремленими підрозділами, філіями іноземних банків, банківськими групами, відповідальними особами банківських груп, іншими учасниками банківських груп чи іншими особами, які є об'єктом перевірки Національного банку згідно із Законом України «Про банки і банківську діяльність», банківського, валютного законодавства, законодавства з питань фінансового моніторингу або здійснення ризикової діяльності, що загрожує інтересам вкладників чи інших кредиторів банку, або в разі застосування іноземних санкцій, на підставі результатів (матеріалів):

- інспекційних перевірок діяльності банків;
- перевірок банків з питань фінансового моніторингу (виїзна перевірка з питань фінансового моніторингу, безвиїзний нагляд з питань фінансового моніторингу);
- безвиїзного банківського нагляду за діяльністю банків;
- аналізу дотримання банками вимог банківського законодавства з використанням статистичної звітності, щомісячних і щоденних балансів тощо;
- аудиторських перевірок банків аудиторськими фірмами, які мають право відповідно до законодавства України на проведення зовнішнього аудиту банків;
- перевірок дотримання банками валютного законодавства;
- контролю за усуненням банками виявлених у їх діяльності порушень, виконанням рішень Національного банку про застосування

заходів впливу, виконанням пред'явлених (висунених) вимог, припиненням здійснення ризикової діяльності, відповідністю ділової репутації керівників банків вимогам законодавства України;

- пропозицій куратора банку;

- що містять інформацію, отриману від відповідних органів інших держав, міждержавних об'єднань або міжнародних організацій, органів державної влади України, та/або офіційно опубліковану (оприлюднену, у тому числі шляхом розміщення на їх офіційних веб-сайтах) ними інформацію про застосування іноземних санкцій;

- нагляду за дотриманням банками та іншими особами, які охоплюються наглядовою діяльністю Національного банку, вимог банківського законодавства та нормативно-правових актів Національного банку з питань реєстрації та ліцензування банків, набуття (збільшення) істотної участі в банку та розкриття інформації про структуру власності;

- нагляду за дотриманням банками вимог нормативно-правових актів Національного банку, якими запроваджені обмеження щодо проведення операцій, що мають на меті/порушують, сприяють або можуть сприяти уникненню/порушенню обмежень, установлених персональними спеціальними економічними та іншими обмежувальними заходами (санкціями). [179].

Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності зазначені у главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» КУПАП України. Серед них:

- порушення умов видачі векселів (стаття 163⁻¹²);

- порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима (стаття 163⁻¹⁴);

- порушення порядку оприлюднення фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності (стаття 163⁻¹⁶);
- порушення банківського, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (стаття 166⁻⁵);
- порушення порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця (стаття 166⁻⁶);
- протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку (стаття 166⁻⁷);
- порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг (стаття 166⁻⁸);
- порушення законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб (стаття 166⁻¹⁹);
- порушення законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків (далі - платіжні системи) (стаття 166⁻²⁰) [113].

Відповідно до статті 234-3 КУпАП, Національний банк України розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з порушенням порядку здійснення операцій з електронними грошима (стаття 163⁻¹⁴), порушенням банками порядку оприлюднення фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності разом з аудиторським звітом (стаття 163⁻¹⁶), порушенням банківського, валютного законодавства, нормативно-правових актів Національного банку України або здійсненням ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (стаття 166⁻⁵), порушенням порядку припинення юридичної особи

(частини третя, четверта статті 166⁶), порушенням законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем (стаття 166²⁰) [113].

Від імені Національного банку України розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право Голова Національного банку України та його заступники, керівники територіальних управлінь Національного банку України та їх заступники, уповноважені правлінням Національного банку України керівники структурних підрозділів Національного банку України та їх заступники, які забезпечують виконання функцій Національного банку України з нагляду (оверсайту), контролю [113].

Відповідно до статті 255 КУпАП, посадові особи НБУ складають протоколи про адміністративні правопорушення передбачені, крім вищевказаних, ще й статтями 163-12 та 166-8 КУпАП у частині, що стосується правопорушень у галузі банківської діяльності та банківських операцій [113].

Відповідно до статті 234-4 КУпАП Фонд гарантування вкладів фізичних осіб розглядає справи про адміністративні правопорушення, пов'язані з протидією тимчасовій адміністрації та ліквідації банку та з порушенням законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб, нормативно-правових актів Фонду гарантування вкладів фізичних осіб (статті 166⁷, 166¹⁹) [113].

Від імені Фонду гарантування вкладів фізичних осіб розглядати справи про адміністративні правопорушення і накладати адміністративні стягнення мають право директор-розпорядник Фонду гарантування вкладів фізичних осіб та його заступники [113].

Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності активно вивчають українські вчені, серед яких А. Баришніков, Т. Власова, А. Гольцева, В. Грошева, М. Трипольська, С. Надобко, М. Чернов. Розглядаючи адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності, науковці аналізують склад таких правопорушень.

Під складом правопорушення в теорії права прийнято розуміти систему ознак протиправної поведінки, необхідних і достатніх для притягнення до юридичної відповідальності [223].

Виділяють певну сукупність об'єктивних та суб'єктивних ознак, що характеризують конкретне протиправне діяння як правопорушення.

До об'єктивних ознак правопорушення відноситься об'єкт посягання, тобто ті суспільні відносини, що охороняються законодавством та на які відбувається посягання і об'єктивна сторона, під якою розуміється зовнішній прояв діяння. Ґрунтовна характеристика об'єкту адміністративних правопорушень наводиться О. Бандуркою, Ю. Битяком, Т. Гуржій, С. Ківаловим, В. Колпаковим, Т. Коломоєць, В. Сидоренко та іншими науковцями. Аналіз їхніх наукових праць свідчить про те, що однозначного тлумачення об'єкта адміністративного правопорушення не має. З цього приводу висловлюються різні думки. Об'єкт адміністративного проступку визначається і як суспільні відносини, що регулюються нормами різних галузей права і охороняються заходами адміністративної відповідальності [40, с.28] і як суспільні відносини, що врегульовані нормами адміністративного законодавства та охороняються заходами адміністративної відповідальності [117, с.14].

Т. Гуржій об'єктом адміністративного проступку вважає «правовідносини, які складаються у різноманітних сферах суспільного життя (публічного адміністрування, підприємництва, власності та ін.) та охороняються законом про відповідальність за адміністративні проступки» [76, с.273].

Об'єкт адміністративного правопорушення, відмічає В. Сидоренко, впливає на встановлення адміністративної санкції, у практичному відношенні дозволяє передбачити суспільно шкідливі наслідки правопорушення, дати правильну кваліфікацію діяння, відмежувати його від інших суміжних посягань в економічній сфері, та тих, за які передбачена кримінальна відповідальність [220, с.828]. Окрім того, значення об'єкта адміністративного правопорушення полягає у тому, що його встановлення дозволяє визначити коло суспільних

відносин, що захищаються заходами адміністративної відповідальності, вияснити його чи протиправний чи не протиправний характер, обсяг можливої чи припустимої шкоди [136].

Традиційно у правовій науці виділяється загальний, родовий і безпосередній об'єкти правопорушення. Загальним об'єктом правопорушення є всі суспільні відносини, що охороняються тим чи іншим галузевим законодавством і яким правопорушенням завдано шкоду, у нашому випадку, це група однорідних суспільних відносин, які охороняються законодавством про адміністративні правопорушення, а саме, суспільні відносини у сфері громадського порядку, власності, прав і свобод громадян, установлений порядок управління. *Родовим* об'єктом є сукупність однорідних або тотожних суспільних відносин, які є невід'ємною, але самостійною частиною загального об'єкта, на який посягає правопорушення [117, с. 265].

Безпосередній об'єкт – це конкретне суспільне відношення, на яке посягає окремо взяте правопорушення, поставлене під охорону закону. Безпосередній об'єкт визначений у кожній окремо взятій статті КУпАП. Т. Коломєць підкреслює, що якщо загальний об'єкт адміністративного проступку на його класифікацію не впливає, то від чіткого й повного встановлення родового й безпосереднього об'єкту залежить точне встановлення ознак конкретного правопорушення, цим же зумовлюється його місце в Особливій частині КУпАП [39, с.166].

Окремими правниками виділяється також додатковий і факультативний об'єкт. Під додатковим об'єктом розуміють суспільні відносини, яким завдана шкода правопорушенням, але які не виступають в якості основного об'єкту правової охорони, а доповнюють його, під факультативним об'єктом – суспільні відносини, яким в залежності від умов, що складуються може бути, а може не бути завдана шкода [136].

Суб'єктивні ознаки правопорушення включають суб'єкта правопорушення та суб'єктивну сторону, яка полягає у психічному ставленні суб'єкта до вчиненого діяння.

Суб'єктом адміністративного проступку визнаються фізичні особи, що як суб'єкти адміністративного проступку мають володіти деліктоздатністю, тобто здатністю нести юридичну відповідальність. За загальним правилом, адміністративній відповідальності підлягають особи, які досягли на момент вчинення адміністративного правопорушення шістнадцятирічного віку. Відповідно до ст. 13 КУАП до осіб віком від шістнадцяти до вісімнадцяти років, які вчинили адміністративні правопорушення, застосовуються заходи впливу, передбачені статтею 241 КУпАП: зобов'язання публічно або в іншій формі попросити вибачення в потерпілого; попередження; догана або сувора догана; передання неповнолітнього під нагляд батькам або особам, які їх замінюють, чи під нагляд педагогічному або трудовому колективу за їх згодою, а також окремим громадянам на їх прохання. Застосування заходів впливу замість адміністративних стягнень є обов'язковим в усіх випадках вчинення неповнолітньою особою адміністративних правопорушень, передбачених цим КУпАП [68, с.350].

Спеціальними ознаками суб'єкта адміністративного проступку, є ті що характеризують: службовий чи посадовий статус особи; громадянський статус; процесуальний статус; стан здоров'я; наявність додаткових обов'язків або обмежень, покладених публічною адміністрацією; наявність чи відсутність спеціального права; наявність права власності тощо [76, с. 288–289].

Суб'єктивна сторона проступку – це сукупність ознак, які характеризують суб'єктивне (психічне) ставлення особи до вчиненого нею протиправного діяння та його негативних наслідків, а саме вина, мотив і мета правопорушення. Обов'язковою серед них є вина – безпосередній вплив психічного ставлення до вчиненої суспільно небезпечної дії (бездіяльності) та її негативних наслідків. Розрізняють дві основні форми вини – навмисність (умисел) і необережність.

Навмисність буває прямою і непрямою. Прямий умисел виявляється в усвідомленні правопорушником суспільно небезпечного характеру свого діяння, у передбаченні суспільно небезпечних наслідків і бажанні їхнього настання. Непрямий умисел полягає в усвідомленні правопорушником суспільно небезпечного характеру своєї дії чи бездіяльності, у передбаченні суспільно небезпечних наслідків і свідомому допущенні їх. Необережність також буває двох видів – самовпевненість і недбалість. Самовпевненість виявляється в передбаченні правопорушником можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння і легковажному розрахунку щодо їх запобігання. Недбалість виявляється в непередбаченні правопорушником можливості настання суспільно небезпечних наслідків правопорушення, хоча він міг і мав був їх передбачити [68].

Чернов М.М. склад адміністративних правопорушень у сфері банківської діяльності розглядає таким чином:

- ст. 166-5 КУпАП «Порушення банківського, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку» - загальним *об'єктом* є суспільні відносини, що регулюються та охороняються адміністративним законодавством України. *Об'єктивна сторона* зазначеного адміністративного правопорушення характеризується протиправною діяльністю (бездіяльністю) його суб'єкта. може бути скоєне як у формі дії (при здійсненні незаконних, заборонених законодавством банківських операцій), так і у формі бездіяльності (шляхом нездійснення обов'язкових до виконання дій за банківським законодавством України, або невиконанні посадовими особами банків та інших фінансових установ законних вимог Національного банку України). *Суб'єктом* зазначеного правопорушення можуть бути керівники банків або інші особи, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки

Національного банку України, а також власники істотної участі у банку. *Суб'єктивна сторона* в зазначеному правопорушенні виражається як у формі умислу, так і необережності [246, с.176].

Існує необхідність законодавчої конкретизації об'єкту правопорушення ст.166-5 КУпАП. В юридичній літературі пропонуються такі назви цієї статті «Порушення законодавства щодо надання банківських послуг або здійснення банківських операцій зі свідомим не уникненням або не усуненням умов, що призвели до збитку законним інтересам вкладників або інших кредиторів банку» [99, с. 6]; «Порушення законодавства щодо надання банківських послуг або здійснення *ризикових* банківських операцій зі свідомим не уникненням або не усуненням умов, що призвели до збитку законним інтересам вкладників або інших кредиторів банку» [246, с.182].

- ст.166-8 «Порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг» встановлює адміністративну відповідальність у разі здійснення банківської діяльності, банківських операцій або іншої діяльності з надання фінансових послуг без набуття статусу фінансової установи чи без спеціального дозволу (ліцензії) якщо законом передбачено їх одержання для здійснення такої діяльності, або з порушенням умов ліцензування. Родовим *об'єктом* вказаного адміністративного проступку є суспільні відносини у сфері банківської діяльності та іншої діяльності з надання фінансових послуг, безпосереднім об'єктом – порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг. *Об'єктивна сторона* виражається у здійсненні активної протиправної діяльності, це правопорушення може бути як разовим, так і триваючим. *Суб'єкт* зазначеного правопорушення – посадові особи банків, *суб'єктивна сторона* правопорушення характеризується наявністю вини у формі умислу.

- ст. 166-7 «Протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку» КУпАП. Безпосередній *об'єкт* цього адміністративного правопорушення

– встановлений порядок ліквідації банківських установ згідно законів України «Про банки і банківську діяльність», «Про Національний банк України», Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затвердженою постановою Правління НБУ від 28.08.2001 р. № 368 та інших нормативно-правових актів. *Об'єктивна сторона* цього правопорушення виражається у створенні перешкод для доступу тимчасового адміністратора або ліквідатора банку, його активів, книг, записів, документів. Перешкоди можуть створюватися як активною діяльністю відповідних осіб, так і їх бездіяльністю, зокрема у ненаданні необхідної витребуваної інформації та документації тощо. *Суб'єктом* правопорушення може бути «будь-яка особа», тобто суб'єктом правопорушення можуть бути: керівник банківської установи, інші посадовці, власники істотної участі у банку, будь-який працівник банку. Суб'єктом правопорушення може бути і спеціальний і загальний суб'єкт. *Суб'єктивна сторона* виражається у формі умислу.

- ст. 166-6 (частина третя, четверта) «Порушення порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи – підприємця» КУпАП. Безпосереднім *об'єктом* такого правопорушення є законодавчо встановлена процедура ліквідації юридичної особи. *Об'єктивна сторона* правопорушення виражається у:

а) відсутності бухгалтерського обліку або ведення його з порушенням встановленого порядку, несвоєчасне, неповне або з порушенням встановленого порядку проведення інвентаризації майна, порушення порядку проведення оцінки майна, складення ліквідаційного балансу (проміжного балансу), розподільчого балансу, передавального акта під час припинення юридичної особи (частина третя ст.166-6 КупАП);

б) ухилення голови комісії з припинення юридичної особи, ліквідаційної комісії, ліквідатора, інших осіб, залучених до припинення юридичної особи від проведення припинення юридичної особи або від складення ліквідаційного

балансу (проміжного балансу), розподільчого балансу, передавального акта, обов'язкове подання якого встановлено законом для проведення припинення юридичної особи (частина четверта ст.166-6 КУпАП). Зазначені правопорушення можуть здійснюватися внаслідок як активної діяльності зазначених осіб, так і їх бездіяльністю.

Суб'єктом правопорушення, передбаченого ст.166-6 (частина третя) КУпАП є посадові особи юридичної особи, інші особи, залучені до припинення юридичної особи; *суб'єкт* правопорушення, передбачений ст.166-6 (частина четверта) КУпАП визначений більш конкретно, із зазначенням функціональних обов'язків осіб, залучених до ліквідації юридичної особи. *Суб'єктивна сторона* виражається у формі умислу, так і необережності.

ст.163-14 КУпАП «Порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима» - безпосереднім *об'єктом* правопорушення є встановлений порядок здійснення операцій з електронними грошима; *об'єктивна сторона* цього правопорушення полягає в порушенні законів України та нормативно-правових актів НБУ у цій сфері; правопорушення може бути вчинено як активними діями, так і бездіяльністю посадової особи. *Суб'єктом* правопорушення визначено посадову особу юридичної особи – суб'єкта господарювання, вина може проявлятися як у формі умислу, так і необережності.

ст.166-20 КУпАП - безпосереднім *об'єктом* є здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків, передбачених законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ. *Об'єктивна сторона* цього правопорушення полягає в: а) неподані, несвоєчасному подані або подані завідомо недостовірної інформації з питань діяльності платіжних систем НБУ, передбаченому законодавством України та нормативно-правовими актами НБУ; б) ухилення осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту), від перевірки, невиконання вимог НБУ щодо усунення порушень законів України та нормативно-правових актів НБУ; в) надання послуг платіжної системи в Україні без реєстрації платіжної системи в порядку, установленому законами та

нормативно-правовими актами НБУ. Правопорушення може бути вчинено як у формі активних дій, так і бездіяльності. *Суб'єктом* правопорушення є фізичні особи–підприємці та посадові особи юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту) із боку НБУ, вина може проявлятися як у формі умислу, так і необережності [246].

С. Надобко на основі аналізу складів адміністративних правопорушень, які є підставами адміністративної відповідальності за порушення законодавства про банки і банківську діяльність зробив певні узагальнення:

1) За характеристиками діянь, які утворюють об'єктивну сторону таких правопорушень можна виділити:

- - адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у прямому порушенні норм банківського законодавства та нормативно-правових актів НБУ;
- - адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у невиконанні вимог уповноважених осіб в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу;
- - адміністративні правопорушення, об'єктивна сторона яких полягає у протидії уповноваженим особам в процесі здійснення ними банківського нагляду та застосування відповідних заходів впливу;

2) усі розглянуті адміністративні правопорушення можуть бути вчинені лише з умисною формою вини;

3) переважна більшість адміністративних правопорушень за порушення законодавства про банки і банківську діяльність закріплює відповідальність за спеціальними суб'єктами: службовими та посадовими особами, оскільки коло службових повноважень, кваліфікаційні вимоги, що висуваються до тієї чи іншої посадової особи, закріплюються у посадових інструкціях, то, в силу виконання своїх трудових функцій, така особа зобов'язана знати свої посадові обов'язки, а у випадку, коли посадова особа, не знає того, що вчинювані дії чи бездіяльність підпадають

під ознаки адміністративного правопорушення, останнє свідчить про неналежне виконання службових чи посадових обов'язків;

4) у розглянутих вище складах адміністративних правопорушень законодавець виділяє як суб'єктів:

- посадових осіб юридичної особи – суб'єкта господарювання;
- пов'язаних з банком осіб або інших осіб, які відповідно до закону можуть бути об'єктом перевірки Національного банку України;
- емітентом електронних платіжних засобів;
- еквайрингові установи (еквайри);
- фізичних осіб-підприємців;
- посадових осіб юридичних осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту);
- осіб, які є об'єктами нагляду (оверсайту);
- посадових осіб юридичних осіб, які надають послуги платіжної системи;
- будь-яких осіб;
- керівників банків [150, с. 165].

Щодо суб'єкта правопорушення у сфері банківської діяльності, слід зазначити, що існує суперечність між статтями КУпАП та банківським законодавством і нормативно-правовими актами НБУ. За КУпАП, штраф застосовують лише до фізичних осіб (спеціального і загального суб'єкта), за банківським законодавством (зокрема, ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні») і нормативно-правовими актами НБУ (п.9.1 Положення про застосування НБУ заходів впливу, затвердженого постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346) штрафи можуть накладатися на банк як юридичну особу [246].

В юридичній літературі все частіше піднімається питання про вину саме юридичної особи. Її вину визначають як «... суб'єктивне ставлення до правопорушення фізичних осіб, які входять до складу юридичної особи-порушника або перебувають з нею в іншому правовому зв'язку, що здебільшого

має визначатись переважаючою волею, під якою передусім слід розуміти волю адміністрації (керівництва) юридичної особи, а саме її уповноважених посадових осіб, а також інших осіб, які мають право давати вказівки в межах юридичної особи та її структурних підрозділів» [122, с.16].

Про необхідність закріплення юридичної особи як суб'єкта адміністративної відповідальності піднімають питання в своїх наукових працях В. Авер'янов, Ю. Битяк, І. Голосніченко, В. Іванцов, О. Зима, В. Колпаков, І. Коліушко, М. Михеєнко, І. Слубський та інші науковці. Вони пропонують визначити підстави та порядок притягнення юридичної особи до відповідальності, види правопорушень, за які вона може бути притягнута до адміністративної відповідальності [246].

Найбільш ґрунтовно позиції науковців підсумував М. Удод, зробивши наступний висновок: в адміністративному законодавстві поряд із фізичними особами потрібно передбачити і юридичну особу як суб'єкта правопорушення, до КУпАП доцільно включити принцип вини юридичної особи у вчиненні адміністративного правопорушення як обов'язкову умову притягнення її до адміністративної відповідальності [236, с.93].

Водночас окремі науковці зберігають негативне відношення до ідеї юридичної відповідальності юридичних осіб, вважаючи визнання юридичних осіб суб'єктами адміністративної відповідальності однією із тенденцій, що руйнують цілісність інституту адміністративної відповідальності [227, с. 51].

В. Кротюк, А. Іоффе, Д. Лук'янець у своїх роботах стверджують, що юридичні особи не є суб'єктами адміністративних правопорушень в контексті КУпАП, але є беззаперечними учасниками адміністративно-правових відносин, в тому числі суб'єктами адміністративної відповідальності у випадках встановлених законом.

Відповідно до чинного законодавства за правопорушення у сфері банківської діяльності застосовуються адміністративні штрафи. М. Чернов,

проаналізувавши адміністративні штрафи у сфері банківської діяльності зробив наступні висновки:

1) штрафи накладаються: а) у формі відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку; б) у формі неоподаткованого мінімуму доходів громадян (н.м.д.г.);

2) мінімальний розмір відсотку від суми зареєстрованого статутного капіталу банку – 0,01, максимальний – 0,5. Розмір відсотку збільшується у разі другого і третього порушення протягом календарного року;

3) мінімальний розмір відсотку від суми зареєстрованого статутного капіталу банку застосовується за: а) порушення порядку, строків і технології виконання операцій; б) за подання недостовірної інформації, неподання/несвоєчасне подання статистичної звітності або недостовірно статистичної звітності; в) подання недостовірної або неподання/несвоєчасне подання інформації про структуру власності; г) ненадання повідомлення чи несвоєчасне повідомлення про внесення змін до положення про відокремлений підрозділ або про його закриття, або фактичне припинення діяльності; д) невиконання вимог нормативно-правових актів щодо проведення уповноваженими НБУ особами перевірки банку; е) порушення вимог Закону про банки в частині запобігання та протидії легалізації (відмиванню) доходів, одержаних злочинним шляхом; є) за невиконання вимог інших нормативно-правових актів;

4) максимальний розмір відсотку від суми зареєстрованого статутного капіталу банку (0,5) застосовується за третє і подальші порушення нормативів миттєвої, поточної, короткострокової ліквідності, інвестування в цінні папери окремо за кожною установою і загальної суми інвестування;

5) неоподаткований мінімум доходів громадян накладається на банк, у разі подання Національному Банку перекручення даних статистичної звітності (крім звітності про валютні операції) в розмірі 100 н.м.д.г. (але не більше одного відсотка від суми зареєстрованого статутного капіталу банку); штраф у такому ж

розмірі покладається у разі неподання/несвоєчасного подання банком НБУ недостовірної статистичної звітності з питань фінансового моніторингу [246].

Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи» №1586-VII від 4.07.2014 р. посилена відповідальність банку та його керівництва за банківську діяльність. Положення закону передбачають право НБУ застосовувати заходи впливу на банки та його керівництво, якщо іноземними державами та міждержавними об'єднаннями, міжнародними організаціями були застосовані санкції до банків чи власників істотної участі у банку [195].

Національний банк може не накладати штраф у таких випадках:

а) якщо застосування штрафів не вплинуло на усунення банком порушень економічних нормативів та якщо такі порушення відбуваються систематично, а саме:

економічні нормативи, що розраховуються за середньозваженою величиною за місяць або щодавно, порушуються протягом чотирьох місяців поспіль або шість разів протягом календарного року;

економічні нормативи, які розраховуються щоденно, порушуються щодня протягом місяця або через певний проміжок часу протягом чотирьох місяців;

б) якщо стягнення суми штрафу спричинить суттєве погіршення фінансового стану банку - неспроможність банку своєчасно виконувати зобов'язання перед своїми клієнтами або загрозу інтересам вкладників і кредиторів;

в) за третє та подальші порушення в поточному році порядку, строків і технології виконання банківських операцій, установлених нормативно-правовими актами Національного банку щодо одного виду банківської операції;

г) якщо накладання штрафів не вплинуло на усунення банком порушення ліміту загальної довгої валютної позиції банку (Л13-1)/ліміту загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) та якщо ліміт загальної довгої валютної позиції

банку (Л13-1)/ліміт загальної короткої валютної позиції банку (Л13-2) у разі встановлення щоденного контролю за дотриманням банком значення відповідного ліміту порушується щодня протягом місяця або через певний проміжок часу протягом чотирьох місяців [179].

До характеристики застосування адміністративного штрафу у банківській діяльності звертаються правники. А. Баришніков підкреслює значення під час реалізації штрафу як виду адміністративного стягнення та міри відповідальності дотримання правової процедури, яка встановлена нормами процесуального права [50, с. 115]. В юридичній літературі зазначається на надзвичайно занижені розміри штрафів за фінансові правопорушення, які частіше всього неадекватні вчиненому протиправному винному діянню та його економічним наслідкам [100, с. 183]. Вноситься пропозиція, про доповнення штрафної санкції за правопорушення у сфері банківської діяльності адміністративним покаранням у вигляді адміністративного призупинення діяльності відповідної установи [42, с.6].

На думку науковців, назріла необхідність передбачення в КупАП можливості застосування штрафних санкцій, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV Податкового кодексу для відповідного року. В п.5. підр. I. Розділ XX вказується: «Якщо норми інших законів містять посилання на неоподатковуваний мінімум доходів громадян, то для цілей їх застосування використовується сума в розмірі 17 гривень, крім норм адміністративного та кримінального законодавства в частині кваліфікації адміністративних або кримінальних правопорушень, для яких сума неоподатковуваного мінімуму встановлюється на рівні податкової соціальної пільги, визначеної підпунктом 169.1.1 пункту 169.1 статті 169 розділу IV цього Кодексу для відповідного року» [178]. За обсягом податкова соціальна пільга є більш значною, ніж н.м.д.г., що зможе забезпечити більшу фінансову дисципліну банків, буде сприяти попередженню вчинення правопорушень [246].

Слід звернути увагу, що не врегульованим законодавцем залишається питання притягнення до юридичної відповідальності за розголошення відомостей, що становлять банківську таємницю у разі нанесення шкоди, розмір якої є меншим, за встановлений Кримінальним кодексом України.

На нашу думку, для належного захисту інституту банківської таємниці, необхідно передбачити адміністративну відповідальність за розголошення відповідних відомостей, де розмір шкоди буде визначати характер і міру покарання, розмежовуючи адміністративну і кримінальну відповідальність за таке правопорушення. Тобто, якщо розголошення банківської таємниці завдає шкоди, розмір якої є меншим від істотного, такого правопорушника слід би було притягати до адміністративної відповідальності.

Отже, пропонуємо доповнити Кодекс України про адміністративні правопорушення статтею 166-28 «Розголошення банківської таємниці» наступного змісту:

«Розголошення банківської таємниці без згоди її власника особою, якій ця таємниця відома у зв'язку з професійною або службовою діяльністю, якщо воно завдало шкоди юридичним чи фізичним особам -

тягне за собою накладення штрафу від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

Висновки до розділу 3

Правове регулювання банківської діяльності в зарубіжних країнах має спільні риси, зокрема: наявний певний сталий перелік вимог до заявника; початок банківської діяльності можливий лише після проходження певної адміністративної процедури, яка включає погодження концентрації антимонопольним органом, погодження проспекту емісії (за його наявності) в органі нагляду та контролю за фінансовими ринками, реєстрації компанії в реєстрі; необхідність отримання дозволу на здійснення банківської діяльності на підставі письмового звернення до адміністративного органу; питання надання дозволу на здійснення банківської діяльності віднесено переважно до

компетенції окремого органу нагляду та контролю за фінансовими ринками, який відокремлений від центрального банку країни; незалежність означеного органу нагляду і контролю, яка забезпечується порядком формування керівного складу цих органів.

На підставі аналізу законодавства в сфері розкриття банківської таємниці Європейського Союзу встановлено необхідність гармонізації положень європейського законодавства щодо створення єдиного реєстру банківських рахунків фізичних і юридичних осіб та надання доступу до нього окремим державним органам задля належної протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом.

Адміністративні правопорушення у сфері банківської діяльності зазначені у главі 12 «Адміністративні правопорушення в галузі торгівлі, громадського харчування, сфері послуг, в галузі фінансів і підприємницької діяльності» КУПАП України. Серед них: порушення умов видачі векселів (стаття 163⁻¹²); порушення порядку здійснення операцій з електронними грошима (стаття 163⁻¹⁴); порушення порядку оприлюднення фінансової звітності або консолідованої фінансової звітності (стаття 163⁻¹⁶); порушення банківського, валютного законодавства, законодавства, яке регулює переказ коштів в Україні, нормативно-правових актів Національного банку України або здійснення ризикових операцій, які загрожують інтересам вкладників чи інших кредиторів банку (стаття 166⁻⁵); порушення порядку припинення юридичної особи або підприємницької діяльності фізичної особи - підприємця (стаття 166⁻⁶); протидія тимчасовій адміністрації або ліквідації банку (стаття 166⁻⁷); порушення порядку зайняття діяльністю з надання фінансових послуг (стаття 166⁻⁸); порушення законодавства у сфері гарантування вкладів фізичних осіб (стаття 166⁻¹⁹); порушення законів України та нормативно-правових актів Національного банку України щодо здійснення нагляду (оверсайту) платіжних систем та систем розрахунків (далі - платіжні системи) (стаття 166⁻²⁰).

Щодо суб'єкта правопорушення у сфері банківської діяльності, то існує

суперечність між статтями КУпАП та банківським законодавством і нормативно-правовими актами НБУ. За КУпАП, штраф застосовують лише до фізичних осіб (спеціального і загального суб'єкта), за банківським законодавством (зокрема, ст. 73 Закону України «Про банки і банківську діяльність», ст. 11 Закону України «Про державне регулювання ринку цінних паперів в Україні») і нормативно-правовими актами НБУ (п.9.1 Положення про застосування НБУ заходів впливу, затвердженого постановою Правління НБУ від 17.08.2012 р. № 346) – і до банку як юридичної особи [246].

ВИСНОВКИ

За результатами проведеного дисертаційного дослідження, виконаного на основі аналізу чинного законодавства України і практики його реалізації, теоретичного осмислення численних наукових праць у галузі адміністративного права, автором сформульовано низку висновків, пропозицій і рекомендацій, спрямованих на подальший розвиток теорії адміністративного права, формування нових і вдосконалення існуючих правових положень, удосконалення правового регулювання банківської системи. Основні з них такі:

1. Аналіз доктринальних підходів до визначення понять банківської системи та банківської діяльності як функціональної діяльності елементів банківської системи дає змогу зробити висновок про відсутність єдиного загальновизнаного доктринального підходу до розуміння терміну «банківська діяльність». В результаті систематизації існуючих в науці адміністративного права, вітчизняному законодавстві, зарубіжних нормативно-правових актах визначень банківської діяльності висловлено пропозицію розуміти під банківською діяльністю врегульовану правовими нормами діяльність юридичних осіб щодо надання визначених законодавством банківських послуг (включаючи операції з цифровими активами) на підставі дозвільних документів (банківської ліцензії) та закону.

Зважаючи на стрімкий розвиток у світі сфери цифрових активів та необхідність належного врегулювання їх використання, пропонуємо доповнити закріплений у законодавстві перелік банківських послуг операціями з цифровими активами.

2. Виходячи з об'єктивної зумовленості динамічного системного розвитку принципів функціонування банківської системи, пропонується принципи функціонування банківської системи доповнити принципом доступності до інноваційних легальних банківських послуг (наприклад операції з віртуальними активами) потенційним споживачам та клієнтам, оскільки останній сьогодні стає базовою умовою сталого розвитку банківської системи України. Зважаючи на

тенденції до створення онлайн-ових суб'єктів банківської системи, обґрунтовується також доцільність запровадження принципу універсальності правового статусу банку незалежно від організаційної форми і диференціації за спеціалізацією.

3. Серед першочергових завдань подальшого вдосконалення законодавчого регулювання у сфері банківської діяльності слід відзначити необхідність забезпечення прозорості функціонування банків, вдосконалення регулювання виведення з ринку неплатоспроможних банків та недопущення їх для подальшого надання банківських послуг, вдосконалення правового регулювання щодо поводження з проблемними кредитами. В цьому контексті пропонується розробка окремого стратегічного документу, яким буде закріплено системні результати стратегічного прогнозування та планування розвитку банківської системи України до 2030 року, передбачено заходи вдосконалення банківського законодавства та правозастосовчої практики в даній сфері. Прийняття та реалізація даного документу відповідає концептуальним положенням Національної економічної стратегії на період до 2030 року. Поетапне виконання положень документу дозволить забезпечити сталий та прогнозований розвиток банківської системи держави, забезпечить проведення систематизації банківського законодавства та прийняття Банківського кодексу України.

4. Проведений аналіз положень доктрини і чинного законодавства дає змогу говорити про наявність проблемних питань у сфері створення і функціонування суб'єктів банківської діяльності, правовий статус яких визначається Законом України «Про банки та банківську діяльність» та Законом України «Про систему гарантування вкладів фізичних осіб».

Для підвищення ефективності управління банками запропоновано авторську класифікацію суб'єктів банківської системи за напрямками діяльності і спеціалізацією послуг з метою підвищення ефективності управління банками. В межах даної класифікації банки пропонується розподіляти на іпотечні,

інвестиційні, інноваційні, галузеві (промислові, земельні, аграрні), онлайніві, споживчі, пенсійні.

Одним з важливих проблемних питань, як показує практика, є неналежне врегулювання питання відновлення банківської ліцензії у разі визнання неправомірним її відкликання за рішенням суду. Пропонується у Законі України «Про банки і банківську діяльність» передбачити можливість відновлення банківської ліцензії у разі визнання у судовому порядку незаконності її відкликання.

Зважаючи на стрімкий розвиток цифрових технологій і запровадження практики створення онлайнівих суб'єктів надання банківських послуг, пропонується сформувати конструкцію правового статусу суб'єкта банківської системи який здійснює виключно дистанційне надання банківських та інших фінансових послуг та дистанційну верифікацію клієнтів – онлайн-банк.

5. Діяльність банків регулюється і контролюється державними органами, які мають важливе значення як для банківської системи, її елементів, їх стабільності та нормального функціонування, так і для системи державного управління банківською системою. До таких відносять: НБУ, Національну комісію з цінних паперів та фондового ринку, Міністерство фінансів України, Міністерство розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України, Державну податкову службу України, Антимонопольний комітет України, Фонд гарантування вкладів фізичних осіб та інші органи державної влади.

Сьогодні у світі активно впроваджуються у суспільний обіг інноваційні фінансові інструменти, що вплине і на банківський сектор України, тому вбачається необхідним передбачити відповідні повноваження щодо регулювання сфери цифрових активів для Національного банку України. Слід буде також здійснити розмежування повноважень у означеній сфері між останнім та Міністерством цифрової трансформації України.

6. В умовах розвитку громадянського суспільства, важливим елементом банківського нагляду має також стати розвинений громадський контроль за

прозорістю функціонування банківської системи. Це має привести до розкриття важливої для кредиторів і споживачів банківських послуг інформації, а також дозволить підвищити рівень суспільної довіри до банків, як суб'єктів надання банківських послуг. Дієвим заходом вдосконалення громадського контролю за роботою банківської системи може стати закріплення у Положенні про Громадську раду при Національному банку України обов'язкового забезпечення онлайн-доступу до її засідань у режимі реального часу.

7. За результатами дослідження банківських систем зарубіжних країн визначено загальні принципи банківської діяльності в зарубіжних країнах і національні особливості функціонування банківських систем. Для підвищення рівня інтеграції банківської системи України з банківськими системами інших країн визначено напрямки гармонізації вітчизняного законодавства із законодавством країн-членів ЄС в сфері розкриття банківської таємниці авторизованим компетентним органам та організації співпраці в галузі протидії легалізації доходів, одержаних злочинним шляхом, а саме доведено доцільність імплементації положень європейського законодавства щодо створення єдиного реєстру банківських рахунків фізичних і юридичних осіб та надання доступу до нього окремим державним органам.

8. Адміністративна відповідальність є одним із засобів охорони суспільних відносин у сфері банківської діяльності. За результатами аналізу чинного законодавства та матеріалів правозастосовчої практики було сформовано новий підхід до сутності та специфіки адміністративної відповідальності у банківській сфері, під якою пропонується розуміти застосування до суб'єктів, які вчинили адміністративні правопорушення у банківській сфері, передбачених законодавством стягнень, що накладаються уповноваженими суб'єктами за результатами здійснення заходів банківського контролю чи нагляду.

Необхідно забезпечити належне врегулювання питання притягнення до адміністративної відповідальності за порушення законодавства у сфері споживчого кредитування, в зв'язку з чим пропонується доповнити Кодекс

України про адміністративні правопорушення статтею 166-28 «Порушення законодавства у сфері споживчого кредитування» наступного змісту: «Порушення законодавства у сфері споживчого кредитування фізичною чи юридичною особою – тягне за собою накладення штрафу від ста до п'ятисот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян».

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. A framework for dealing with domestic systemically important banks. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs233.pdf>
2. Aktiengesetz. 06.09.1965 (BGBl. I S. 1089). URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/aktg/>
3. Artificial Intelligence and the Banking Industry's \$ 1 Trillion Opportunity. *The Financial Brand*. 2019. URL: <https://thefinancialbrand.com/72653/artificial-intelligence-trends-banking-industry>
4. Bank Act. S.C. 1991. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/B1.01/page-7.html#h-9>
5. Code monétaire et financier. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichCode.do?cidTexte=LEGITEXT000006072026>
6. Code of Federal Regulations (annual edition). 12 CFR Parts 1-199. URL: <https://www.gpo.gov/fdsys/browse/collectionCfr.action?collectionCode=CFR&searchPath=Title+12%2FChapter+I&oldPath=Title+12%2FChapter+I&isCollapsed=true&selectedYearFrom=2015&ycord=625>
7. Core principles for effective banking supervision. URL: <https://www.bis.org/publ/bcbs230.pdf>
8. Council Directive 2003/48/EC of 3 June 2003 on taxation of savings income in the form of interest payments. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/GA/TXT/?uri=CELEX%3A32003L0048>
9. Council Directive 91/308/EEC of 10 June 1991 on prevention of the use of the financial system for the purpose of money laundering. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=celex:31991L0308>
10. Financial Services and Markets Act. 2000. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2000/8/contents>
11. First Council Directive 77/780/EEC of 12 December 1977 on the coordination of the laws, regulations and administrative provisions relating to the

taking up and pursuit of the business of credit institutions. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31977L0780>

12. Gesetz betreffend die Erwerbs-und Wirtschaftsgenossenschaften. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/geng/index.html>
#BJNR000550889BJNE000203377

13. Gesetz über die Bundesanstalt für Finanzdienstleistungsaufsicht (Finanzdienstleistungsaufsichtsgesetz - FinDAG). 22.04.2002 (BGBl. I S. 1310). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/findag/BJNR131010002.html>

14. Gruson M., Feuring W. The New Banking Law of the European Economic Community. The International Lawyer. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/216911366.pdf>

15. Hacker A. Herausforderungen der Finanzverwaltung im Lichte vermehrt bekannt gewordener Abgabenvermeidungen – aggressiver Steuerplanungen. ÖStZ, 302f. 2013. URL: https://emedien.arbeiterkammer.at/viewer/rest/pdf/mets/AC12636393.xml/LOG_0007/2_Steuerroasen_Definitionen.pdf

16. Handelsgesetzbuch. 10.05.1897 (RGBl. I S. 219). URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/hgb/>

17. Kodeks spółek handlowych. 15.09.2007. Dz.U. 2000 nr 94 poz. 1037. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20000941037>

18. Kreditwesengesetz. 09.09.1998 BGBl. I S. 2776. URL: <http://www.gesetze-im-internet.de/kredwg/>

19. La Fédération bancaire française (FBF). URL: <http://www.fbf.fr/fr/accueil>

20. Lietuvos Respublikos akcinių bendrovių įstatymas. URL: <https://www.e-tar.lt/portal/lt/legalAct/TAR.0C2D1F38F3A7>

21. Lietuvos Respublikos Bankų įstatymas. URL: http://www3.lrs.lt/pls/inter3/dokpaieska.showdoc_l?p_id=230458&p_tr2=2

22. Lietuvos respublikos vertybinių popierių įstatymas. URL: <https://www.infolex.lt/ta/50460>

23. New Bank Start-up Unit. What you need to know from the UK's financial regulations. Prudential Regulation Authority 20 Moorgate London EC2R 6DA. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/prd/Documents/authorisations/newfirmauths/nbsuguide.pdf>

24. New firm authorisation. Prudential Regulation Authority. URL: <http://www.bankofengland.co.uk/prd/pages/authorisations/newfirm/default.aspx>

25. OECD (2013). Economic Surveys: Slovenia. Retrieved from https://www.oecd-ilibrary.org/economics/oecd-economic-surveys-slovenia2013_eco_surveys-svn-2013-en.

26. Office of the Superintendent of Financial Institutions Act. 1985. URL: <http://laws-lois.justice.gc.ca/eng/acts/o-2.7/index.html>

27. Portant fusion des autorités d'agrément et de contrôle de la banque et de l'assurance: Ordonnance 2010-76 du 21.01.2010. URL: <https://www.legifrance.gouv.fr/affichTexte.do?cidTexte=JORFTEXT000021719945&dateTexte=&categorieLien=id>

28. Prawo bankowe. 29.09.1997 r., brzmienie 01.07.2016. URL: <http://prawo.legeo.pl/prawo/ustawa-z-dnia-29-sierpnia-1997-r-prawo-bankowe/?on=>

29. Second Council Directive 89/646/EEC of 15 December 1989 on the coordination of laws, regulations and administrative provisions relating to the taking up and pursuit of the business of credit institutions and amending Directive 77/780/EEC. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A31989L0646>

30. The Companies Act. 2006. URL: <http://www.legislation.gov.uk/ukpga/2006/46/contents>

31. Ustawa o nadzorze nad rynkiem finansowym. 21.07.2006. Dz. U. Z 2016 r. poz. 174, z późn. zm. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20160000174>

32. Ustawa o ochronie konkurencji i konsumentów. 16.02.2007. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20070500331>

33. Ustawa o ofercie publicznej i warunkach wprowadzania instrumentów finansowych do zorganizowanego systemu obrotu oraz o spółkach publicznych: 29.07.2005. Dz.U. 2005 nr 184 poz. 1539. URL: <http://isap.sejm.gov.pl/DetailsServlet?id=WDU20051841539>
34. Авер'янов В.Б. Адміністративне право України. Академічний курс: у 2 т. Т. 1: Загальна частина. К. : Юрид. думка, 2004. 584 с.
35. Адамик Б.П. Національний банк і грошово-кредитна політика: навч. посіб. Тернопіль: Карт-бланш, 2002. 278 с.
36. Адміністративна відповідальність в Україні: навч. посіб. / за заг. ред. А.Т. Комзюка. 2-ге вид., перероб. і допов. Харків: Ун-т внутр. справ, 2000. 99 с.
37. Адміністративна відповідальність: навч. посіб. / за заг. ред. Т.О. Коломоєць. Київ : Істина, 2011. 184 с.
38. Адміністративне право України. Загальна частина. Академічний курс : підручник / за заг. ред. О. М. Бандурки. Харків : Золота миля, 2011. 584 с.
39. Адміністративне право: підручник / за заг. ред. Т.О.Коломоєць. К.: Істина, 2009. 480 с.
40. Адміністративне право: підручник / Ю.П. Битяк (кер. авт. кол.), В.М. Гаращук, В.В. Богуцький та ін.: за заг. ред. Ю.П. Битяка, В.М. Гаращука, В.В. Зуй. Х.: Право, 2012. 656 с.
41. Алексеев С. С. Собрание сочинений: в 10 т. М. : Статут, 2010. Т. 3: Проблемы теории права: Курс лекций. 781 с.
42. Астафьев В.Б. Административная ответственность за нарушение законодательства о банках и банковской деятельности: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.14. М., 2009. 23 с.
43. Банківська енциклопедія / ред. А.М. Мороз. К.: Ельтон, 1993. 336 с.
44. Байтин М. И. Сущность права (современное нормативное правопонимание на грани двух веков). Саратов, 2001. 416 с.

45. Балянт Г., Прийдун Л. Нормативно-правова основа функціонування банківських установ і напрямки її вдосконалення. *Українська наука: минуле, сучасне, майбутнє*: щорічник. 2010. Вип. 14-15. С. 3-21.
46. Банки державного сектору. URL: <https://mof.gov.ua/uk/banki-derzhavnogo-sektoru>
47. Банківська діяльність. *Національний банк України: офіц. інтернет-представництво*. URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=123131&cat_id=122978
48. Банківське право України: навч. посіб. / ред. А.О.Селіванов. К.: Вид-во Дім «Ін Юре», 2000. 384 с.
49. Банківський нагляд: підручник / Скаско О.І., Смовженко Т.С., Могильницька М.П. та ін.; за заг. ред. д-ра екон. наук, проф. Т.С. Смовженко. К., 2011. 432 с,
50. Баришніков А.Г. *Адміністративний штраф: концептуальний підхід до оновленого змісту (на прикладі банківської діяльності)*. Часопис Київського університету права. 2009. №3. С.114–118.
51. Батлер Б. Оксфордский толковый словарь / Б. Батлер, Б. Джонсон, Г. Сидуэлл, Э. Вуд. 2003. URL: <http://vocable.ru/dictionary/533/word/banking-bankovskaja-deyatelnost>.
52. Бахарєва Я.В. Мобільний банкінг як перспективний напрям розвитку банківських інформаційних систем. *Агросвіт*. 2018. С. 48-54.
53. Безклубий І.А. Теоретичні проблеми банківських правочинів : дис.. ... докт. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 486 с.
54. Беляев М. К., Ерохова А. Д. Искусственный интеллект в операционной деятельности банка будущего. *Проблемы национальной стратегии*. 2019. № 2 (53). С. 147–162.
55. Біленчук П.Д. Банківське право: українське і європейське : навч. посіб. / П.Д. Біленчук, О. Г. Диннік, І. О. Лютий, О. В. Скороход : за заг. ред. П.Д. Біленчука – К. : Атіка, 1999. 400 с.

56. Букрєєв М.Ю. *Особливості адміністративної відповідальності за делікти у сфері банківської діяльності*. Право і безпека. 2018. № 2 (69). С.18-22.
57. Букрєєв, М. Ю. *Банківська діяльність як об'єкт адміністративно-правової охорони*. Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ. 2018. № 2(81). С.28-37.
58. Буряк О.П. Сутність, елементи та ознаки банківської системи ринкової економіки. *Сталий розвиток економіки*. 2014. № 3. С. 242-248.
59. Васюренко О.В. Банківські операції : навч.посіб. / О.В. Васюренко. – 4-те вид., перероб. і доп. К. : Знання, 2004. 324 с.
60. Васюренко О.В., Волохата К.О. Економічний аналіз діяльності комерційних банків: навч. посіб. К.: Знання, 2006. 463 с.
61. Ващенко Ю.В. Банківське право: навчальний посібник. К.: Центр навчальної літератури, 2006. 344 с.
62. Версаль Н.І. Проблеми класифікації регулювання банківської діяльності. Банківська система України: теорія і практика становлення: зб. наук. праць: в 2 т. Т. 2. Суми: ВВП Мрія-1 ЛТД: Ініціатива, 1999. 231 с.
63. Вишневський А.А. Банківське право Англії. М. : Статут, 2000. 214 с.
64. Волоснікова Н., Єремєєва Х. Проблеми банківської системи України та шляхи їх вирішення на макроекономічному рівні. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/248#:~:text=1>
65. Воронов А.Ф. Эволюция функциональных принципов гражданского процесса: автореф. дисс. на соискание научн. степени докт. юрид. наук : 12.00.15. М., 2009. 46 с.
66. Воронова Л.К. *Фінансове право України: підручник*. К. : Прецедент; Моя книга, 2006. 448 с.
67. Воронова Л.К., Кучерявенко М.П., Пришва Н.Ю. та ін. *Фінансове право України / за ред. Л.К. Воронової*. К., 2009. 395 с.
68. Галунько В., Діхтієвський П., Коломоєць Т. та ін. *Адміністративне право України. Повний курс: підручник*. Київ: НДППІ, 2018. 452 с.

69. Галунько В.В., Пономаренко Г.О., Шкарупа В.К. Теорія держави та права: конспект лекцій / ред. В.К. Шкарупа. Херсон: ВАТ «ХМД», 2008. 280 с.
70. Герасимович А.М., Алексеєнко М.Д., Парасій-Вергуненко І.М. та ін. Аналіз банківської діяльності: підруч. / ред. А.М. Герасимович. Вид. 2-ге, без змін. К.: КНЕУ, 2006. 600 с.
71. Гетманцев Д.О., Шуклина Н.Г. Банківське право України: навч. посіб. К.: Центр учбової літ-ри, 2007. 344 с.
72. Глуговська С.Л. Адміністративно-правове регулювання банківської діяльності в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Ірпінь, 2014. 20 с.
73. Гончаренко В.Г., Андрущенко П.П., Базова Т.П. та ін. Юридичні терміни. Тлумачний словник. 2-ге вид., стереотипне. К.: Либідь, 2004. 320 с.
74. Господарський кодекс України від 16.01.2003 № 436-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/436-15#Text>
75. Грушко В.І., Лаптев С.М., Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 264 с.
76. Гуржій Т.О. Адміністративне право України: навч. посібник. К.: КНТ, 2011. 680 с.
77. Деньги, кредит, банки: учебник / под ред. О. И. Лаврушина. 2-е изд., перер. и доп.. М. : Финансы и статистика, 2003. 464 с.
78. Державне управління: словник-довідник / уклад.: В.Д.Бакуменко (кер. творчого кол.), Д.О.Безносенко, І.М.Варзар, В.М.Князєв, С.О.Кравченко, Л.Г.Штика. За заг. ред. В.М.Князєва, В.Д.Бакуменка. К.: Вид-во УАДУ, 2002. 228 с.
79. Дзюблюк О. Актуальні проблеми розвитку банківської системи України. *Банківська справа*. 2016. № 1. С. 3-32.
80. Дзюблюк О.В. Організація грошово-кредитних відносин суспільства у умовах ринкового реформування економіки. К.: Поліграф книга, 2000. 512 с.

81. Дзюблюк О.В., Адамик Б.П., Балянт Г.Р. Банківська система України: становлення і розвиток в умовах глобалізації економічних процесів : монографія / за ред. О.В. Дзюблюка. Тернопіль : Астон, 2012. 358 с.
82. Діяльність банків у забезпеченні сталого розвитку фінансового ринку України: монографія / ред. В.В. Коваленко. Одеса: Видавництво «Атлант», 2014. 358 с.
83. Дмитренко Ю.М. Банківська діяльність як інститут фінансового права. *Форум права*. 2012. №2. С.188-195.
84. Домбровський В.С., Єременко Н.О. *Поняття і сутність банківського нагляду в Україні*. Ефективна економіка. 2014. № 3. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=2844>.
85. Драчевська О. До питання визначення поняття «банківська діяльність». *Підприємництво, господарство і право*. 2020. №2. С.193-197.
86. Драчевська О. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. *Visegrad journal on human rights*. 2020. 1 (volume 1). С.78-83.
87. Драчевська О.О. Адміністративна відповідальність у сфері банківської діяльності. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука»*. Серія: «Юридичні науки». 2020. №10. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/law2020/10/>
88. Дроздова Н.В. Договір про надання фінансових послуг у цивільному праві України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : 12.00.03. URL: http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_low/cgiirbis_64.exe?C21COM=2&I21DBN=ARD&P21DBN=ARD&Z21ID=&Image_file_name=DOC/2005/05dnvcpu.zip&IMAGE_FILE_DOWNLOAD=1
89. Дудка І.М. Державне регулювання банківських відносин як ключовий компонент державної політики в цій сфері. *Часопис Київського університету права*. 2009. № 4. С. 162-168.
90. Енциклопедія банківської справи України / редкол.: В.С. Стельмах (голова) та ін. К.: Молодь, ІнЮре, 2001. 680 с.

91. Ерпылева Н.Ю. Международное банковское право: учеб. Пособие. М.: Дело, 2004. 480 с.
92. Єпіфанов А.О. Методологічні складові ефективного розвитку банківського сектору економіки України: монографія. Суми: Університетська книга, 2006. 417 с.
93. Жарковская Е., Арендс И. Банковское дело: курс лекций. М.: ИКФ Омега–Л, 2002. 399 с.
94. Заверуха І.Б. Банківське право : посібник для студентів. Львів : Астролябія, 2002. 222 с.
95. Заверуха І.Б. Банківське право: посібник для студентів. Львів: Астролябія, 2002. 222 с.
96. Закон Грузії про підприємців (საქართველოს კანონი მეწარმეთა შესახებ). URL: http://tcc.gov.ge/uploads/kanonmdebloba/mewarmeta_sesaxeb.pdf
97. Звіти по державних банках. URL: <https://mof.gov.ua/uk/zviti-po-derzhavnih-bankah-fin>
98. Златіна Н. Теоретично-правова основа визначення поняття банківської системи. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 4. С. 49-52.
99. Іванникова В.В. Адміністративний примус у кредитно-фінансовій діяльності : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07 Запоріжжя, 2011. 15 с.
100. Іванцов В.О. Проблеми реалізації адміністративної відповідальності за правопорушення в галузі фінансів. *Форум права*. 2012. № 2. С. 177–186.
101. Івченко К. А. Шляхи вдосконалення банківського законодавства України. *Актуальні проблеми політики*: зб. наук. праць. 2013. Вип. 49. С. 237–245.
102. Інституційне регулювання банківської діяльності в Україні : монографія / за заг. ред. С.К. Реверчука. Львів : Магнолія-2006, 2012. 248 с.

103. Інструкція про порядок регулювання діяльності банків в Україні, затверджена Постановою Правління НБУ 28.08.2001р. №368. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/z0841-01>

104. Касьяненко Л.М., Паскал А.Р. Проблемні аспекти правового регулювання банківської системи в Україні. *Міжнародний юридичний вісник: збірник наукових праць Національного університету державної податкової служби України*. 2016. Вип. 2. С. 169-174.

105. Катан Л.І., Демчук Н.І., Бабенко-Левада В.Г., Журавльова Т.О. Банківська система: навч. посіб. / за ред. І.М. Мазур. Дніпро: Пороги, 2017. 444 с.

106. Кльоба Л.Г. Регулювання банківської інвестиційної діяльності. *Наук. вісн. НЛТУ України*. 2011. Вип. 21.2. С. 219 – 226.

107. Кльоба Л.Г., Кльоба В.Л., Кльоба Р.Л. Умови та чинники державного регулювання банківської діяльності. *Економіка та держава*. № 9. 2013. С.42-45.

108. Коваленко А. А. *Фінансово-правові питання банківської діяльності в Україні*. Право і суспільство. № 5. 2015. С. 1–4.

109. Коваленко А.А. Окремі аспекти регулювання банківської діяльності в Україні та ЄС. *Держава і право*. 2015. Вип. 69. С. 307-318.

110. Коваленко В.В. Банківський нагляд: навчальний посібник. Суми: УАБС НБУ, 2007. 262 с.

111. Коваленко М.М. Складові, функції та завдання банківського нагляду як механізму державного регулювання. URL: [http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02\(6\)/11kmmmdr.pdf](http://www.dridu.dp.ua/zbirnik/2011-02(6)/11kmmmdr.pdf)

112. Ковбасюк Ю. Проблеми формування понятійно-категоріальної системи публічного управління. *Понятійно-категоріальний апарат публічного управління: матеріали методолог. семінару у форматі відео-конференції* (31 берез. 2010 р.). К.: НАДУ, 2010. С.5-9.

113. Кодекс України про адміністративні правопорушення від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10#Text>

114. Колодій А. М. Принципи права України. К.: Юрінком Інтер, 1998. 208 с.
115. Колодій А.М., Копейчиков В.В. та ін. Теорія держави і права: навч. посіб. К.: Юрінформ, 1995. С. 95–96.
116. Колпаков В.К. Адміністративно-деліктний правовий феномен : монографія. Київ : Юрінком Інтер, 2004. 528 с.
117. Колпаков В.К. Кузьменко О.В. Адміністративне право України: підручник. К.: Юрінком Інтер, 2003. 544 с.
118. Конопатська Л.В., Гойванюк М.П. Ліцензування банківської діяльності: світовий досвід та практика в Україні. *Фінанси, облік і аудит*. 2013. Вип. 2. С. 60-68.
119. Корецька Н.І. Банківська система України: організація та місце в національній економіці держави. *Наукові записки*. Серія «Економіка». 2008. Вип. 10. С. 135-140.
120. Косова Т.Д. Аналіз банківської діяльності: навч. пос. К.: Центр учбової літератури, 2008. 486 с.
121. Костенко В.В. Теоретичні аспекти банківського нагляду в Україні: сутність та його види. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2015. Вип. 7. С. 704-708.
122. Костів М.В. Адміністративна правосуб'єктність юридичних осіб та особливості її реалізації в адміністративно-деліктних відносинах : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Київ, 2005. 21 с.
123. Костюченко О. А. Банківське право: Навч. посіб. 2-ге вид. К.: А.С.К., 2001. 116 с.
124. Костюченко О.А. Банківське право України: підручник. 4-е вид. К.: А.С.К., 2006. 624 с.
125. Кредит і банківська справа: підручник / О.Д. Вовчак, Н.М. Руцишин, Т.Я. Андрейків. К.: Знання, 2008. 564 с.

126. Латковська Т. А. Банківська діяльність як предмет регулювання різних галузей права. *Актуальні проблеми держави і права*. Випуск 49. 2009. С.338-344.

127. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: дис... доктора юрид. наук : 12.00.07. Одеса, 2008. 543 с.

128. Латковська Т.А. Фінансово-правове регулювання організації та функціонування банківської системи в Україні та зарубіжних країнах: порівняльно-правовий аналіз: автореф. дис... д-ра юрид. наук: 12.00.07. О., 2008. 36 с.

129. Латковська Т.А., Царьова Л.К., Пархоменко-Цироциянц С.В. та ін. Система фінансового права: проблеми теорії і правового регулювання: монографія / ред. С.В. Ківалов, Т.А. Латковська. Одеса: Фенікс, 2011. 236 с.

130. Левина Е.В. Финансово-правовой принцип банковской деятельности : автореф. дисс. ... канд. юрид. наук : спец. 12.00.14. Саратов, 2012. 19 с.

131. Лобозинська С.М. Державне регулювання банківської системи України: монографія. Львів.: ЛНУ імені Івана Франка, 2010. 416 с.

132. Лобозинська С.М. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. *Науковий вісник НЛТУ України*. 2006. № 16 (2). URL: https://nv.nltu.edu.ua/Archive/2006/16_2/190_Lobodzynska_16_2.pdf

133. Лююк І.А. Адміністративно-процедурні засади створення банків в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. К., 2019. 216 с.

134. Любунь О.С., Любунь В.С., Іванець І.В. Національний банк України: основні функції, грошово-кредитна політика, регулювання банківської діяльності. К.: ЦНЛ, 2004. 351 с.

135. Любунь О.С., Раєвський К.Є. Банківський нагляд: підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2005. 416 с.

136. Макарейко Н.В. Административное право. Конспект лекций. М.: Высшее образование, 2009. 189 с.

137. Малащенко Г.Ф. Державне регулювання банківської діяльності як необхідна умова ефективного функціонування економіки України. *Механізм регулювання економіки, економіка природокористування, економіка підприємства та організація виробництва*. 2000. Вип.4. С.207-214.

138. Малиновський В.Я. Словник термінів і понять з державного управління. К.: Атіка, 2005. 240 с.

139. Матук Ж. Финансовые системы Франции и других стран / ред. Л.П. Павлова. М. : АО «Финстатинформ», 1994. Т. 1, кн. 1. 325 с.

140. Мелешин С.Е. Административная ответственность за нарушение законодательства о банках и банковской деятельности : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. М., 2009. 21 с. URL: <http://www.dissercat.com/content/administrativnaya-otvetstvennost-za-narushenie-zakonodatelstva-o-bankakh-i-bankovskoi-deyat-1>

141. Мельник П.В., Тарангул Л.Л., Гордей О.Д. Банківські системи зарубіжних країн. К.: Алерта, 2010. 586 с.

142. Михайлюк Р. Особливості регулювання діяльності банків в Україні та напрямки підвищення його ефективності. *Вісник ТНЕУ*. 2001. №3. С.31-39.

143. Міщенко В.І., Яценюк А.П., Коваленко В.В., Коренєва О.Г. Банківський нагляд: навч. посіб. К.: Знання, 2008. 406 с.

144. Мохова Ю. Л. Особливості розвитку державного регулювання банківської діяльності в Україні. *Держава та регіони Серія: Державне управління*. 2017. №1 (57). С.69-73.

145. Мочерний С.В. Основи економічних знань: підруч. 2-ге вид., уточнене. К.: Академія, 2002. 310 с.

146. Музика-Стефанчук О.А., Ковалко Н.М., Коваленко А.А. та ін. Теорія та практика адаптації законодавства України про банківську діяльність до

законодавства Європейського Союзу: монографія / за заг. ред. О.А. Музики-Стефанчук. К. : Самміт-Книга, 2016. 263 с.

147. Нагайчук Н.Г. Уточнення змісту банківської діяльності: риси і принципи. *Вісник університету банківської справи Національного банку України*. 2014. № 3 (21). С.98-103.

148. Нагребельний В.П. Державне регулювання. *Юридична енциклопедія* : в 6 т. Т. 2: Д-Й. К.: Укр. енциклопедія ім. М.П. Бажана, 1999. С. 118-119.

149. Нагребельний В.П. Законодавство про банківську діяльність: перспективи та напрямки розвитку. URL: <https://forinsurer.com/public/03/04/08/392>

150. Надобко С. В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2016. 198 с.

151. Надобко С.В. Адміністративна відповідальність за порушення законодавства про банки і банківську діяльність : автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.07. Харків, 2016. 32 с. URL: <http://ekhnuir.univer.kharkov.ua/bitstream/123456789/11855/2/aref-Nadobko.pdf>

152. Надобко С.В. Відносини у сфері банківської діяльності як об'єкт адміністративно-правової охорони. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія юридичні науки. 2015. Вип. 2. Т. 2. С.161-164.

153. Надьон О. В Правове становище Національного банку України як суб'єкта забезпечення фінансової безпеки банків в Україні. URL: repositsc.nuczu.edu.ua

154. Науково-практичний коментар Господарського кодексу України / О. А. Беяневич, О. М. Вінник, В. С. Щербина та ін.; За заг. ред. Г. Л. Знаменського, В. С. Щербини. — 2-ге вид., переробл. і допов. — К.: Юрінком Інтер, 2008. 720 с.

155. Национальный правовой Интернет-портал Республики Беларусь. URL: www.pravo.by/webnpa

156. Невзоров І.Л. Принцип законності в правоприменительной діяльності : дисс. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Х., 2003. 196 с.
157. Новий тлумачний словник української мови у чотирьох томах. Т.3 / Укладачі В. В. Яременко, О. М. Соліушко. К.: Аконіт, 2000. 927 с.
158. Общая теория права и государства / [Афанасьев В. С., Герасимов А. П., В. В. Гойман и др.]; под ред. В. В. Лазарева [2-е изд. перераб. и доп.]. – М.: Юристъ, 1996. 472 с.
159. Огієнко В. І. Розвиток Інтернет-банкінгу в контексті формування конкурентних переваг банків. *Фінансовий простір*. 2013. № 4 (12). С. 44–52.
160. Олейник О.М. Основы банковского права : Курс лекцій / Олейник О.М. – М. : Юристъ, 1997. 424 с.
161. Онищенко В.О. Основы банківської справи: навч. посібник. Полтава: Вид-во ПДТУ, 1999. 163 с.
162. Онищенко Ю.І. Методологічні засади організації діяльності спеціалізованих банківських установ. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Економічні науки. 2015. Вип. 13(4). С. 132-139.
163. Опря А. Т. Фінансове право : навч. посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2004. 248 с.
164. Орлюк О. П. Банківське право: навч. посіб. К.: Юрінком Інтер, 2004. 376 с.
165. Орлюк О.П. Банківська система України. Правові засади організації. К.: Юрінком Інтер, 2003. 240 с.
166. Орлюк О.П. Банківське право: навч. посіб. К. :Юрінком Інтер, 2005. 376 с.
167. Орлюк О.П. Правові проблеми організації та діяльності банківської системи України : дис.доктора юрид. наук : 12.00.07. Харків, 2003. 381 с.
168. Ортинський В. Л. Основы держави і права України. Львів: Оріяна-Нова, 2005. 368 с.
169. Офіційний сайт Асоціації банків України. URL: <http://aub.org.ua/>

170. Офіційний сайт Незалежної асоціації банків України. URL: <http://nabu.ua/>
171. Паласевич-Дрогобицький М.Б. Теоретико-методологічні засади державного регулювання банківської діяльності. *Науковий вісник Національного лісотехнічного університету України*. 2007. Вип. 17.7. С.245-250.
172. Панасейко І.М., Губа М.О. Банківський нагляд як інструмент забезпечення стабільності банківської системи України. *Глобальні та національні проблеми економіки*. 2018. Вип. 23. С. 518-522.
173. Паперник С. Необанки: закордонна історія та українська перспектива. *Юридична газета*. 2018. №10 (612). URL: <https://yur-gazeta.com/publications/practice/inshe/neobanki-zakordonna-istoriya-ta-ukrayinska-perspektiva.html>
174. Пасічник В.В. Банківський нагляд правові засади та проблеми здійснення. *Банківське право України* / під заг. ред. А.О. Селіванова. К.: Ін Юре, 2000. 368 с.
175. Пась Я. Формування принципів управління розвитком банківського бізнесу. *Економічний аналіз*. 2016. Т. 25. № 2. С.35
176. Петренко К. В. Регулювання банківської системи України. *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка*. Серія «Економіка». Вип. 47. 2001. С.54-56.
177. Піддубний О.Ю., Драчевська О.О. Окремі питання здійснення банківського нагляду в Україні. *Порівняльно-аналітичне право*. 2019. № 6. С. 315-318.
178. Податковий кодекс України від 02.12.2010 № 2755-VI. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2755-17>
179. Положення про застосування Національним банком України заходів впливу, затверджене Постановою Правління НБУ 17.08.2012 р. № 346. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z1590-12>

180. Положення про Міністерство фінансів України, затверджене Постановою Кабінету Міністрів України від 20 серпня 2014 р. № 375 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/375-2014-%D0%BF>

181. Положення про організацію та проведення інспекційних перевірок, затверджене Постановою Правління НБУ 17.07.2001 №276. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0703-01>

182. Положення про порядок визначення рейтингових оцінок за рейтинговою системою CAMELS, затверджене Постановою Правління НБУ 08.05.2002 р. № 171. URL: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/v0171500-02>

183. Поляков В.П. Структура и функции центральных банков. Зарубежный опыт / В. П. Поляков, Л. А. Московкина. – М. : ИНФРА-М, 1996. 192 с.

184. Полях С.С. НБУ та АМКУ як основні державні органи регулювання банківської системи України. *Smart and Young*. 2016. № 5. С. 40-48.

185. Понеділко О.В. Розвиток державного регулювання та нагляду банківської системи. *Економіка та держава*. 2010. № 5. С. 40–42.

186. Популярна юридична енциклопедія / упор. В.К. Гіжевський, В.В. Головченко, В.С. Ковальський (кер.). К.: Юрінком Інтер, 2003. 528 с.

187. Постанова Національного банку України «Про затвердження Положення про визначення об'єктів критичної інфраструктури в банківській системі України» від 30.11.2020 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/PB20233?_ga=2.249605829.230392735.1618487391-1843218201.1577433016

188. Постанова Національного банку України «Про особливості здійснення оцінки стійкості банків і банківської системи України у 2018 році» від 14.08.2018 р. URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/PB18136?_ga=2.207848273.230392735.1618487391-1843218201.1577433016

189. Постанова Правління Національного банку України від 12.05.2015 № 312 «Про затвердження Змін до Інструкції про порядок регулювання діяльності банків в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0312500-15#Text>

190. Прийняття закону про посилення відповідальності власників банків - найголовніша реформа сьогодення. URL: https://old.bank.gov.ua/control/uk/publish/article?art_id=15141180

191. Прилуцький О. В. Організаційно-правові засади діяльності комерційних банків в Україні : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2007. 190 с.

192. Про Антимонопольний комітет України : Закон України від Закон України від 26.11.1993 № 3659-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3659-12#Text>

193. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 07.12.2000 № 2121-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2121-14#Text>

194. Про банки і банківську діяльність: Закон України від 20.03.1991 № 872-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/872-12#Text>

195. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання негативному впливу на стабільність банківської системи : Закон України від 4.07.2014 р. №1586-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1586-18#Text>

196. Про діяльність комерційних банків: Закон Грузії від 23.02.1996 р. № 121. URL: <http://www.nbg.ge/uploads/legalacts/nbg1.4.31awactivitiesofcombanks.pdf>

197. Про затвердження Інструкції про порядок відкриття і закриття рахунків клієнтів банків та кореспондентських рахунків банків - резидентів і нерезидентів: Постанова Національного банку України від 12.11.2003 № 492. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1172-03#Text>

198. Про затвердження Положення про ліцензування банків: Постанова Національного банку України від 22.12.2018 № 149. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0149500-18#Text>

199. Про Національний банк України : Закон України від 23.02.2012 № 4452-VI. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v0135500-18>

200. Про платіжні системи та переказ коштів в Україні: Закон України від 05.04.2001 № 2346-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2346-14#Text>

201. Про систему гарантування вкладів фізичних осіб : Закон України від 23.02.2012 № 4452-V. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4452-17#Text>

202. Проект Закону про віртуальні активи. URL: https://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=69110

203. Пруденційний нагляд у країнах Балтії. URL: <http://nabu.com.ua/Analitics/3buleten.zip>

204. Рекіянов С.О. Сутність банківської системи України та її функції в сучасних умовах. *Наукові праці МАУП*. 2013. Вип. 2 (37). С. 77–83.

205. Рисін В. В. Перспективи розвитку цифрового банкінгу на фінансовому ринку України. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2017. Вип. 2. С. 123–127.

206. Річний звіт Національного банку України за 2015 рік URL: https://bank.gov.ua/control/uk/publish/category?cat_id=34667022

207. Річний звіт НБУ за 2014 рік. URL: <http://www.bank.gov.ua/>

208. Річний звіт НБУ за 2015 рік. URL: <https://www.bank.gov.ua/>

209. Річний звіт НБУ за 2016 рік. URL: <https://www.bank.gov.ua/>

210. Рогова Н. Деякі теоретичні аспекти державного регулювання банківської діяльності. *Економіка України*. 2004. №4. С. 36-39.

211. Романишин В.О., Уманців Ю.М. Центральний банк та грошово-кредитна політика: навч. посіб. К.: Атіка, 2005. 480 с.

212. Рудевська В. Теоретичні підходи до визначення сутності банківської діяльності. *Підприємництво та інновації*. 2020. №12. С. 194-199.

213. Савелко Т.В. Особливості банківської системи України. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 22. С. 41-44.
214. Савелко Т.В. Структура елементів банківської системи та їх взаємозв'язок. *Інвестиції: практика та досвід*. 2011. № 24. С.16-19.
215. Савлук М.І. та ін. Вступ до банківської справи. К.: Лібра, 1998. 342 с.
216. Савчук С.С. Становлення правової регламентації банківської діяльності в Україні. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. №2. Том 1. С.91-96.
217. Самсонов М. Концептуальні засади реалізації безвиїзного банківського нагляду. *Економічний аналіз*. 2012. Випуск 10 (Частина 3). С. 90-93.
218. Сапожников Н.В. «Банковское право» в отраслевом законодательстве. *Государство и право*. 1996. № 9. С. 113-117.
219. Сенищ П.М. Сутність банківських систем: типологізація, класифікація і роль в економіці. *Соціально-економічні проблеми сучасного періоду України*. 2013. Вип. 1. С. 246-253.
220. Сидоренко В.В. Об'єкти адміністративних проступків у сфері економічної діяльності. *Форум права*. 2011. №2. С.828–832.
221. Сидорук Р.А. Правовий статус банків як суб'єктів, що сприяють сплаті податків і зборів. *Митна справа*. 2015. № 3. С. 88-94.
222. Симов'ян В.С. Банківський контроль в Україні: адміністративно-правові засади : дис. ...кандидата юрид. наук : 12.00.07. Харків. 2011. 274 с.
223. Скакун О.Ф. Теорія держави і права: Підручник / Пер. з рос. Харків: Консум, 2001. 656 с.
224. Скакун О.Ф. Теорія права і права: Підручник. 4-те видання допов. і перероб. К.: Алерта, 2014. 524 с.
225. Словник іншомовних слів та термінологічних сполучень / Укладачі Л.О. Пустовіт та ін. К.: Довіра, 2000. 1017 с.
226. Советское административное право / под ред. П.Т. Василенкова. М.: Юрид. лит., 1990. 576 с.

227. Сорокин В.Д. О двух тенденциях, разрушающих целостность института административной ответственности. *Известие высших учебных заведений*. Правоведение.Спб. 1999. №1. С.46-54.

228. Стабільність банківської системи: загрози та шляхи їх подолання: аналітична записка. *Національний інститут стратегічних досліджень*. URL: <https://niss.gov.ua/doslidzhennya/ekonomika/stabilnist-bankivskoi-sistemi-zagrozi-ta-shlyakhi-ikh-podolannya>

229. Стойка В.С. Теоретичні підходи до визначення сутності банківської системи та її роль в економіці країни. *Науковий вісник Ужгородського університету*: Серія: Економіка. 2010. Вип. 30. С. 202–209.

230. Суржинський М. Поняття і сутність банківського регулювання та банківського нагляду в Україні. *Юридичний журнал*. 2004. № 8. URL: justinian.com.ua/article.php?id=1365.

231. Сус Л.В., Онищук М.О. Функціонування державних банків на ринку банківських послуг України. *Наукові горизонти*. № 4 (77). 2019. С.67-76

232. Теория государства и права: учеб. / под ред. А. И. Королева, Л. С. Явича. Л. : Изд-во Ленинградского университета, 1982. 377 с.

233. Тищенко О.П., Никифоров А.Є., Куценко Т.Ф. та ін. Національна економіка: навч. посіб. / ред. А.Г. Савченко . К. : КНЕУ, 2011. 646 с.

234. Тосунян Г.А. Теория банковского права: в 2 т. М. : Юристь, 2004. Т.1. 696 с.

235. Туляй Е.Ю. Финансово-правовое регулирование банковской деятельности в Российской Федерации. Томск: Изд-во НТЛ, 2010. 184 с.

236. Удод М.В. Адміністративна відповідальність юридичних осіб. *Вісник Академії митної служби України*. Сер.: Право. 2010. № 1. С. 90–95.

237. Филатов Ю.В. Правовое положение банка как субъекта гражданского права : дисс. ... канд. юрид. наук: 12.00.14. Екатеринбург, 1999. 219 с.

238. Фролов С.Е. Принципы права (вопросы теории и методологии) : автореф. дис. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : 12.00.01. Н. Новгород, 2001. 19 с.

239. Фукс Н.А. Банківська система України: правові аспекти становлення та розвитку в сучасних умовах. *Правове регулювання економіки*. 2015. № 15. С.72-87.

240. Фукс Н.А. Правові засади становлення та розвитку банківської системи. *Теоретичні та практичні проблеми правового забезпечення соціально-економічного та політичного розвитку суспільства і держави*: монографія / В.Ф. Опришко, Ф.П. Шульженко, О.О. Гайдулін та ін.; За заг. ред. В.Ф. Опришка, Ф.П. Шульженка. К.: КНЕУ. 2006. С. 449-464.

241. Фурман О.М. Державне регулювання діяльності банків. *Держава та регіони*. Серія: Економіка та підприємництво. 2019. № 1 (106). С.56-62.

242. Хаб'юк О. Банківське регулювання та нагляд через призму рекомендацій Базельського комітету : монографія. Івано-Франківськ: ОППО; Снятин: ПрутПринт, 2008. 260 с.

243. Халімон Т.М. Принципи (засади) організації та здійснення банківської діяльності. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2018. Випуск 4(25). Том 3. С.71-75.

244. Холодна Ю.Є., Рац О.М. Банківська система: навчальний посібник. Х.: Вид. ХНЕУ, 2013. 316 с.

245. Чернадчук Т. Проблема визначення поняття «банківська діяльність». *Підприємництво, господарство і право*. 2011. № 6. С.22-26.

246. Чернов М.М. Адміністративно-правова відповідальність за правопорушення у сфері банківської діяльності : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Запоріжжя, 2015. 200 с.

247. Шамова І. В. Грошово-кредитні системи зарубіжних країн: Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2001. 195 с.

248. Шаповал В.М. Сучасний конституціоналізм. К.: Юрінком Інтер, 2005. 560 с.

249. Шаптала Н.К. До питання про правову сутність принципу соціальної справедливості податкового законодавства. *Держава та регіони*. Серія: Право та державне управління. 2012. № 2. С. 125-129.

250. Шестак Л. До питання про поняття «банківська діяльність». *Підприємництво, господарство і право*. 2012. №7. С.49-51.

251. Школьник І.О. Фінансовий ринок України: сучасний стан і стратегія розвитку : монографія. Суми: ВВП «Мрія-1» ЛТД ; УАБС НБУ, 2008. 348 с.

252. Шпачук В. Система державного управління банківською системою України: структура та суб'єкти. *Науковий вісник Академії муніципального управління*. Серія: Управління. 2012. Вип. 1. С. 188-196.

253. Щуревич О. І. Система банківського регулювання та нагляду в умовах відкритої економіки України : дис. ... канд. екон. наук : 08.00.08. Львів. 2017. 250 с.

254. Эрикссон Й., Фарах Ф., Вермейрен А., Букале Л. Выигрышные стратегии для Omnichannel Banking. *Cisco Internet Business Solutions Group (IBSG)*. 2012. URL: https://www.cisco.com/c/dam/global/ru_ru/downloads/broch/Cisco-IBSG-Omnichannel-Study.pdf

255. Якимів А. М. Цифровий банкінг: необхідність територіальної організації. *Економічний форум*. 2015. № 1. С. 244–250.

ДОДАТКИ

Додаток А

**НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ БІОРЕСУРСІВ
І ПРИРОДОКОРИСТУВАННЯ УКРАЇНИ
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ**

03040, м. Київ, вул. Васильківська, 17, навчальний корпус № 6, тел./факс: (044) 259-97-25,
E-mail: dekanat_pravo@ukr.net

№6 від «15» лютого 2021 р.

м. Київ

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів кандидатського дисертаційного дослідження Драчевської
Ольги Олександрівни «Адміністративно-правове регулювання банківської
системи в Україні» у навчальний процес юридичного факультету**

Результати кандидатського дисертаційного дослідження О.О. Драчевської на тему: «Адміністративно-правове регулювання банківської системи в Україні», впроваджені у відповідних лекційних матеріалах з дисципліни «Адміністративне право» і використовуються при підготовці фахівців ОС «Бакалавр» за спеціальністю 081 «Право».

Декан юридичного факультету

О. С. Яра

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Піддубний О.Ю., Драчевська О.О. Окремі питання здійснення банківського нагляду в Україні. Порівняльно-аналітичне право. 2019. № 6. С. 315-318. (особистий внесок здобувачки – характеристика банківського нагляду як спеціального адміністративно-правового інструменту).
2. Драчевська О. До питання визначення поняття «банківська діяльність». Підприємництво, господарство і право. 2020. №2. С.193-197.
3. Драчевська О.О. Адміністративна відповідальність у сфері банківської діяльності. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2020. №10. URL: <https://www.inter-nauka.com/ua/issues/law2020/10/>
4. Драчевська О.О. Державне регулювання банківської діяльності в Україні. Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Юридичні науки». 2020. №11. URL: <https://www.inter-nauka.com/issues/law2020/11/6535>
5. Драчевська О. Правове регулювання банківської діяльності в Україні. Visegrad journal on human rights. 2020. №1 (volume 1). P.78-83.

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Драчевська О. Деякі проблеми функціонування Національного банку України. Актуальні питання та проблеми правового регулювання суспільних відносин: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Дніпро, 6–7 березня 2020 р.). Дніпро: ГО «Правовий світ», 2020. С.84.
2. Драчевська О. Теоретико-правові питання банківської діяльності в Україні. Сучасні проблеми правової системи та державотворення в Україні: Матеріали міжнародної науково-практичної конференції (м. Запоріжжя, 21–22 лютого 2020 р.). Запоріжжя: ГО «Істина», 2020. С.62.